

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Тернопільський національний економічний університет

Факультет фінансів

Кафедра фінансів

**МАТЕРІАЛИ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ**

*«Економічні, правові, інформаційні та
гуманітарні проблеми розвитку України
в постстабілізаційний період»*

16 квітня 2008 року

ТЕРНОПІЛЬ

Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період. Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу (Тернопіль, 16 квітня 2008 року). – Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 2008. – 168 с.

Матеріали конференції висвітлюють сучасні проблеми фінансової теорії і практики. Значну увагу приділено розробці основних напрямів фінансової політики, удосконаленню управління фінансами, реформування складових фінансового механізму. Представлені матеріали заслуговують на увагу наукових працівників та викладачів вищих навчальних закладів. Висновки та рекомендації мають теоретичне значення та представляють практичний інтерес для науковців, практиків-фінансистів, а також можуть бути використані студентами вузів при написанні курсових, дипломних та магістерських робіт.

Редакційна колегія:

Кириленко О.П., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, голова редакційної колегії;

Коваль С.Л., викладач кафедри фінансів;

Лубкей Н.П., к.е.н., доцент кафедри фінансів;

Сидор І.П., к.е.н., старший викладач кафедри фінансів;

Шаманська Н.В., к.е.н., старший викладач кафедри фінансів;

Письменний В.В., викладач кафедри фінансів.

Рекомендовано до друку кафедрою фінансів Тернопільського національного економічного університету.

Протокол №18 від 8 квітня 2008 р.

За стиль, редакцію та достовірність поданих матеріалів несуть відповідальність їх автори.

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

За час існування незалежної Української держави досягнуто достатньо значні позитивні зрушення у сфері державних фінансів, які спричинили позитивну макроекономічну динаміку в країні, сприяли вирішенню окремих соціальних проблем, які нагромадилися у суспільстві, створили передумови для входження України у світове співтовариство. До найважливіших надбань слід віднести формування ринкових засад господарювання, широкомасштабну приватизацію, реформу бюджетної системи і міжбюджетних відносин, оптимізацію бюджетного дефіциту і визначення джерел його фінансування, запровадження казначейського обслуговування бюджетів, вдосконалення податкової системи, створення системи державного фінансового контролю тощо. Проте, незважаючи на досягнуті результати, залишається багато невирішених системних проблем у державному секторі економіки і державних фінансах України.

Перш за все зберігається негативна тенденція стабільного зростання обсягів державного споживання. Так, якщо у 2000 р. бюджет розширеного уряду України становив 34,7% ВВП [1], то у 2006 р. він досяг рівня 44,2%¹. Приблизно в таких же відносних пропорціях формуються бюджети розширених урядів у таких розвинутих європейських країнах як Норвегія, Люксембург, Німеччина, Греція, Португалія. Більш глибокого аналізу потребують питання раціонального використання тих значних фінансових ресурсів, які акумулює держава з метою надання суспільних благ. Як засвідчує практика, постійно зростаючі державні видатки в нашій країні на жаль не супроводжуються більш повним і якісним задоволенням існуючих державних і громадських потреб. Цьому також не сприяє переважання у складі державних витрат фінансування поточного споживання (близько 90%). Незначні капітальні видатки обмежують здійснення інвестиційної та інноваційної діяльності відповідно до сучасних потреб економіки, не сприяють розвитку матеріально-технічної бази, а, отже практично унеможлиблюють збільшення переліку та покращення якості суспільних послуг.

Державний сектор вітчизняної економіки є одним з найбільших у Європі і охоплює 4332 державних комерційних підприємства, 48 казенних, 175 господарських товариств зі 100-відсотковою часткою держави у статутному капіталі. Окрім цього у 185 господарських товариствах державна участь складає від 50% до 100%, у 611 – менше 50% [7]. Державний сектор України традиційно демонструє менш ефективне використання виробничого потенціалу порівняно з суб'єктами господарювання ін-

---

¹ Розраховано за даними [2; 3; 4; 5; 6].

ших форм власності, про що свідчать кінцеві результати його діяльності, які мають тенденцію до погіршення. Так, якщо у 2004 р. чистий прибуток державних підприємств становив 2 млрд грн, то у наступному році він зменшився до 975 млн грн, а 2006 рік було завершено зі збитками у розмірі 987 млн грн [7].

Масштаби вітчизняного державного сектора в економіці країни характеризують наступні дані: за 9 місяців 2007 р. підприємствами з державного сектора було вироблено 12,4% обсягів реалізованої продукції, робіт та послуг; при цьому середньооблікова кількість штатних працівників на них складала 30,9%; залишкова вартість основних засобів та нематеріальних активів – 28,8%; вартість оборотних активів – 15,7%. В той же час питома вага таких суб'єктів господарювання в одержаному у народному господарстві чистому прибутку становила лише 3,5%, що підтверджує висновок стосовно недостатньої ефективності використання зосередженого у державному секторі виробничого потенціалу.

В результаті неефективного управління об'єктами державної власності не виконуються заплановані показники надходжень до державного бюджету частини прибутку корпоратизованих, некорпоратизованих і казенних підприємств та дивідендів господарських товариств, нарахованих на акції (частки, паї), які є у державній власності. У 2007 р. лише 3,6% господарських товариств з державною участю сплачували дивіденди, 65,7% державних підприємств перераховували частину прибутку до державного бюджету [8]. В даний час 257 господарських товариств із часткою держави у статутному капіталі перебувають на тій чи іншій стадії банкрутства [7].

Розповсюджена низькорентабельна, а то і збиткова діяльність державних підприємств як в нашій країні, так і за кордоном, пояснюється особливостями господарювання у державному секторі, що полягають у формуванні кращих і пільгових умов, доступі до бюджетних ресурсів, можливості капітального фінансування за рахунок державних коштів, дуже часто – монопольному становищі багатьох підприємств на ринку. Ціни на продукцію окремих державних підприємств встановлюються нижче собівартості в результаті політичних міркувань. Крім того в складі державного сектора кожної країни завжди присутні підприємства-природні монополісти, для яких процес ціноутворення має свою специфіку. В зв'язку з цим державні підприємства дуже рідко зазнають банкрутства, у випадках погіршення їх фінансового стану як правило підлягають приватизації і змінюють свого власника. Таким чином суттєвих іманентних спонукальних мотивів для високоприбуткової діяльності суб'єктів господарювання державного сектора в умовах конкурентної економіки не так і багато.

Причинами незадовільного стану фінансів державного сектора економіки є законодавча неврегульованість процесу управління корпоративними правами держа-

ви, значна кількість суб'єктів управління об'єктами державної власності (близько 100), відсутність прозорого механізму контролю державних виконавчих органів за діяльністю господарських структур з часткою держави у статутному капіталі, недостатній фаховий рівень державних менеджерів.

В європейських країнах найбільш відчутною є роль державного сектора в таких галузях як транспорт, зв'язок, енергетика, фінансові послуги; поряд з цим значно менше державних підприємств у сфері виробництва, зокрема в обробній промисловості. Змінюється сутнісна природа державних підприємств, якими не обов'язково повинні бути виключно державної власності суб'єкти господарювання. Для набуття статусу державного дуже часто достатньо близько 10-15% участі держави у статутному капіталі підприємства у зв'язку з розпорошеністю основної частини акціонерів. Все більшого розповсюдження на Заході набувають спільні державно-приватні підприємства як найбільш конкурентоспроможні та гнучкі для нововведень.

Державний сектор України знаходиться на стадії формування, процес приватизації триває і тому галузева структура державних підприємств має в даний час окремі суттєві відмінності від тієї, що склалася в розвинутих європейських країнах з потужним приватним сектором і тривалим досвідом приватизації. Так, найбільшою в Україні є присутність держави в таких видах економічної діяльності як сільське господарство, мисливство та лісове господарство (51,9%), транспорт та зв'язок (46,5%), державне управління (35,6%), операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам (22,1%). Одночасно найнижчою є питома вага державного сектору в таких сферах як оптова та роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту (2,9%), фінансова діяльність (6,2%), освіта (7,2%), будівництво (8,9%) [9].

Для покращення функціонування державного сектора необхідно, перш за все, оптимізувати його обсяги виходячи з міркувань економічної доцільності, створити цілісну систему управління державною власністю, сформував дієвий механізм контролю за діяльністю об'єктів з державною участю, запровадити конкурсний відбір управлінських кадрів, встановити їх персональну відповідальність за результати роботи державних підприємств.

Вдосконаленню існуючої системи управління державними фінансами і державним сектором економіки сприятиме схвалена Кабінетом Міністрів України Стратегія модернізації системи управління державними фінансами, реалізація якої дасть можливість: упорядкувати міжвідомчу координацію управління державними фінансами; забезпечити технологічну підтримку управління державними фінансами на основі використання інтегрованої інформаційно-аналітичної системи; удосконалити процес управління державними фінансами в частині складання та виконання бю-

джетів усіх рівнів; підвищити ефективність використання фінансових і матеріальних ресурсів держави та прозорості бюджетного процесу; гармонізувати систему управління державними фінансами з міжнародними стандартами.

В Бюджетній декларації на наступний рік передбачено низку заходів, спрямованих на підвищення прозорості використання коштів державними підприємствами через відображення всіх доходів та обґрунтованості затрат у їх фінансових планах та посилення відповідальності керівників державних підприємств за виконання показників фінансових планів. Крім того, передбачається зберегти діючі нормативи (розмір) відрахувань частини чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об'єднань, що сплачується до державного бюджету. Поряд із цим продовжується робота щодо підготовки державних об'єктів до приватизації відповідно до Державної програми приватизації.

Література:

1. Створення фіскального простору для економічного зростання. Огляд державних фінансів України / Документ Світового банку. – 14 вересня 2006 р. – 178 с.
2. Статистичний щорічник України за 2006 рік / За ред. О.Г. Осауленка. Державний комітет статистики України. – К., 2007.
3. Звіт про страхову діяльність Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, стан охорони праці в народному господарстві, соціальний захист потерпілих на виробництві, використання страхових коштів у 2006 році // Урядовий кур'єр. – 2007 р. – № 45. – С. 22.
4. Інформація про виконання бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за 2006 рік // Урядовий кур'єр. – 2007 р. – № 64. – С. 14.
5. Звіт про діяльність та виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття у 2006 році // Урядовий кур'єр. – 2007 р. – № 107. – С. 14.
6. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2006 році // Урядовий кур'єр. – 2007 р. – № 65. – С. 21.
7. Державний сектор економіки: перезавантаження // Урядовий кур'єр. – 2008 р. – № 48. – С. 6.
8. Прес-служба Рахункової палати: Дивіденди держави – де вони? Розглянуто Колегією Рахункової палати 11.03.2008 р.
9. Питома вага державного сектора к економіці за 9 місяців 2007 року: Міністерство економіки України. Відділ моніторингу ефективності управління державною власністю.
10. Государственный сектор и приватизация. Доступний з: <http://anticrisis-a.narod.ru/gossektor.htm>.

ПРОБЛЕМИ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПРОДУКЦІЮ ПІДПРИЄМСТВ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ

Монополізм як сукупність явищ, зумовлених винятковим становищем окремих суб'єктів господарювання, що призводить до завоювання економічної влади через обмеження та усунення конкуренції, передбачає наявність одного продавця товару чим послуги або ситуацію, коли один суб'єкт господарювання забезпечує повний випуск певних товарів чи надання послуг. Серед різноманітних типів монополій (монополія окремого суб'єкта господарювання, монополія у формі змови окремих суб'єктів господарювання, монополії, що базуються на диференціації продукту тощо) особлива роль належить природним монополіям як економічно доцільного утворення у сферах з яскраво вираженою економією від зростання масштабів виробництва продукції і надання послуг, а конкуренція нездійсненна або незастосовувана через обслуговування всього ринку у просторі та часі. До природних монополій належать електропостачання, газопостачання, водопостачання, кабельне телебачення, зв'язок, окремі галузі транспорту тощо. Щоб не допустити зловживань монополією владою, таким суб'єктам господарювання держава надає виняткові привілеї в обмін за право регулювання їхньої діяльності через ціноутворення.

Нині діюча практика регулювання економічної діяльності суб'єктів господарювання природних монополій є недостатньо ефективною. На цьому наголошують автори публікацій Ю. Кравченко, А. Рубанка, В. Студенців, Г. Филюк та інші, відзначаючи невідповідність управління якістю продукції і послуг споживчим потребам через низьку ефективність ціни (тарифів). Останнє зумовлюється стабільним зростанням ціни (тарифів) на продукцію підприємств природних монополій, що нерідко перевищує середнє зростання цін в економіці. За даними Держкомстату України, у 2000–2006 рр. така тенденція мала місце у паливно-енергетичному комплексі, водопостачанні, пошті та кур'єрській службі. Зокрема, упродовж 2000–2006 рр. споживчі ціни в економіці України виростили на 105,5%, а ціни на електроенергію, газ, тепло і воду на 138,3%, на послуги пошти та кур'єрської служби – 111,4% [3, с. 68–72]. Зростання цін на продукцію підприємств природних монополій зумовлюється об'єктивними (загальним спадом виробництва, скороченням споживчого попиту на продукцію підприємств природних монополій тощо) та суб'єктивними (недосконалістю чинної системи регулювання цін, зловживання монополієм становищем тощо) причинами, які впливають на зростання цін на промислову продукцію і споживчі товари.

Сучасна практика формування цін (тарифів) на продукцію підприємств природних монополій здебільшого ґрунтується на витратному методі: витрати плюс регульована норма прибутку. Нижньою межею норми прибутку є ціна капіталу, а верхньою – прибуток на інвестиції. Застосування цього методу дозволяє підприємствам природних монополій компенсувати поточні експлуатаційні витрати з надання послуг та отримувати передбачену норму прибутку на капітал. Водночас, вона сприяє отриманню значно вищої порівняно з іншими галузями економіки заробітної плати. У 2000–2006 рр. середньомісячна заробітна плата працівників з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води була вищою за середньомісячну заробітну плату найманих працівників всієї промисловості [3, 393]. Встановлені ціни за цим методом не стимулюють мінімізації витрат, інновації та підвищення продуктивності. Тому у багатьох країнах світу (Великобританії, США, Швейцарії тощо) надають перевагу методів коефіцієнтів зміни цін, які здебільшого встановлюються на 3-5 років. На перший рік ціна визначається за чинним методом, а на кожний наступний рік тарифи (P_t) визначаються за такою формулою (1):

$$P_t = P_{t-1}(1 + RPI - X_i \pm Z), \quad (1)$$

де P_{t-1} – базова ціна (тариф) на продукцію у попередньому звітному періоді;

$(1 + RPI - X_i \pm Z)$ – коефіцієнт зміни ціни (тарифу) у кожному наступному періоді:

RPI – індекс споживчих цін;

X – планова норма економії на витратах (фактор ефективності підприємства природної монополії);

Z – вплив непередбачуваних обставин чи подій на діяльність підприємства природної монополії.

Основна проблема формування цін (тарифів) за методом коефіцієнтів зміни цін полягає у невизначеності фактора передбачуваних тенденцій щодо витрат (X), який провокує зростання ціни капіталу і гальмує інвестиції. За умови визначення чітких принципів зміни фактора „ X ” має негативні аспекти, оскільки встановлюється зворотній зв'язок між зниженням витрат і можливим зниженням цін, що призводить до зменшення доходів підприємств природних монополій. В умовах жорсткої фіксації фактор „ X ” підвищення ефективності суб'єкта господарювання природної монополії стає певною мірою примусовим.

Формування цін, що здійснюється за витратним методом та методом коефіцієнтів зміни цін, не забезпечує належних стимулів для мінімізації виробничих витрат. Останнє зумовлюється здебільшого недоліками в організації управління і не впливає на покращення діяльності та підвищення рентабельності виробників послуг.

На нашу думку, на продукцію природних монополій найдоцільніше встановлювати динамічні ціни з одночасним передбаченням у їхній структурі постійної і змінної частин, що відображають операційні витрати та регулюючу норму рентабельності на капітал. Зокрема, постійна частина динамічної ціни – амортизація та інші операційні витрати доцільно передбачувати на певному фіксованому рівні з тривалим періодом (4-5 років) до обсягу діяльності. Змінна частина динамічної ціни відображає зміну рівня цін на купівельні матеріали та зміну рівня мінімальної заробітної плати на витрати з оплати праці і відрахувань на соціальні заходи, а величина прибутку – економічно обґрунтовану норму на капітал з тривалим періодом дії. Окреслені методичні підходи щодо формування цін на продукцію природних монополій сприятимуть зниженню витрат з організації управління і водночас стимулюватимуть збільшення обсягу діяльності відповідно до споживчого попиту. Розрахувати ціну можна за такою формулою (2):

$$C_{.m} = \frac{(\Phi - A) \cdot K \cdot I + B + 3 \cdot I_m + \Pi}{Q} \cdot 1,2, \quad (2)$$

де Φ – фактичний обсяг матеріальних витрат за минулий період;

A – обсяг відшкодування ПДВ за матеріальними витратами;

K – коефіцієнт зміни обсягу діяльності;

I – індекс цін на плановий період;

B – обсяг відносно постійних витрат (амортизація та інші операційні витрати);

3 – обсяг заробітної плати і нарахувань на соціальні заходи, грн.;

I_m – індекс зміни рівня мінімальної заробітної плати;

Π – плановий обсяг чистого прибутку за встановленим нормативом до власного капіталу підприємства;

Q – обсяг надання послуг;

$1,2$ – обсяг ПДВ в ціні послуг.

Удосконалення ціноутворення на продукцію підприємств природних монополій передбачає раціональне використання обмежених ресурсів суспільства, захист законних прав і інтересів споживачів, недопущення перерозподілу частки ВВП на користь монополій через зловживання ринковою владою.

Література:

1. Про природні монополії: Закон України від 20.04. 2000 №1682-III. Ст. 5.
2. Рубан А. Економічні аспекти реформування газотранспортної системи України за участю іноземних інвесторів // Економіка України. – 2001 – №2. – С.26–35.
3. Статистичний щорічник України за 2006 рік / Державний комітет статистики України; За ред. О.Г. Осауленка; Відп. за вип. П.П. Забродський. – К.: Консультант, 2007. – 551 с.
4. Філюк Г.М. Сучасні тенденції та проблеми регулювання природних монополій в Україні // Економіка України. – 2004 – №7 – С.17–27.

ЕФЕКТИ ТА ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРЕНДИ ОБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Оренда об'єктів державної власності є наданням в строкове платне користування майна за відповідну плату та один із ефективних методів управління державною власністю. Згідно з вітчизняним законодавством в оренду можуть передаватися лише ті об'єкти, які не підлягають приватизації. Суттєвими перевагами оренди в державному секторі економіки є незмінність власника (за умовами договору об'єкти залишаються у власності держави); грошові надходження від користування державним майном мають систематичний, довгостроковий характер з рівномірними часовими інтервалами; оренда є методом покращення технічного стану об'єктів державної власності за рахунок орендаря завдяки виконанню інвестиційних зобов'язань.

Проте, шістнадцятирічний досвід оренди об'єктів державної власності в Україні досі не забезпечив формування критеріїв оцінки її ефектів та ефективності. Так, згідно з діючою вітчизняною практикою, ефективність оренди оцінюється лише за кількісними показниками – кількістю та динамікою договорів оренди об'єктів державної власності, обсягами та динамікою надходжень орендної плати до Державного бюджету України.

Вважаємо за доцільне для забезпечення науково обґрунтованих підходів до управління використанням об'єктів державної власності в Україні, запровадити принципи раціоналізму, оптимальності, ефективності та формування системи показників оцінки ефективності управління в цілому та оренди зокрема. За своєю сутністю ефект є досягнутим результатом у різних формах вияву (матеріальній, грошовій, соціальній) [1, с. 505]. Основними результатами орендних відносин в державному секторі України, а отже і ефектами, на наш погляд, мають бути: створення сприятливого середовища для розвитку малого та середнього бізнесу; економічні (зростання обсягів виробництва, забезпечення ефективного використання наявного потенціалу, сприяння економічному розвитку регіону, галузі, держави загалом); соціальні (забезпечення зростання рівня зайнятості населення) та фінансові ефекти (додаткові грошові, фінансові, фіскальні та інвестиційні потоки, зниження рівнів фінансових ризиків).

За визначенням Економічної енциклопедії ефективність є здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат. Ефективність оренди об'єктів державної власності необхідно визначати як складову ефективності управління державною власністю в цілому та як ефективність одного із її методів. Для

оцінки ефективності оренди об'єктів державної власності варто запровадити систему показників оцінювання та критеріїв загрози безпеці держави.

Вважаємо, що система оцінки ефективності оренди об'єктів державної власності повинна включати в себе такі основні критерії: ринкові, науково-технічні, виробничі, фінансові, інвестиційні, інноваційні, зовнішні та внутрішні, екологічні, соціальні, регіональні, галузеві, державні. Найбільш важливими серед них є фінансові, інвестиційні, інноваційні, регіональні та державні критерії, оскільки вони дають змогу визначити ефективність оренди як фіскального та інноваційно-інвестиційного інструменту, та методу впливу на економічний розвиток і на формування ринку об'єктів оренди в Україні. На жаль, соціальні, екологічні та політичні ефекти не можливо визначити згідно з вартісною оцінкою, але вони можуть бути використані як додаткові показники ефективності та враховуватись при визначенні напрямів діяльності уряду у сфері орендних відносин в державному секторі.

Загальна ефективність оренди об'єктів державної власності, а саме ефективність управління, може визначатися відносно дієвості (як співвідношення досягнутих результатів до запланованих) та прибутковості (співвідношення доходів загалом до всіх витрат на управління)

В процесі орендних відносин доцільним є розгляд наступних додаткових фінансових критеріїв ефективності оренди:

- вартість орендованого об'єкта до укладення договору оренди та після його виконання, а саме після виконання інвестиційних зобов'язань орендаря щодо об'єкту оренди, та ефективність фінансово-господарської діяльності;
- річні обсяги податкових надходжень до бюджетів різних рівнів від діяльності орендаря та використання орендованого об'єкту (ПДВ, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб);
- страхові платежі від оренди об'єктів державної власності;
- обсяги штрафних санкцій за порушення умов договору оренди;
- суми нарахування та використання амортизаційних відрахувань за орендованими цілісними майновими комплексами;
- динаміка зміни та аналіз фінансового стану підприємства – орендаря.

Для підвищення ефективності використання державного майна в процесі оренди необхідно запровадити систему моніторингу використання об'єктів державної власності підприємствами, що мають в своєму фонді частку державної власності та підприємствами – орендарями та сформуванню ефективну систему інформаційного забезпечення щодо результатів господарської діяльності орендарів.

Вважаємо хибним твердження, що для визначення ефективності оренди достатнім є показник обсягів надходження орендної плати до державного бюджету. На

нашу думку, важливими показниками, які характеризуватимуть ефекти та ефективність оренди об'єктів державної власності є і ті, що оцінюють ефективність діяльності самого підприємства – орендаря, а саме: зміни фінансового стану, аналіз динаміки економічних показників і рівень науково-технічного та інноваційного розвитку. Лише завдяки ефективному використанню та управлінню об'єктами державної власності у сфері орендних відносин можливо значне зростання економічних показників розвитку регіонів і країни, формування сприятливого середовища для залучення інвестицій в підприємництво та сприяння додатковій зайнятості населення.

Йосип Бескид

К.е.н., доцент кафедри фінансів

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ

Основу системи державного регулювання соціально-економічних процесів складають відносини з приводу перерозподілу доходів. При цьому об'єктивно існуюча необхідність на суспільні потреби, з одного боку, і обмеження, які ринок накладає на форми та методи державного регулювання, з іншого боку, приводять до того, що суттєве перерозподільче навантаження в суспільстві припадає на бюджет. Наявність у бюджетній сфері вартісного перерозподілу, як складової частини фінансів, обумовлене необхідністю розвитку виробництва і соціальної сфери. Адже для організації безперебійного кругообігу фондів у масштабі усієї економіки та забезпечення соціальної підтримки населення необхідна централізація грошових коштів. Дану функцію в суспільстві виконує держава. З її виникненням органічно пов'язане існування та розвиток бюджету. Крім того, централізація грошових коштів на загальнодержавному рівні створює матеріальну базу для функціонування державних структур.

Основи фінансового регулювання економіки та соціальної сфери дозволяють охарактеризувати бюджет як важливу передумову і засіб здійснення відтворювального процесу. З його допомогою створюються умови для реалізації соціальних програм, забезпечення охорони довкілля, стимулювання науково-технічного прогресу, підтримки обороноздатності, виконання інших державних функцій. Відповідно, нормальне функціонування господарського механізму не можливе без удосконалення бюджетних відносин, послідовного проведення науково розробленої бюджетної політики, а також наявності ефективної системи управління бюджетним процесом.

Підвищення результативності бюджетного впливу багато в чому залежить від ступеня пізнання суті цієї системи, знання факторів, які визначають їх розвиток, те-

оретичної обґрунтованості необхідних змін. При цьому необхідно відмітити, що дослідженню сутності бюджету та його ролі в макроекономічному регулюванні представниками фінансової науки приділяється недостатньо уваги. Про це свідчить відсутність єдиних підходів до визначення поняття “бюджет”, різних думок із приводу характерних рис і функцій, фрагментарність аналізу нових явищ й тенденцій, які виникають у сфері бюджетного перерозподілу.

Складність дослідження суті бюджету пов’язана з тим, що даний термін використовується для визначення різних за своєю природою явищ. Одне з них відображає сукупність сфер фінансових відносин, які обумовлені існуванням основного централізованого грошового фонду країни. Відповідно, це явище виступає складовою частиною економічного базису суспільства. Друге пов’язане з формою практичного використання бюджетних відносин, із законодавчим оформленням відповідного фінансового документа, а тому відноситься до надбудовних відносин. Обґрунтованість такого твердження потребує додаткової аргументації. Розглядати бюджет як фінансову й економічну категорію дозволяють наступні обставини. Відносини, які виникають в економічному базисі на стадії вартісного перерозподілу, реальні. Отже, бюджет, як складова частина перерозподільчих процесів, обумовлених необхідністю забезпечення безперервності відтворення, як один із способів функціонування фінансів об’єктивний.

Бюджетні відносини виникають між державою й іншими суб’єктами відтворення в процесі мобілізації та використання грошових коштів, які необхідні для виконання державою функцій – економічних, соціальних, управлінських, оборонних і зовнішньополітичних. Тому якісна визначеність бюджетних відносин характеризується відокремленою сферою вартісного перерозподілу, що виконує специфічне суспільне призначення – задоволення найбільш важливих суспільних потреб, їх внутрішню кількісну визначеність відображає бюджетний фонд. Він виступає, з одного боку, як форма матеріалізації суспільного характеру бюджетних відносин, а з іншого, як форма відображення його грошової природи. Сукупність грошових відносин держави з підприємствами, організаціями, населенням, а також між органами державної влади, пов’язаних із утворенням і використанням на суспільні потреби основного централізованого фонду, формує внутрішню структуру цього фонду або, що рівнозначно, економічний зміст бюджетних відносин.

Як категорії фінансової науки бюджету притаманні наступні ознаки. Перш за все фінансовий характер цих відносин, що має на увазі їх грошову природу, виділяє усередині економічного базису в якості перерозподільчих відносин, необхідних для задоволення потреб у суспільних товарах і послугах, підкреслює імперативну форму його прояву. Однак це притаманне всім поняттям, які об’єднає більша загальна кате-

горія – фінанси. Тому бюджетні відносини мають володіти специфічними рисами, які повинні виділити їх із системи фінансових категорій. Ними, в своїй сукупності, є характеристика об'єкту бюджетного перерозподілу, специфіка суспільного призначення бюджету і ступінь прояву у бюджетних відносинах ознаки імперативності.

Бюджетними виступають відносини з приводу перерозподілу, головним чином, національного доходу. Фінансові відносини, пов'язані із формуванням і використанням фондів грошових коштів суб'єктів господарювання обов'язково розповсюджуються на фонд відшкодування. Бюджетні відносини складаються у процесі утворення та використання основного централізованого державного фонду грошових фондів, які необхідні для задоволення найбільш важливих сукупних потреб суспільного відтворення – розвитку ключових сфер економіки, освіти, науки, культури, охорони здоров'я, здійснення соціальної політики, забезпечення охорони країни й управління суспільством. Отже, пропорцій бюджетного перерозподілу вартості у більшій мірі, ніж в інших сферах фінансових відносин, визначаються потребами відтворення і суспільства в цілому. На кінець, бюджет, на відміну від інших фінансових категорій, відображає цілісну систему імперативних грошових відносин. Саме в бюджеті ознака імперативності знаходить свій найбільший прояв. Підтвердженням цього є відносна самостійність підприємств і організацій у формуванні та використанні фондів грошових коштів, а також можливість встановлення добровільної участі суб'єктів відтворення у формуванні децентралізованих позабюджетних фондів.

Бюджет як економічна категорія відображає систему грошових відносин між державою й іншими суб'єктами відтворення з приводу перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту в процесі утворення основного загальнодержавного фонду грошових коштів і його використання для задоволення найбільш важливих потреб суспільного відтворення. У лаконічнішому трактуванні економічну категорію "бюджет" можна визначити як систему опосередкованих державою грошових відносин з приводу утворення та використання бюджетного фонду.

Зовнішня форма існування бюджетних відносин знаходить свій прояв у відокремленні у органів влади і місцевого самоврядування частини вартості створеного валового внутрішнього продукту. Вона відображає суб'єктивну сторону бюджету як явище суспільного життя, за якою ховається його суть. При цьому систематичне використання державою різноманітних форм та методів руху коштів бюджетного фонду, потреба в конкретизації його об'ємів і структури породжують об'єктивну необхідність наявності в суспільстві відповідного фінансового документу, в якому відображаються перерозподілені через бюджет грошові кошти. Термінологічно його також називають бюджетом. Причому найбільш часто дане поняття використовується саме для відзначення фінансового плану держави розпису його доходів і видатків,

що має законодавчий характер. У цьому випадку під бюджетом розуміється форма використання об'єктивно діючих бюджетних відносин.

Адже як специфічний фінансовий план бюджет являє собою юридично оформлений документ, в якому в кількісному виразі відображається процес отримання та розподілу державних грошових коштів, необхідних для виконання його основних функцій.

Складання і контроль за виконанням бюджету як фінансового документа держави знаходиться у сфері виключно політичної надбудови. Відповідно, в даному контексті бюджетними можуть називатися процесуальні відносини, які виникають при складанні, розгляді, затвердженні та виконанні бюджету як основного фінансового плану держави. Важливе значення бюджету в макроекономічному регулюванні обумовлене тим, що виникнення бюджетних відносин і зміни в них проходять внаслідок розвитку економіки. Вона є передумовою й одночасно об'єктом їх впливу. Необхідні для відтворення ресурси обмежені по величині, але не всі вони можуть бути надані ринком. Це породжує протиріччя між різними суб'єктами розподільчого процесу, в основі яких лежать розбіжності інтересів окремих його учасників. Однак вимоги нормального соціально-економічного розвитку суспільства передбачають постійно відновлювати процес виробництва матеріальних благ і максимальне задоволення всього комплексу суспільних потреб.

У перерозподілі вартості між сферами суспільної діяльності, територіями й окремими групами громадян саме для задоволення таких суспільно необхідних потреб, які іншим шляхом не можуть бути реалізованими і полягає основна регулююча роль бюджету. Ця економічна категорія об'єднує в собі форми відносин між учасниками суспільної системи, яка дозволяє централізовано регулювати соціально-економічний розвиток. Бюджет виступає своєрідним способом впливу на економічний базис і на суспільні відносини в цілому, якщо враховувати його тісний зв'язок з усім відтворюючим процесом.

Можливості використання бюджету в макроекономічному регулюванні пов'язані з умовами та результатами виробництва, рівнем розвитку економічних відносин і характером споживання. Це свідчить, що закономірності й особливості функціонування механізму бюджетного впливу повинні визначатись у відповідності з потребами економічних законів. Формування пропорцій вартісного бюджетного перерозподілу має виходити перш за все з потреб основного економічного закону. Це знаходить свою практичну реалізацію у цілеспрямованому впливу бюджетних відносин на формування відповідних пропорцій розподілу валового внутрішнього продукту, що забезпечує державні гарантії, задоволення потреб у суспільних послугах, міжгалузевий і міжтериторіальний перерозподіл бюджетних коштів.

Дія економічних законів передбачає концентрацію бюджетних коштів на важливих напрямках соціально-економічного розвитку. В їх числі обов'язковим є заходи з прискорення науково-технічного прогресу. Стихійність розвитку ринкових процесів зумовлює об'єктивну потребу в централізації бюджетних коштів для усунення їх наслідків. Концентрація грошових коштів у бюджеті необхідна також для покриття загальних, які безпосередньо не відносяться до витрат управління.

Бюджетний вплив проявляє себе через особливі економічні форми, які відображають окремі етапи бюджетного перерозподілу вартості ВВП. Такими є об'єктивні за своєю суттю його доходи та видатки. Факт їх присутності не обумовлений політичною або іншою сферою державної діяльності. Він пов'язаний із розвитком матеріального виробництва й економічними відносинами і передбачає необхідність їх регулювати.

Ярослава Буздуган

Старший викладач кафедри фінансів

ДОСВІД ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В ЛАТВІЇ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Проблеми фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні необхідно вирішувати враховуючи позитивні елементи не лише з досвіду США та розвинутих країн Європейського Союзу, але і з досвіду країн колишнього радянського табору.

Звертаючись до наукових здобутків українських вчених, які досліджують дану проблему варто відзначити Н. Карпишин, В. Рудого, О. Тулай, М. Шутова та інших. Проте залишається багато питань, які необхідно вивчати, аналізувати і робити висновки.

Метою даної доповіді є спроба розглянути джерела фінансового забезпечення охорони здоров'я в Латвії.

В Латвії служби спеціалізованої та високоспеціалізованої допомоги нині об'єднуються з регіональними лікарняними касами. Лікарняний сектор залишається на 95% державним, він все ще характеризується надмірними потужностями та неефективністю при наданні медичної допомоги. Високо-спеціалізовані державні лікарні фінансуються за кількістю штату та ліжок.

Програма базового обсягу послуг фінансується згідно з кількістю ліжко-днів, але зараз здійснюється перехід до механізму клініко-статистичних груп.

Кошти на покриття мінімального пакету послуг збираються з наступних джерел:

1. Частина прибуткового податку

2. Фіксовані субсидії з державного бюджету.

3. Співоплата з боку пацієнтів, що вноситься самими пацієнтами або третьою особою замість них – сім'єю, роботодавцем або приватним страховиком.

4. Інші платежі з боку третіх осіб.

Відповідно до державного наказу, починаючи з серпня 1995 року, медичні заклади можуть брати плату з пацієнтів у межах базового обсягу послуг до 25% від вартості послуг, що надаються.

Муніципалітети можуть регулювати цей процент, за винятком тих випадків, коли допомога надається дітям віком до 18 років, вагітним та пацієнтам, які отримують невідкладну медичну допомогу, плата за яку не стягується. Мінімальний обсяг медичних послуг, що було включено в базовий пакет, може бути розширений залежно від економічних можливостей муніципалітетів, що дасть можливість їм виділяти додаткові ресурси на фінансування медичної допомоги.

Державною програмою медичної допомоги (1995) передбачалось надання медичних послуг спеціалізованих державних медичних закладах. Це лікування та реабілітація психічних захворювань та різних видів залежності, туберкульозу, хронічних захворювань дихальних шляхів, онкологічних захворювань, первинної та вторинної реабілітації, лікування препаратами крові та розчинами, що вводяться внутрішньовенно, перинатальну допомогу та лікування прокази, Державна програма також покриває всі витрати на невідкладну допомогу. Крім того, до цієї програми були включені адміністративні витрати, витрати на державну медичну статистику, екологічні програми і охорону громадського здоров'я, проведення реформи системи охорони здоров'я, судово-медичну експертизу, патолого-анатомічну службу, програми імунізації, планування сім'ї, а також на заходи, пов'язані з ліцензуванням та контролем медичних закладів та працівників.

Так званий базовий пакет послуг визначив мінімальний обсяг медичної допомоги, яку повинні надавати всім жителям державними та муніципальними закладами. Ці послуги оплачуються територіальними лікарняними касами з бюджету муніципалітетів, а також самими пацієнтами згідно із законом про часткове покриття пацієнтами витрат на медичну допомогу.

Послуги, що фінансуються лікарняними касами:

– Невідкладна допомога, що надається незалежно від місця проживання пацієнта.

– Діагностика гострих та хронічних захворювань, їх лікування та динамічне спостереження за ними;

– Відвідування вдома тих пацієнтів, чий стан здоров'я не дозволяє їм відвідувати медичний заклад.

- Огляд вагітних, допомога при пологах та при патології вагітності.
- Профілактика, діагностика та лікування інфекційних захворювань та інфекційних захворювань шкіри.
- Специфічна та неспецифічна вакцинація і специфічна імунотерапія відповідно до наказу департаменту охорони здоров'я Міністерства соціальної допомоги.
- Всі види медичної допомоги дітям до 18 років, включаючи стоматологічну допомогу.
- Медична допомога на випадок травматизму та професійних захворювань.
- Забезпечення ліків, до яких застосовуються знижки згідно з наказом Міністерства соціальної допомоги.
- Медична допомога особам, що потерпіли від Чорнобильської аварії.

Медичні заклади можуть стягувати з пацієнтів співоплату за послуги, що включені в базовий пакет, у розмірі не більше 15% вартості послуги, що надається. Ця співплата визначається Міністром і є єдиною для всієї країни. Але оскільки є групи населення, які звільнені від співоплати, пряма оплата пацієнтів «з кишені» покриває близько 4% від загальних виплат надавачам послуг.

Якість та обсяг послуг, що надаються, контролюються лікарями-інспекторами територіальних лікарняних кас, Інспекцією контролю якості медичної допомоги та Експертизою інвалідності або запрошеними нею експертами.

Державні програми медичної допомоги фінансуються безпосередньо за рахунок доходів державного бюджету згідно з положенням про бюджет поточного року.

Згідно з положенням, державна програма, підпрограми та інші заходи повинні фінансуватися Державним центральним фондом медичного страхування. Кошти Центрального фонду формуються за рахунок:

- 1) цільової частини прибуткового податку, що надходить на рахунок фонду від Служби державних надходжень;
- 2) надходжень від муніципалітетів, які мають контракти з Міністерством Фінансів про збір прибуткових податків;
- 3) частина базової бюджетної субсидії із загальних державних надходжень для покриття витрат на надання базового пакету послуг.

Кошти лікарняних кас використовуються на наступні цілі:

- для створення фонду резерву та розвитку;
- для оплати надання послуг закладами ПМСД (за системою балів);
- для фінансування спеціалізованої допомоги (згідно з вартістю ліжка-дня та системою балів);
- для покриття витрат згідно з контрактами з аптеками;
- для покриття витрат на невідкладну допомогу;

- для оплати міжрегіональних рахунків;
- для покриття поточних витрат самої лікарняної каси (до 2% від суми зібраного прибуткового податку на охорону здоров'я).

Лікарні в середньому використовують 40% свого бюджету на покриття матеріальних витрат (оренда, електроенергія, опалення, водопостачання, послуги пральні, їжа тощо) та 60% – на виплату заробітної плати та соціальне страхування.

Якщо держава не може забезпечити достатніх надходжень і муніципалітети не виконують своїх фінансових зобов'язань, відбувається компенсаторне підвищення розміру співоплати з боку пацієнтів. Усі надавачі медичних послуг мають право брати плату з пацієнтів у розмірі, що не може перевищувати 25% від загальної вартості послуг, оплачуваних лікарняною касою.

Для захисту громадян від можливих витрат через необхідність вносити додаткову плату за лікування було запроваджено добровільне медичне страхування. Регіональна лікарняна каса Риги продає страхові поліси цього виду страхування з метою покриття витрат з кишені пацієнтів: «зелена картка» за 30 латів на рік на одну особу покриває 15% гонорарної оплати та 5% співоплати. «Червона картка» за 18 латів на одну особу на рік покриває лише 5% від співоплати. Але приватне медичне страхування є надто дорогим для більшості громадян, навіть при наявності знижок для пенсіонерів та людей, що живуть за межею бідності, а також для дітей та студентів.

Сильними сторонами систем, що базуються на принципі «оплати за окремі послуги», є, по-перше, тісний зв'язок між доходами надавача послуг та фактично виконаною роботою, і, по-друге, можливість аналізувати поведінку надавача послуг.

Система «оплати за окремі послуги» вимагає також значних адміністративних зусиль та витрат. Надавачі послуг повинні вести справи та підтримувати комунікацію з кількома лікарняними касами. Крім того, система «оплати за послугу» може призвести до зростання загальних витрат, створюючи стимули для лікарів проводити надмірну кількість процедур з метою отримати якомога більшу кількість балів (попит, ініційований надавачем). У зв'язку з цим виникає потреба у запровадженні адекватної системи контролю.

Для того, щоб якимось чином контролювати кількість балів, що їх пред'являють до оплати лікарі, звичайно запроваджують верхню межу суми балів, яку лікарі можуть пред'являти страховим компаніям до оплати. Система відшкодування балів та щоденних витрат створює стимул максимально збільшувати кількість балів та ліжко-днів, підтримувати високий рівень зайнятості ліжок та надмірно використовувати ліжковий фонд та штат медсестер. Тому існують деякі обмеження, що мають на меті попередити зловживання системою, а саме: завчасне визначення спектру пацієнтів, яких необхідно пролікувати, та фіксованого терміну середньої

тривалості перебування в лікарні.

Отже, обсяг медичної допомоги, пропонованої в рамках ОМС в країнах колишнього радянського табору, є досить всеохоплюючим. Вилученими з «обов'язкових» переліків, як правило, лише деякі види лікування за етичними показниками. Прикладом базового пакету для України можуть бути окремі положення із латвійського закону. Однак, кожна країна має свої специфічні особливості і, звичайно, Україна має розробити свій базовий пакет, виходячи зі своїх власних умов.

Вікторія Булавинець

Викладач кафедри фінансів

СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Бюджетна політика, будучи складовою фінансової політики держави, стимулює соціально-економічні процеси у суспільстві шляхом використання коштів централізованого грошового фонду для забезпечення належного функціонування і розвитку економіки, соціальної сфери, соціального захисту населення, оборони, управління, природоохоронної та зовнішньоекономічної діяльності. Від якості розробки та ефективності бюджетної політики залежить рівень соціально-економічного розвитку країни, фінансові можливості держави, добробут її громадян. Тому бюджетна політика повинна формуватися і реалізуватися на наукових засадах, відповідати соціально-економічній стратегії держави і національним інтересам [1].

Особливістю бюджетної політики в Україні за останні роки є те, що перебуваючи під впливом політичних та організаційних чинників, вона не відзначається стабільністю та послідовністю. Зміни політичної ситуації в країні вносили суттєві корективи у визначення цілей та пріоритетів бюджетної політики. Від складу урядових команд залежало використання тих чи інших важелів та інструментів її реалізації.

Однак, не лише вищезазначені фактори вплинули на якість вітчизняної бюджетної політики. На сьогоднішній день залишаються недостатньо дослідженими ціла низка теоретичних та практичних проблем, які потребують негайного вирішення. Дискусія, що існує з приводу визначення пріоритетів бюджетної політики, зумовлює науковий пошук у даній сфері.

Характерною рисою соціально-економічної стратегії промислово розвинених країн світу на зламі тисячоліть стало посилення значимості соціальних пріоритетів, підпорядкування економічної політики завданням розвитку людини. Ця нова концепція, орієнтована на примат людського розвитку, прийшла на зміну застарілій, русійною силою якої було накопичення матеріального багатства. Нині з'явилося розуміння того, що саме людський та соціальний капітал спроможні забезпечити най-

вищі темпи економічного зростання. І саме ті країни, політика яких спрямована переважно на забезпечення розвитку людського потенціалу, досягають найвищих результатів [2].

В Україні, яка сьогодні перебуває на шляху інтеграції у світову спільноту, стратегічною метою визнано "побудову конкурентоспроможної соціально орієнтованої ринкової економіки та інтеграцію в європейське співтовариство". А домінантою бюджетної політики є досягнення високої якості життя громадян, конкурентоспроможності економіки, створення інтегрованої у глобальні процеси та шанованої у світі держави [3].

Реалізація в Україні соціально орієнтованої моделі ринкової економіки потребує формування нового типу економічного мислення й використання та адаптації до умов українського сьогодення напрацювань сучасної світової економічної думки.

Досягнення головної мети бюджетної політики передбачає збільшення реальних доходів громадян, поліпшення якості товарів і послуг, що надаються населенню, створення належних умов для здобуття освіти, охорони здоров'я, підвищення культури, захисту конституційних прав, охорони навколишнього природного середовища та ін.

Протягом останніх років в Україні спостерігається помітне зростання так званих соціальних витрат (на соціальний захист і соціальне забезпечення, освіту, науку, охорону здоров'я, духовний і фізичний розвиток, тобто видатків на розвиток людського капіталу) у структурі видатків бюджету (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка видатків на соціальні цілі (питома вага у видатках зведеного бюджету), % [4]

Роки	Видатки на соціальні цілі, усього	У тому числі:			
		Соціальний захист і соціальне забезпечення	Освіта	Охорона здоров'я	Духовний і фізичний розвиток
2000	40,6	12,4	14,7	10,0	2,2
2004	51,8	18,1	18,1	11,1	2,5
2005	61,4	28,1	18,9	10,8	2,4
2006	57,7	23,6	19,2	11,2	2,5

Однак, недостатньо вивченим залишається питання, наскільки і як „соціалізація” бюджету впливає на економічне зростання та інфляцію, а саме – якою має бути допустима частка соціальних видатків, котра б не здійснювала дестабілізуючого впливу на макроекономічні показники. А тому, багатьма науковцями зазначені позитивні зрушення у сфері соціального захисту та забезпечення оцінюються із враху-

ванням цілої низки негативних наслідків так званої соціальної орієнтації бюджету. Зокрема, негативно сприймається той факт, що упродовж тривалого часу головний акцент робиться на підвищенні соціальних трансфертів (у ряді випадків вони навіть перевищують доходи від зайнятості), що неминуче руйнує мотивацію активної поведінки на ринку праці. Через це соціальні трансферти називають непродуктивними видатками.

Невиконання державою в повній мірі своїх соціальних зобов'язань (через дефіцит бюджетних коштів) також є підставою для критики.

Окрім цього, до негативних наслідків „соціалізації” бюджету відносять і певне зниження інвестиційної активності, хоча воно було зумовлене як політичними чинниками, так і зміною власне ідеології розвитку.

Ми ж вважаємо, що соціальне спрямування бюджету ніяким чином не суперечить загальній стратегії розвитку країни, а, навпаки, має за мету сприяти розширенню меж економічної активності та створювати можливості максимально великій частині населення брати участь в економічній діяльності, забезпечувати гідний рівень життя непрацездатним верствам населення, а також сприяти набуттю високого рівня освіти та здійснювати підтримку здоров'я нації.

Однак, в сучасних умовах запорукою забезпечення соціальної спрямованості бюджетної політики повинна стати опора на диференційований підхід: з одного боку, підтримка тих громадян, які з певних об'єктивних причин не в змозі забезпечувати свій добробут власними зусиллями, а з іншого – стимулювання ефективної економічної діяльності працездатного населення. І основні акценти необхідно робити саме на другий напрямок соціальної політики. Адже загальновідомо, що інвестиції в людський капітал є надзвичайно важливою рушійною силою економічного розвитку.

На нашу думку, така спрямованість бюджетної політики матиме подвійний ефект: сприятиме вирішенню соціальних проблем, зменшенню соціального тиску на бюджет та забезпечуватиме посилення тенденцій економічного зростання.

Література:

1. Дем'янишин В. Теоретичні засади бюджетної політики // Світ фінансів. Випуск 1 (10), березень 2007 р. – С. 19.
2. Лібанова Е.М., Трансформація державної соціальної політики в контексті забезпечення конкурентоспроможності української економіки // Фінанси України . – 2007. – №9. – С. 34.
3. Прогноз показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2008-2010 роки, схвалений Постановою Кабінету Міністрів України від 25 вересня 2006 року №1359.
4. Ривак О. Соціальні видатки бюджету як джерело розвитку людського капіталу // Україна: аспекти праці. – 2007. – №7. – С. 36.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КАЗНАЧЕЙСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Будуючи власну державу, при реформуванні фінансової структури країни, необхідно врахувати як світові здобутки у галузі державного управління та фінансів, так і досвід вітчизняних фахівців, підґрунтя якого – багаторічний пошук найбільш вдалої системи формування та використання коштів бюджету. Усе це має безпосереднє відношення до бюджету як одного з найважливіших інструментів управління державою.

В сучасних умовах розвитку казначейської системи України вагоме значення має спрямованість на оптимізацію існуючих механізмів виконання державного бюджету. Зазначимо, що кардинальні зміни в діяльності органів державного казначейства, що відбулись протягом останніх років не дозволили зосередити належну увагу на усуненні багатьох проблем, які виникли на різних напрямках діяльності казначейства, що є актуальними для даного органу та потребують вирішення, а саме:

- недосконалість діючих механізмів перспективного та поточного планування надходжень і витрат єдиного казначейського рахунку;
- невідповідність даних фінансової звітності органів казначейства та розпорядників коштів;
- наявність ручного управління видатками;
- відсутність єдиного програмного забезпечення, яке б використовувалось для проведення операцій з обслуговування бюджету за доходами і видатками.

Не менш важливим питанням розвитку Державного казначейства України є поетапний перехід від застарілих до сучасних процедур здійснення видатків. Разом з тим, в організації роботи Державного казначейства України мають місце численні недоліки, основною причиною більшості з них є недостатній рівень виконавчої дисципліни, що в свою чергу, зумовлює як, відсутність належного контролю з боку керівників структурних підрозділів центрального апарату Державного казначейства і керівників територіальних органів за дотриманням вимог нормативно-правових актів, що регламентують бюджетний процес в Україні, своєчасністю надання необхідної інформації, так і низький рівень контрольно-аналітичної роботи, а в окремих випадках і повну її відсутність.

Зокрема, органами Державної контрольно-ревізійної служби України з початку 2007 року виявлені майже на 16 тисяч підприємств, установ і організацій проведені з порушенням законодавства операції з державними ресурсами на загальну суму близько 9 млрд. грн., з них 1,6 млрд. грн. є бюджетними коштами. У цей же період органам державного казначейства вдалося запобігти нецільовому спрямуванню коштів держа-

вного бюджету на етапі реєстрації зобов'язань на суму 129,1 млн. грн. та на етапі оплати рахунків на суму 157,1 млн. грн., а місцевих бюджетів – відповідно на суму 176,8 млн. грн. та 566,2 млн. грн. Унаслідок неперерахування до державного бюджету плати за оренду державного майна, коштів від його реалізації, надання у користування природних і матеріальних ресурсів та послуг безоплатно або за заниженими ставками до державного бюджету не надійшло 76,7 млн. грн. Результатами численних порушень вимог нормативно-правових актів, договірної та розрахункової дисципліни стали факти незаконних, нецільових витрат та недостач ресурсів державного бюджету, що дорівнюють в цілому 225,3 млн. грн., взяття зобов'язань понад виділені бюджетні асигнування на 47 млн. грн., завищення потреби в асигнуваннях та сумах кредиторської заборгованості на суму 35 млн. грн.

Щодо порушень, які виникають у діяльності розпорядників бюджетних коштів, слід відмітити те, що головні розпорядники бюджетних коштів не володіють у повному обсязі інформацією про мережу підпорядкованих установ і, як наслідок, не контролюють розпорядників коштів нижчого рівня. В результаті мають місце факти безпідставного і необґрунтованого виділення асигнувань одержувачам бюджетних коштів.

Як підтвердження того, за результатами перевірки, встановлено невідповідність окремих показників зведених квартальних фінансових звітів органів Державного казначейства аналогічним показникам зведених квартальних звітів головних розпорядників коштів державного бюджету таких як: Міністерства аграрної політики України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури і туризму України, Міністерства оборони України. У багатьох випадках до розбіжностей призвели помилки, допущені у фінансовій звітності територіальних органів державного казначейства. При цьому, слід зауважити, що помилки виявлені не лише у звітності про бюджетну заборгованість, дані про яку відсутні в бухгалтерському обліку з виконання державного бюджету, а і в формах фінансової звітності про виконання загального та спеціального фондів державного бюджету, яка формується безпосередньо за даними бухгалтерського обліку засобами програмного забезпечення АС „Казна”.

На жаль, як демонструє вітчизняна практика, розбіжності виникають внаслідок того, що дані окремих звітів розпорядників бюджетних коштів не відображені у звітності органів державного казначейства, хоч звіти розпорядників завізовані працівниками органів державного казначейства. Це в свою чергу, призводить до викривлення фінансової звітності про виконання державного бюджету, яка відповідно до Бюджетного кодексу надається Державним казначейством України Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, Рахунковій палаті та Міністерству фінансів України, оскільки єдиним джерелом інформації про виконання бюджетів по операціях, що об-

лікуюються в органах казначейства є дані Державного казначейства України.

Разом із тим, на сьогодні одним з пріоритетних напрямів подальшого розвитку системи органів державного казначейства та бюджетної системи в цілому є удосконалення процесу ефективного використання бюджетних коштів та управління єдиним казначейським рахунком. При подальшому удосконаленні казначейського обслуговування державного бюджету за видатками на базі впровадження методу цільового фінансування як інструмента управління бюджетними коштами та виправлені всіх існуючих недоліків, державі буде надано єдиний на сьогодні ефективний і дієвий механізм управління фінансовими ресурсами.

Щодо управління фінансовими ресурсами, то проблема в тому, що величезні залишки коштів на єдиному казначейському рахунку з одного боку – гарантія платоспроможності Державного казначейства України, а з іншого – фактичне вилучення коштів з економіки. Тому удосконалення системи управління наявними фінансовими ресурсами актуальне в будь-якій країні, однак в умовах дефіциту бюджетних коштів необхідність активізації роботи Державного казначейства України щодо покращення оперативного управління ними є особливо актуальною і може розглядатися як важливий крок у напрямі удосконалення бюджетного процесу. Одним із механізмів управління ресурсами, що застосовуються багатьма казначействами різних країн є, злиття залишків коштів наприкінці дня на єдиному казначейському рахунку. Мета цієї дії полягає в залученні коштів для інвестування їх у відповідні інструменти на фінансовому ринку. Здійснення на фінансовому ринку операцій з розміщення тимчасово вільних бюджетних коштів на депозитних рахунках у Національному банку України та установах комерційних банків забезпечить додаткове джерело доходів, що дасть можливість зменшити навантаження на видаткову частину бюджету. Однак, незважаючи на те, що Національним банком України та Державним казначейством України вже прикладені певні спільні зусилля щодо розробки механізму та інструментарію розміщення на міжбанківському ринку тимчасово вільних коштів, вказаний механізм досі не функціонує.

Підводячи підсумки, відзначимо, що діяльність Державного казначейства України визначається динамічним розвитком і подальшим удосконаленням казначейської системи, яка передбачає:

- підвищення якості казначейського обслуговування державного бюджету;
- оптимізацію взаємодії органів державного казначейства з розпорядниками бюджетних коштів в процесі виконання державного бюджету;
- удосконалення системи бухгалтерського обліку та звітності в державному секторі як основний напрям реалізації стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку;

- подальше удосконалення функцій органів державного казначейства;
- розширення повноважень Державного казначейства в частині здійснення контрольних функцій на стадії укладання угод бюджетними організаціями, що дозволить отримати достовірну інформацію про стан розрахунків розпорядників бюджетних коштів та забезпечити якісне прогнозування стану єдиного казначейського рахунку;
- підвищення якості та ефективності управління фінансовими ресурсами єдиного казначейського рахунку;
- приведення законодавчо-нормативних актів України у відповідність до фактично здійснюваних функцій органами державного казначейства;;
- удосконалення технічної інфраструктури системи Державного казначейства України на центральному та обласному рівнях та оптимізація використання інформаційно-обчислювальних ресурсів.

Таким чином, цілеспрямований підхід до розв'язання головного завдання Державного казначейства з прискорення розрахунків і виконання бюджету залежить від підвищення ефективної діяльності всіх органів Державного казначейства в цілому.

Катерина Вишньовська

Викладач кафедри фінансів

ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ЛІКАРНЯНИХ КАС

Необхідність реформування страхової медицини в Україні вже ні в кого не викликає сумніву, питання лише постає у шляхах її формування та термінах проведення. На протязі останніх років в Україні робилися спроби реформувати медичну галузь і наблизити її до європейських стандартів. Для цього, щороку збільшується сума видатків з бюджету на медичне обслуговування населення, але існує ряд невирішених проблем, які уповільнюють процес модернізації медицини. В умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я все більш актуальнішим стає пошук позабюджетних джерел її фінансування. Зі всього спектра сучасних можливостей найбільший інтерес викликає створення лікарняних кас, які покликані забезпечити якісне та доступне лікування пацієнтів – членів лікарняних кас.

Історія виникнення лікарняних кас бере свій початок із кінця XIX століття. Метою їх створення було і є залучення коштів населення на добровільній основі для забезпечення членів лікарняних кас медикаментами за умови надання амбулаторно-поліклінічної допомоги, лікування в умовах стаціонару, проведення діагностичних обстежень. Тоді, наприкінці XIX століття, лікарняні каси створювались прогресивними підприємцями Південної частини України для страхування своїх робітників

від нещасних випадків на виробництві у приватних загально страхових товариствах. Та згодом, практика використання приватних страхових компаній виявилась не вигідною, і було запроваджено власного добровільне взаємне страхування на некомерційній основі. Нормативна база та статут діяльності лікарняних кас були затверджені прийнятим у 1912 році законом «Про соціальне страхування на випадок хвороби». Джерелами фінансування лікарняних кас стали внески робітників (членів лікарняних кас) та виплати промисловців. Таким чином, можна констатувати створення в дореволюційній Україні власної системи страхової медицини. Згодом, протягом існування радянської влади та у процесі одержавлення страхових організацій лікарняні каси були повністю ліквідовані.

Лікарняні каси стали одним із напрямів реформування системи охорони здоров'я, який виникає як реакція населення на обмежені можливості державного фінансування забезпечення якісної та доступної медичної допомоги. Сьогодні лікарняні каси отримали друге дихання як громадські об'єднання, які готові самостійно на засадах громадсько-солідарної участі забезпечувати своїх членів доступною і якісною медичною допомогою.

У багатьох регіонах України вже є досвід створення лікарняних кас та певні результати їх діяльності. За даними відділу розвитку охорони здоров'я, медичного страхування, ліцензування, акредитації та метрології Департаменту економіки, фінансів та майнових відносин МОЗ України, за період з 2001 по 2007 рік кількість лікарняних кас зросла більш ніж у два рази і становить 236 кас. Станом на 01.01.2006 р. загальна кількість членів лікарняних кас в Україні нараховує 844,2 тис. осіб, що в три рази більше ніж у 2001 році. Серед членів лікарняних кас питома вага працюючих становить понад 65%, пенсіонерів близько 19,3%, дітей – 9,2%, інших категорій населення – 6,5%. За 2005 рік сумарний обсяг коштів, акумульованих лікарняними касами, становив 39,7 млн. грн., що перевищує показник 2001 року в три рази. Питома вага коштів підприємств, установ та організацій у загальних надходженнях до лікарняних кас є незначною і становить 4,4%. Найбільша кількість випадків надання медичної допомоги зареєстрована у Житомирській (197 тис.), Миколаївській (43,6 тис.), Кіровоградській (28,8 тис.) областях [1; с. 19].

Для того щоб стати членом лікарняної каси потрібно внести вступний внесок у розмірі 3 грн., надалі щомісячно – по 3% від мінімальної заробітної плати. Внески приймаються через відділення банків та Укрпошти. З метою одержання оперативної інформації про надходження внесків членів лікарняних кас використовується система клієнт-банк. Програмне забезпечення крім контролю своєчасного внесення коштів, дозволяє ідентифікувати відправника коштів, оптимізувати внесення відомостей у базу даних лікарняної каси, контролювати витрати на кожного її члена. Членами

лікарняних кас можуть стати всі громадяни, що досягли 18 років. Передбачено і сімейне членство: діти віком до 18 років користуються правом членства в лікарняній касі за умови сплати одним із батьків додаткового внеску в розмірі 3 грн. Підприємства, організації і установи, незалежно від форм власності можуть виступити колективними членами лікарняних кас, при цьому вони можуть взяти на себе оплату частини внесків своїх співробітників.

На наш погляд, діяльність лікарняних кас необхідно орієнтувати на загальні принципи організації охорони здоров'я в Україні. Керівництво лікарняних кас повинно співпрацювати з місцевими органами управління. Так, наприклад у Житомирській області діє найбільша «Лікарняна каса Житомирської області», яка має статус благодійної організації. Ця лікарняна каса тісно співпрацює із органами управління в Житомирській області на всіх рівнях. Також між управлінням охорони здоров'я та вищезгаданою лікарняною касою укладено угоду щодо співробітництва і взаємодії. Спільно визначено основні стратегічні напрямки контролю лікувально-діагностичного процесу, підготовки відповідних кадрів та інформаційно-рекламної діяльності. Крім того, на Житомирщині створено філії лікарняної каси у всіх районних центрах для забезпечення медичної допомоги. Члени лікарняної каси активно підтримують благодійницьку діяльність. Щорічно, за її рахунок здійснюється лікування інвалідів Великої Вітчизняної Війни та понад 1 тис. дітей-сиріт отримує медикаментозну допомогу. За період функціонування Житомирської лікарняної каси було надано благодійну допомогу в розмірі 40 млн. грн. [1, с. 19].

Результати діяльності благодійної організації «Житомирська лікарняна каса» свідчать, що лікарняні каси на сучасному етапі є альтернативним джерелом залучення позабюджетних коштів для надання медичної допомоги населенню. Завдяки успішній роботі цього об'єднання доведено: організаційні засади взаємодії лікарняної каси із закладами охорони здоров'я, побудовані на автоматизації управління їх ресурсами, є фундаментом, на якому можна реформувати систему охорони здоров'я. Саме на основі досвіду функціонування Житомирської лікарняної каси, доцільно розробити регіональну модель лікарняної каси як прототип добровільного медичного страхування. Сучасний вітчизняний досвід показує: лікарняні каси мають той потенціал, що дозволить опанувати основами державного соціального медичного страхування.

Література:

1. Парій В.Д. Вітчизняний досвід: лікарняні каси як праобраз добровільного медичного страхування // Здоров'я України . – 2008.-№5. – С. 17–19.

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ

На фоні позитивних тенденцій, що відбуваються впродовж останніх років в економіці країни, пов'язаних із зростанням обсягів валового внутрішнього продукту, промислового виробництва, відчутних зрушень щодо розв'язання соціальних протиріч та підвищення рівня суспільного добробуту не спостерігається. Не зважаючи на те, що згідно даних Державного комітету статистики децильний коефіцієнт концентрації фондів (співвідношення між доходами 10% найзаможніших і найбільш злидених верств населення) складає 5,4 рази [3], виключення з офіційної статистики найбільш заможних домогосподарств, значні масштаби тіньових доходів дають підстави сумніватися в об'єктивності показника. За оцінками незалежних експертів, рівень диференціації доходів в Україні сягає 30:1, що відносить її до переліку країн з найбільш несправедливим розподілом доходів. Економічне зростання в Україні супроводжується і відсутністю поступу у подоланні бідності, рівень якої в останні роки не лише не зменшився, а й дещо зріс (з 27,2% у 2004 році до 28,2% у 2005-2006рр.). Не зважаючи на суттєве підвищення рівня сукупних доходів населення, зріс також показник крайньої бідності, що оцінювався в 2002 році у 13,7% усього населення, а в 2007 році – уже в 15% [1].

Загрозливі тенденції наростання соціальних негараздів вимагають активізації діяльності щодо реалізації положень розробленої ще у 2001 році Стратегії подолання бідності, спрямованої на зростання добробуту громадян через забезпечення продуктивної зайнятості, досягнення відчутного поліпшення матеріального стану та умов життя людей шляхом підвищення заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат; удосконалення механізму індексації доходів. Важливим елементом виконання Стратегії подолання бідності є побудова системи адресної соціальної допомоги, яка забезпечуватиме належний захист вразливих верств населення за умов ефективного використання бюджетних коштів.

Вітчизняна система соціальної допомоги складається з програм матеріальної підтримки малозабезпечених сімей, сімей з дітьми, громадян з особливими потребами, і перебуває у стані перманентного розвитку в напрямку оптимального поєднання принципів адресності та універсальності соціального захисту. Перевага адресності соціальної допомоги полягає у зосередженні уваги на забезпеченні саме тих, хто її (допомоги) реально потребує, що сприяє підвищенню ефективності програм соціального захисту за одночасної економії бюджетних коштів. При цьому до недоліків адресного підходу відносять ускладнену процедуру призначення соціальних виплат, розростання «соціальної бюрократії» тощо. Окремі науковці зауважують, що вико-

ристання адресних допомог порушує конституційні права громадян на рівний доступ до програм державних соціального захисту населення.

Перевагами універсальних допомог, що надаються у зв'язку з певною подією, без врахування матеріального становища реципієнта є простота призначення та відсутність значних адміністративних витрат. Разом з тим, головним недоліком універсальних допомог є ігнорування майнового стану реципієнтів державної підтримки, що призводить до неефективного витрачання бюджетних коштів та надання допомоги особам, які її не потребують.

Сформована в Україні система соціальної допомоги в цілому дає змогу забезпечувати матеріальну підтримку вразливих верств населення. Разом з тим, зростання рівня бідності та збереження значного рівня майнової диференціації засвідчують її недостатню ефективність у питаннях подолання бідності.

До недоліків вітчизняної системи соціальної допомоги можна віднести:

- невідповідність встановлених розмірів соціальної допомоги окремим категоріям громадян фактичним потребам в соціальній підтримці. Окремі види соціальної допомоги дотепер надаються без урахування доходів отримувачів;

- недостатній рівень методологічного та нормативно-правового забезпечення процесу призначення допомог. Відсутні системи оцінювання впливу надання державної соціальної допомоги населенню на подолання бідності та інформаційна база даних про потенційних отримувачів такої допомоги. Разом із тим, тільки третина сімей, охоплених програмами державної соціальної допомоги, віднесена до бідних, що актуалізує питання удосконалення існуючих підходів до оцінки рівня бідності;

- неефективність контролю в сфері надання допомог. Робота державних соціальних інспекторів спрямована виключно на виконання контрольних та дозвільних функцій щодо отримання державної соціальної підтримки, а не на допомогу соціально вразливим чи неблагополучним родинам та виявлення їх реальних потреб у такій допомозі;

- процедурні та організаційні недоліки. Процедура призначення окремих видів державної соціальної допомоги є невиправдано складною, потребує від громадян значних матеріальних та моральних витрат на збирання і подання численних довідок та документів; не проводиться робота щодо створення належних умов для прийому громадян, забезпечення безперешкодного доступу осіб з обмеженими фізичними можливостями;

- орієнтація на пріоритетне використання «пасивних» видів соціальної допомоги, що спрямовані на подолання наслідків бідності, а не на упередження її настання. Більшість із застосовуваних в Україні допомог не стимулює грома-

дзян до самозабезпечення, а навпаки, сприяє поширенню психології утриманства не лише серед дорослого населення, а й серед молоді. На сьогодні кожна четверта молода сім'я визначає державу відповідальною за рівень свого добробуту [4].

– На усунення цих недоліків та забезпечення підвищення ефективності соціальних допомог у 2006 році указом Президента України схвалено Основні напрями вдосконалення системи соціальних виплат населенню на період до 2010 року, якими передбачено реформування системи соціальних виплат і посилення соціального захисту вразливих верств населення, зокрема:

– удосконалення моніторингу системи соціальних виплат, спрямованих на подолання бідності;

– впорядкування видів державної соціальної допомоги, здійснення заходів щодо посилення адресності соціальної підтримки окремих груп населення з урахуванням матеріального стану та умов проживання сім'ї;

– спрощення процедур призначення всіх видів державної соціальної допомоги тощо [2].

Разом з тим, положення документа не розв'язують основного недоліку вітчизняної системи соціальної допомоги – використання, в основному, форм пасивної підтримки громадян, що дають змогу забезпечити лише усунення проявів бідності, а не її причин. Практично не знаходять свого застосування допомоги, спрямовані на забезпечення економічної самостійності особи (сім'ї), використання яких дає змогу реально скоротити чисельність реципієнтів державної підтримки і ефективно долати причини бідності. Механічне збільшення розмірів соціальних допомог і трансфертів призводить, на нашу думку, лише до зростання навантаження на державний бюджет, посилення інфляційних процесів, поширення популярності соціального утриманства у суспільстві. Відтак, оцінюючи перспективи розвитку вітчизняної системи соціальної допомоги, до пріоритетів державної активності у даній сфері слід віднести:

– завданнями найближчого майбутнього повинні стати заходи щодо удосконалення організаційно-правових основ функціонування соціальної допомоги. Зокрема, потребує спрощення процедура призначення виплат; удосконалення вимагають методики оцінки рівня сукупного доходу та нужденності сім'ї; необхідним є формування чітких критеріїв набуття права на призначення допомоги задля мінімізації суб'єктивного чинника при її призначенні;

– у середньостроковій перспективі пріоритетом розвитку системи соціальної допомоги слід визнати поступовий перехід до використання, передусім, форм активної підтримки вразливих верств населення, спрямованих на формування основ гід-

ного існування особи на принципах самозабезпечення та орієнтації на власні сили.

Література:

1. Держава спрямовуватиме зусилля на підвищення добробуту працюючого населення. – доступний з www.mlsp.gov.ua
2. Основні напрями вдосконалення системи соціальних виплат населенню. Схвалено Указом Президента України від 10.05.2006р. №359/2006. – доступний з www.ukrinfo.com.ua/low/?cid=18&lid=4821.
3. Розподіл загальних доходів за децильними (10%-ми) групами населення за 9 місяців 2007 року. – доступний з www.ukrstat.gov.ua
4. Яценко Н. Отчего жемчуг мелкий? О стремительно богатееющей стране сплошной бедности // Дзеркало тижня. – 2007. - №37. – доступний з www.zn.ua

Мирослава Гупаловська

Викладач кафедри фінансів

ІНСПЕКТУВАННЯ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

Вітчизняними і зарубіжними дослідженнями з питань бюджетного контролю доведено, що шлях до підвищення його ефективності лежить через удосконалення основних складових його системи, зокрема, через уточнення, відповідно до особливостей розвитку економіки держави мети, завдань і об'єкта контролю, функцій його суб'єктів та удосконалення форм контролю.

Звісно, що від вибору форми контролю значною мірою залежить його оперативність та ефективність.

Ряд провідних вчених – економістів у своїх наукових працях основною формою фінансового і бюджетного контролю визначають ревізію, вказуючи, що це система дій по контролю за економічною ефективністю, законністю і цілеспрямованістю здійснення господарської діяльності юридичними особами.

З 2005 року в Україні на законодавчому рівні введено поняття “інспектування”. То що ж таке інспектування, у чому його відмінність від ревізії? Щоб відповісти на це запитання, звернемося до таблиці 1, яка допоможе розкрити сутність обох форм контролю через визначення їх складових. В основі державного внутрішнього фінансового контролю, що здійснюють ГоловКРУ, підпорядковані йому територіальні органи, а також контроль – ревізійні підрозділи центральних органів виконавчої влади лежить інспектування.

Такий контроль переважно спрямований на виявлення правопорушень і притягнення винних в їх допущенні осіб до відповідальності, а не на оцінку результатів, досягнутих в управлінні державними ресурсами. Тому, слід зазначити, що у країнах Західної Європи з високим рівнем фінансової дисципліни державний внутрішній фінансовий контроль у формі інспектування практично не здійснюється.

Порівняння сутності ревізії та інспектування

№ п/п	Складові, що визначають сутність	Ревізія	Інспектування
1.	<i>Поняття</i>	Метод документального контролю за фінансово – господарською діяльністю підприємства, установи, організації, дотриманням законодавства з фінансових питань, достовірністю обліку і звітності, спосіб документального викриття недостач, розтрат, привласнень та крадіжок коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань.	Полягає у документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, яка повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб.
2.	<i>Головна мета</i>	Встановлення дотримання суб'єктами господарювання обмежуючих параметрів обігу фінансових ресурсів, осіб, які допустили їх протизаконне використання, визначення фінансових втрат в разі відхилень від прийнятих стандартів та внесення пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і порушень.	Перевірка дотримання вимог чинного законодавства, зосереджуючись на фіксуванні факту порушення, накладенні стягнень та застосуванні санкцій до порушників
3.	<i>Прийоми</i>	1. Перевірка документів за формальними ознаками. 2. Нормативна перевірка. 3. Інвентаризація. 4. Зустрічна перевірка достовірності документів.	1. Документальна перевірка. 2. Фактична перевірка. 3. Зустрічна звірка.

Необхідність в інспектуванні на сьогоднішньому етапі розвитку України зумовлена надзвичайно низьким рівнем фінансової дисципліни у бюджетній сфері та в державному секторі економіки, недорозвиненістю внутрішнього контролю та відсутністю децентралізованого внутрішнього аудиту в органах державного сектору.

Проте, проведення інспектування через значний проміжок часу (інколи через два–три роки) після прийняття управлінського рішення та здійснення операцій з державними ресурсами ускладнює, а в багатьох випадках – унеможливорює усунення фінансових порушень та їх наслідків.

Проведене дослідження свідчить про те, що поняття „інспектування”, яке застосовується в Україні у сфері бюджетного контролю, фактично є прообразом ревізії та перевірки і здійснюється з метою виявлення фактів порушення законодавства, встановлення винних у цих порушеннях посадових і матеріально відповідальних осіб та обов'язковому застосуванні санкцій до порушників. Разом з тим, вважаємо,

що такий підхід щодо інспектування об'єктів контролю не відповідає вимогам, які ставляться сьогодні до бюджетного контролю та є неефективним стосовно запобігання бюджетним порушенням.

Отже, перспективи подальших наукових досліджень полягають у вивченні організації і методики інспектування як форми контролю на підставі впровадження системи оцінки ризиків виявлення порушень.

Література:

1. Закон України “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні” №2939-ХІІ від 26 січня 1993 року (з наступними змінами) / електронна версія “Право” станом на 01.01.2008 р.
2. Постанова КМУ “Про затвердження Порядку проведення інспектування державною контрольно – ревізійною службою ” №550 від 20 квітня 2006 р. (Із змінами, внесеними згідно з постановою КМУ №1618 (1618-2006-п) від 16.11.2006р.) / електронна версія “Право” станом на 01.01.2008 р.
3. Розпорядження КМУ “Про схвалення Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю” від 24 травня 2005р. №158-р./ Офіційний вісник України. – 2005.– №22.
4. www.dkrs.gov.ua.

Василь Дем'янишин

К.е.н., доцент кафедри фінансів

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ

Бюджетна теорія і практика об'єднують дуже багато складових, які характеризують їхній зміст і форми функціонування та досліджуються фінансовою наукою. Зміст системи фінансових (у т. ч. бюджетних) наукових знань становлять фінансові теорії, вчення, концепції, доктрини, судження, постулати, аксіоми, проблеми, гіпотези, наукові методи, поняття, категорії тощо. Щодо більшості цих складових фінансова наука має достатньо великий обсяг напрацювань, які використовують вітчизняні вчені й практики при розробленні, обґрунтуванні та прийнятті тих чи інших рішень. Однак поза увагою залишалася така важлива складова наукових знань, як фінансова (у її складі бюджетна) доктрина, хоча цей елемент використовують інші науковці, й він знаходить практичне застосування у різних сферах діяльності держави, внаслідок чого фінансова наука і практика зазнає великих втрат.

Питанням теорії і практики бюджету держави присвячені праці таких вчених: В. Андрущенко, С. Булгакової, О. Василика, М. Єрмошенко, О. Кириленко, В. Кудряшова, Ц. Огня, В. Опаріна, К. Павлюк, О. Романенко, В. Федосова, С. Юрія та ін. У них розглянуті питання сутності, ролі та розвитку бюджету і бюджетних відносин, бюджетної політики та її реалізації. Акцентуючи увагу на фінансовій та бюджетній

теоріях, концепціях, вченнях ніхто із вітчизняних вчених не зупинявся на моделі фінансової чи бюджетної доктрини, її обґрунтуванні як важливого елементу фінансової науки.

Терміни „фінансова доктрина”, „бюджетна доктрина” дуже рідко трапляються у наукових публікаціях, причому, їхній зміст не розкривається. На рівні держави органи влади та управління ні про фінансову, ні про бюджетну доктрину навіть не згадують. Тому є проблема глибокого дослідження такого феномена фінансової теорії і практики, як бюджетна доктрина. Цим обумовлені вибір теми дослідження та її актуальність.

Під доктриною філософська наука розуміє „... систематизоване політичне, ідеологічне чи філософське вчення, концепцію, сукупність принципів” [2, с. 142], або „... вчення, систему теоретично обґрунтованих поглядів на важливі соціально-політичні, моральні, релігійні та ін. питання” [3, с. 187]. В економічній науці доктрину розглядають як „... сукупність принципів, положень, ідей, покладених в основу економічної теорії” [1, с. 170].

Отже, доктрина, об’єднуючи ряд елементів наукових знань, виступає найбільш концептуалізованою формою підходу до трактування бюджету держави, яка безпосередньо орієнтована на практичну дію, втілення в життя, дотримання у політиці. На відміну від усіх її складових, доктрину використовують для позначення поглядів із відтінком схоластичності, догматизму, впливу суб’єктивного чинника.

Ми вважаємо, що бюджетна доктрина має дуже багато спільного з бюджетною теорією як об’єднаним єдиною внутрішньою пізнавальною логікою, взаємозв’язаним у його частинах, закінченим на певний момент комплексом пояснень фактів і осмислень бюджетних явищ і процесів.

Таким чином, бюджетною доктриною пропонуємо вважати сукупність принципів, положень, ідей, цілісну концепцію, систематизоване вчення, закінчений комплекс наукових пояснень, взаємозв’язаних між собою об’єктивних та суб’єктивних засад функціонування бюджету держави, бюджетних явищ і процесів у суспільстві з відображенням результатів у конкретному державному документі стратегічного значення.

У цілому бюджетна доктрина є формою синтетичного знання, в межах якої окремі поняття, ідеї, принципи, концепції, вчення, закони та всі інші складові системи фінансових наукових знань втрачають колишню автономність і перетворюються на елементи цілісної системи. Отже, за побудовою бюджетна доктрина є внутрішньо диференційованою, але цілісною системою знань, яку характеризують логічна залежність одних елементів від інших, можливість виведення змісту окремих положень доктрини за певними логічними та методологічними правилами.

Найважливішими категоріальними поняттями бюджетної доктрини є бюджет. У вітчизняній економічній літературі більшість економістів до рангу категорій відносять державний бюджет, його ж вважають основним фінансовим планом держави, централізованим фондом грошових коштів і т. д. При цьому місцевим бюджетам відводять другорядну роль, вони є не категорією, а звичайним поняттям або явищем, не належать до централізованого грошового фонду держави (хоча органи місцевого самоврядування на рівні з органами державної влади є тими суб'єктами, через які відповідно до статті 5 Конституції України народ здійснює свою владу).

Отже, процес формування бюджетної доктрини і реалізації її засад, на нашу думку, доцільно пов'язувати з бюджетом держави (а не державним бюджетом) із виділенням взаємозв'язаних між собою етапів.

На першому етапі пропонуємо сформулювати наукові підходи до обґрунтування бюджетної доктрини, її засад, на основі чого розробити державний документ, що визначав би найважливіші параметри цієї доктрини. Доцільно, щоб такий документ затвердила Верховна Рада України, і використовувати його для керівництва органами державної влади, державного управління та місцевого самоврядування. Наукова частина доктрини постійно перебувала б під увагою вітчизняних вчених, її б удосконалювали, на основі чого можна було б вносити корективи у державний документ.

Маючи розроблені та обґрунтовані наукою засади бюджетної доктрини, доцільно переходити до другого етапу – формування бюджетної політики, її стратегії і тактики.

На третьому етапі відповідно до засад бюджетної доктрини і бюджетної політики формується бюджетний механізм, який є зовнішньою оболонкою бюджету.

Четвертий етап пов'язаний із організацією бюджетного процесу, під час якого засади бюджетної доктрини, бюджетної політики за допомогою бюджетного механізму використовують практично.

Державний документ, що містив би засади бюджетної доктрини, на нашу думку, доцільно складати на тривалу перспективу (не менше 25 років) із розбиванням на десятиріччя або п'ятиріччя. Крім загальних засад бюджетної стратегії, у цьому документі бажано відобразити наступні цифрові показники: передбачений обсяг ВВП у цілому (в т. ч. на одного мешканця), середньорічні темпи зростання обсягів ВВП; частка ВВП, яку держава централізує для виконання своїх функцій; співвідношення між податковим і неподатковим методами мобілізації ВВП до бюджету держави; співвідношення між прямим і непрямим оподаткуванням, як воно змінюватиметься; співвідношення між суб'єктами оподаткування (в яких пропорціях платитимуть податки: багаті, середні, бідні; юридичні особи, фізичні особи) і рівень податкового тя-

гаря; співвідношення між об'єктами оподаткування (виробництвом, доходами, прибутком, майном, капіталом, землею, ресурсами тощо); співвідношення між державними та місцевими податками; співвідношення між державним та місцевими бюджетами, їхніми власними і закріпленими доходами; види і характер міжбюджетних відносин; розподіл доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи; обсяг видатків державного та місцевих бюджетів на одного мешканця (всього, у т. ч.: на освіту, науку, культуру, охорону здоров'я, соціальний захист населення тощо); частка видатків, яку спрямовуватимуть на управління, оборону, економіку, освіту, науку, культуру, охорону здоров'я, соціальний захист населення тощо (у% до ВВП та до загального обсягу видатків); мінімальний та середній рівні оплати праці; прожитковий мінімум; частка середньої заробітної плати одного працівника, яку спрямовуватимуть на споживання (податки, комунальні послуги, харчування, одяг, взуття, ремонт житла, проїзд, тощо) і для нагромадження або розширеного відтворення робочої сили; скільки років працівникові зі середньою заробітною платою потрібно буде нагромаджувати кошти, щоб купити житло, автомобіль, та інші товари, які будуть предметами першої необхідності; рівень інфляції; співвідношення між темпами зростання заробітної плати та цін; найважливіші показники пенсійного забезпечення і соціального захисту населення; співвідношення між формами власності (державною, комунальною, приватною тощо) і які галузі перебуватимуть у державній формі власності; інші показники.

Між усіма складовими доктрини, на нашу думку, має бути тісний взаємозв'язок. Так, сукупність принципів, положень, ідей дасть змогу сформулювати концепцію стратегії бюджетної політики, ролі держави у реалізації її засад і вийти на конкретні стратегічні бюджетні прогнози. Ці прогнози теж перебуватимуть у тісному внутрішньому взаємозв'язку. Адже від прогнозування обсягу ВВП і темпів його зростання залежать фінансові можливості суспільства. Закладені пропорції у розподіл та перерозподіл ВВП дадуть змогу оптимізувати обсяги бюджетного фонду на найважливіших напрямках його використання. Прогнозування показників, що належать до соціальних гарантій, є кінцевою метою бюджетної стратегії, оскільки найважливіше завдання держави – забезпечення максимального задоволення матеріальних і культурних потреб своїх громадян.

Таким чином, від глибини та якості наукових пояснень взаємозв'язаних між собою об'єктивних засад функціонування бюджету держави, бюджетних явищ та процесів, обґрунтування перспективних напрямів розвитку цих засад, відображення їхніх показників у державному документі стратегічного значення залежатимуть ефективність фінансової діяльності держави, її фінансові можливості, якість виконання покладених на неї функцій, рівень соціально-економічного розвитку суспільства та

добробут населення.

Література:

1. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 1. / За заг. ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.
2. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 576 с.
3. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрикос, 2002. – 743 с.

Василь Дем'янишин

Молодший науковий співробітник

науково-дослідної частини

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ

Забезпечення належних темпів соціально-економічного розвитку України з метою досягнення євростандартів вимагають пошуків нових підходів до побудови держави, найефективнішими засобами чого може бути орієнтація на розширення складу суб'єктів соціально-економічної політики, активне її фінансування за рахунок різних джерел, включаючи й фінансові ресурси бюджетних організацій та установ. Оскільки станом на сьогоднішній день основним джерелом фінансових ресурсів бюджетних організацій та установ є кошти державного і місцевих бюджетів, розвиток соціальної сфери в Україні є обмеженим і не задовольняє потреби суспільства. Тому ці питання досліджують вітчизняні вчені й практики, зокрема, О. Василик, В. Кравченко, В. Опарін, К. Павлюк, Ю. Пасічник, О. Романенко, В. Федосов, С. Юрій та інші. Однак проблеми, пов'язані із збільшенням обсягів фінансових ресурсів, удосконаленням управління фінансовими потоками бюджетних організацій та установ залишаються невирішеними і потребують глибокого наукового дослідження.

На нашу думку, основними причинами, які негативно впливають на розв'язання даних проблем, є організаційні та функціональні. Організаційні причини обумовлені, з одного боку, неефективними діями або бездіяльністю державних структур на рівні суспільства, а з іншого – недоліками організації діяльності кожної конкретної бюджетної установи. На загальнодержавному рівні не розроблена стратегія соціально-економічного розвитку суспільства, відсутні конкретні програми, які б передбачали найважливіші пріоритети суспільства на перспективу, заходи, пов'язані із забезпечення виконання цих програм та джерела їхнього фінансування. Не розроблена також ефективна система фінансового менеджменту, дієва нормативно-правова основа функціонування та розвитку бюджетної сфери, окремих галузей, які надають

послуги населенню за рахунок бюджетних коштів. Неефективними є також система державних закупівель, бюджетного контролю.

На рівні галузей та бюджетних організацій держава обмежила ініціативу, не забезпечила відповідність темпів зростання обсягів та якості послуг із темпами зростання фінансових ресурсів, які забезпечують надання цих послуг. Непоодинокими є факти фінансових зловживань, нецільового, неекономного та неефективного використання бюджетних коштів. Відсутній належний рівень фінансової зацікавленості та фінансової відповідальності на всіх рівнях управління бюджетними організаціями.

З метою удосконалення управління фінансовими ресурсами бюджетних установ, їхніми фінансовими потоками вважаємо доцільним розробити на державному, галузевих та базових рівнях ряд заходів організаційного і функціонального спрямування.

Ми вважаємо, що у загальнодержавному аспекті вирішення проблеми удосконалення фінансових потоків бюджетних організацій пов'язане з наступними заходами:

- розробленням стратегічних напрямів розвитку бюджетної сфери, окремих галузей, що фінансуються з бюджетів усіх рівнів з визначенням загальнодержавних пріоритетів, формуванням логічно упорядкованої системи відповідно до потреб суспільства та світових тенденцій;
- реорганізацією фінансового планування та підвищення його ефективності як складової фінансового механізму на рівні держави та у галузях, що знаходяться на бюджетному фінансуванні;
- реформуванням нормативно-правового забезпечення бюджетної сфери, особливо податкового законодавства, яке регулює податкові взаємовідносини бюджетних організацій із державою;
- упорядкуванням системи державних закупівель та бюджетного контролю.

Оскільки безпосереднє управління реальними фінансовими потоками здійснюється на рівні галузі та конкретних бюджетних установ, найважливіші напрями удосконалення цих потоків повинні бути пов'язані, на нашу думку, з розробленням дієвих шляхів підвищення ефективності фінансового менеджменту у відповідних галузях та в установах, що утримуються за рахунок державного чи місцевих бюджетів. До таких напрямів ми відносимо:

- удосконалення організації управління фінансовими потоками у процесі фінансового планування, фінансового прогнозування та оперативного управління фінансами, використання методів економіко-математичного моделювання для аналізу надходжень і витрат, структури фінансових потоків, визначення прогнозних і планових показників фінансових надходжень і витрат;

– визначення дієвих шляхів удосконалення управління вхідними фінансовими потоками за рахунок диверсифікації джерел фінансових ресурсів бюджетних установ (формування вітчизняних інституцій соціального інвестування; розвиток та активізація добродійної діяльності; пошук напрямів госпрозрахункової діяльності без зниження якості надання послуг, що відносяться до основної діяльності із обов’язковим розмежуванням бюджетних та госпрозрахункових джерел; запровадження практики використання коштів державних і недержавних цільових фондів для фінансування окремих потреб бюджетних установ тощо), забезпечення рівномірності надходжень фінансових ресурсів та запобігання косових розривів, попередження виникнення дебіторської заборгованості та скорочення її залишків;

– покращення форм і методів управління вихідними фінансовими потоками, зокрема: забезпечення своєчасного і повного фінансування поточних та капітальних видатків, у першу чергу, пов’язаних з оплатою праці, розрахунками з державними соціальними фонами, оплатою вартості медикаментів, продуктів харчування, комунальних послуг; попередження та скорочення обсягів кредиторської заборгованості; забезпечення оптимального співвідношення між сумою надходжень і витрат протягом року шляхом їхнього збалансування; забезпечення раціонального, економного, цільового та ефективного використання фінансових ресурсів установ;

– забезпечення якісного рівня бухгалтерського обліку та фінансової звітності бюджетних установ, а також ефективного внутрівідомчого та внутрігосподарського фінансового контролю за фінансовими потоками бюджетних організацій.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження можна зробити висновки, що без зміни організаційних та функціональних підходів неможливо забезпечити належний рівень управління фінансовими потоками. Ми пропонуємо удосконалення фінансових потоків бюджетних установ здійснювати шляхом розробки та реалізації відповідних заходів як на загальнодержавному, так й на галузевому й базовому рівнях, що сприятиме виконанню стратегічних завдань соціально-економічного розвитку суспільства.

Антоніна Дем’янюк

Викладач кафедри фінансів

ПРОБЛЕМИ ПОГЛИБЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМИ КОШТАМИ В ПОСТСТАБІЛІЗАЦІЙНИЙ ПЕРІОД

В багатьох країнах потреба в децентралізації зростає у зв’язку з широкими процесами лібералізації, приватизації та здійсненням ринкових перетворень. Реформи у

різних країнах відбуваються по-різному, проте в їх основі знаходиться єдиний принцип, який визначає необхідність децентралізації: розпоряджатися виробництвом та наданням товарів і послуг повинен найнижчий рівень управління, який може здійснювати відповідні витрати та розпоряджатися отриманими результатами. Процеси децентралізації пов'язані із зменшенням влади центрального рівня, проте необхідно ретельно розраховувати в яких межах це допустимо здійснювати, щоб державна влада не втратила здатність вирішувати основні її функції.

Політика органів влади національного рівня часто ускладнює роботу муніципальних та інших субнаціональних органів виконавчої влади. Запровадження фіскальної децентралізації дає змогу запроваджувати інновації та випробовувати нестандартні рішення і відбирати кращі з них [1, с. 131]. З цієї та інших причин політична і фіскальна децентралізація набуває особливого значення в сучасних умовах.

В унітарній державі бюджетна політика повинна здійснюватися на основі бюджетної децентралізації. Процеси бюджетної децентралізації в державі покликані вирішити дві основні проблеми:

- По-перше, це розподіл доходів і видатків між рівнями бюджетної системи.

- По-друге, це визначення повноважень, в межах яких місцеві органи влади можуть визначати свої власні доходи і видатки.

Ці взаємопов'язані складові визначають реальність децентралізації в державі. Повноваження в сфері доходів та зобов'язання стосовно видатків на місцевому рівні залежать від наступних факторів:

- переліку бюджетних послуг, що надаються на місцевому рівні;
- відповідності видаткових зобов'язань їх доходним джерелам;
- реальної свободи вибору місцевих органів влади щодо розподілу власних бюджетних ресурсів з метою здійснення визначених послуг;
- можливості місцевих органів влади самостійно визначати ставки місцевих податків і зборів, що дозволяє змінювати рівень видатків і зобов'язує до звітності перед податкоплатниками.

Значним кроком у здійсненні бюджетної децентралізації в Україні стало впровадження Бюджетного кодексу України. Реформування бюджетної системи України триває вже кілька років і кожен рік визначає свої пріоритети. На сучасному етапі реформування місцевих бюджетів України визначено наступні напрями її здійснення:

- підвищення ефективності процесу формування видаткової частини місцевих бюджетів та децентралізація управління бюджетними коштами;
- удосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин;

- запровадження планування місцевих бюджетів на середньострокову перспективу;
- посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів;
- підвищення ефективності управління коштами місцевих бюджетів та посилення контролю і відповідальності за дотриманням бюджетного законодавства;
- забезпечення прозорості процесу формування та виконання місцевих бюджетів.

Реформування місцевих бюджетів, зокрема зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування і розмежування видаткових повноважень органів місцевого самоврядування, повинне відбуватися поетапно з урахуванням суспільно-політичних та економічних умов із збереженням збалансованості бюджетної системи в цілому і у взаємозв'язку з проведенням реформ в галузях бюджетної сфери та інших сферах діяльності.

Місцеві бюджети є ваговою складовою бюджетної системи країни, тому зміна умов їх формування і виконання може суттєво позначитися на збалансованості бюджетної системи, фінансовій безпеці країни в цілому. Наявність значної кількості проектів законодавчих актів, які передбачають зміну політичного, адміністративного та бюджетного устрою, посилює ймовірність виникнення ризиків у бюджетній сфері [2, с. 1].

З метою поглиблення процесу бюджетної децентралізації в Україні доцільно законодавчо забезпечити зміцнення доходної бази місцевих бюджетів, посилити стимулюючі фактори у роботі органів місцевого самоврядування щодо наповнюваності бюджету, упорядкувати основні видаткові повноваження між рівнями бюджетів на основі принципу субсидіарності. Крім того, потребує реформування казначейська система виконання бюджету, удосконалення процедури складання та виконання місцевих бюджетів, посилення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за взяті бюджетні зобов'язання, підвищення якості управління бюджетними коштами.

Згідно Концепції реформування місцевих бюджетів, що спрямована на проведення у період до 2011 року реформи у сфері місцевих бюджетів України, визначено основні завдання децентралізації управління бюджетними коштами:

- чітко розмежувати на законодавчому рівні видатки на виконання делегованих державою і власних повноважень органів місцевого самоврядування;
- конкретизувати видаткові повноваження місцевих бюджетів у галузях бюджетної сфери (окремі видатки на забезпечення функціонування закладів освіти, охорони здоров'я, культури і мистецтва, соціального захисту та здійс-

нення заходів у відповідних сферах);

- перерозподілити видатки між державним та місцевими бюджетами;
- переглянути склад видатків місцевих бюджетів, які враховуються та не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів;
- завершити формування бази Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги, для отримання детальної інформації про таких осіб, перелік пільг, якими вони користуються чи мають на них право, та розмір пільг.

Таким чином, реалізація вищевказаних напрямів децентралізації бюджетної системи сприятиме підвищенню результативності, ефективності та прозорості використання бюджетних коштів, дозволить ефективніше вирішувати питання соціально-економічного розвитку підвідомчих територій. Незважаючи на те, що доходи і видатки місцевих бюджетів можуть бути визначені законодавчо, існує залежність від соціальних та економічних перетворень, якими органи місцевої влади не здатні регулювати. Тому при здійсненні змін щодо бюджетних ресурсів на місцевому рівні важливого значення набуває узгодженість між державною і місцевою владою стосовно сучасних та об'єктивних коректувань в сфері бюджетних відносин.

Література:

1. Державні фінанси: Теорія і практика перехідного періоду в Центральній Європі / Пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 542с.
2. Концепція реформування місцевих бюджетів. Кабінет Міністрів України / Розпорядження від 23 травня 2007 року №308-р.

Андрій Дерлиця

К.е.н., доцент кафедри фінансів

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ПРОБЛЕМАТИКИ БЮДЖЕТНОГО ПЕРЕРОЗПОДІЛУ

Фінансові явища переважно мають одночасно як обмінний, так і перерозподільчий характер. Такий дуалізм проявляється у багатьох бюджетних програмах, що нерідко впливають і на алокацію наявних у суспільстві ресурсів і на перерозподілу доходів. Лише незначну частину бюджетних програм можна вважати прикладом “чистого” перерозподілу (зокрема, трансферти населенню), тоді як забезпечення правопорядку, національна оборона є благами загальної корисності, що поширюють свою корисність рівномірно на усе суспільство.

Логічною передумовою необхідності виконання державою перерозподільчої функції є нерівномірність розподілу доходів між громадянами. У західній фінансовій науці проблема розподілу розглядається як вічна дилема рівності та ефективнос-

ті й відноситься до однієї із найскладніших. Частково це зумовлене складністю виміру перерозподільчого ефекту та співставлення корисності перерозподільчих кроків держави для окремих індивідів.

Відповідно до ліберальних традицій робота ринку без будь-якого перерозподілу максимально відповідає умовам ефективності. За таких обставин повністю реалізуються економічні стимули суб'єктів ринку, суспільний продукт максимізується. Якщо ж встановлюється певний механізм перерозподілу доходів, економічна система стає більш привабливою за критерієм “соціальної справедливості”, однак це приводить до зниження мотивації економічних агентів, втрат у ефективності використання ресурсів (спотворення процесів ринкової алокації). В результаті, як пише Ш. Бланкарт: “зниження рівня національного доходу немовби виступає як “ціна” за встановлення справедливості” [1, с. 101].

Ринок виконує важливу функцію первинного розподілу доходів відповідно до вкладених ресурсів, зайнятих факторів виробництва, ефективності конкурентних зусиль тощо. Тому на теоретичному рівні можна говорити про об'єктивність первинного розподілу доходів. Саме для нього економічна наука сформулювала певні узагальнення та вивела закони.

Унікальною є сфера бюджетного перерозподілу. Шляхи оптимізації перерозподілу доходів між індивідами ринок вказати нездатний, а побудова навіть ідеалізованої теоретичної моделі викликає певну складність. Тому про об'єктивність перерозподільчих процесів мова, як правило, не ведеться. Сфера перерозподілу взагалі не може бути об'єктивно детермінованою. Надто складно дати відповідь на питання про те, який з багатьох можливих варіантів колективного рішення може претендувати на статус “оптимального”. Коли йдеться про питання перерозподілу, економісти значною мірою переходять до ціннісних, світоглядних, етичних поглядів. На практиці ж бюджетна політика держави виступає результатом боротьби та погодження суб'єктивних поглядів на справедливість і пріоритети розвитку, етичних міркувань, впливу з боку інтересів груп і суспільних прошарків. Тому державні фінанси, особливо у частині перерозподільчої політики – це, в першу чергу, відображення розвитку етичних норм у суспільстві.

Видатний науковець та філософ Дж. С. Міллю, класик економічної науки відмітив, що, якщо виробництво залежить від об'єктивних законів природи, властивостей предметів, які беруть у ньому участь, то розподільча сфера “суцільно є справою людського установа” [2, с. 338]. Правила розподілу добробуту, гіпотетично, можуть значно коригуватись під дією інституту державного примусу, який активно використовується і на даному етапі розвитку суспільства. Дж. С. Мілль цілком слушно зауважує, що “правила, які визначають розподіл багатства, такі, якими їх роб-

лять думки та бажання правлячої частини суспільства, і досить відмінні в різні віки в різних країнах; і могли б бути ще більш різноманітними, якби того побажали люди”[2, с. 338].

Перерозподіл як ключова властивість фінансів, в певному розумінні є унікальною категорією. Цей феномен виходить за межі виключно економічних явищ, є сукупністю економічних, етико-нормативних питань, має політичну, соціальну сторони. Економісти ж підкреслюють, що “термін “соціальна справедливість” цілком позбавлений сенсу та змісту, – належить до тих ідей, що за самою своєю природою не можуть бути доведені ” [3, с. 135].

В рамках теорії державних фінансів, що базується на положеннях економіки добробуту, питання пошуку оптимального міжіндивідуального перерозподілу вирішується наступним чином: учені висувають гіпотезу про функцію суспільної корисності (яка вказує на те, при яких пропорціях розподілу доходів загальна корисність максимізується) з подальшою оцінкою різних фінансових інструментів та заходів на відповідність завданню максимізації корисності. Однак проблема такого підходу полягає у складності однозначного трактування самої функції корисності, їх може бути побудовано досить велика кількість, залежно від позицій, на яких стоять дослідники. Найбільш відомими є утилітаристська, егалітарна, роулсіанська функції корисності.

Представники теорії суспільного вибору запропонували інший підхід до визначення справедливості, висунувши тезу про процедурну справедливість, коли спрямованість перерозподілу визначається на основі колективного погодження – прийняттям колективних рішень. Теоретичні підходи, основані на методології суспільного вибору виходять з договірної концепції держави. Оскільки сфера бюджетного перерозподілу зачіпає інтереси кожного, розв’язання даних проблем повинно відбуватися колективним шляхом. На практиці інструментом визначення оптимальних перерозподільчих пропорцій, прийнятних для суспільства, виступають демократичні інститути. Зокрема, функцію пошуку справедливості та її забезпечення виконує парламентаризм. Фактично, завдяки процесу суспільного вибору відбувається визначення того, яким категоріям населення отримувати допомогу, в яких розмірах, як справедливо розподіляти державні блага та податковий тягар.

Необ’єктивність, залежність перерозподілу від політичних та владних чинників значно ускладнює вироблення певної концептуальної аргументації щодо пояснення закономірностей їх виникнення та трансформації. Отож питання походження правил перерозподілу, детермінованість перерозподільчих пропорцій демократичного бюджету відноситься до ряду найскладніших.

Література:

1. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Передмова та наук. редагування В.М. Федосова. – К.: Либідь, 2000. – 654 с.
2. Милль Дж.С. Основы политической экономии. – М.: Прогресс, 1980. т. 3– 4. 584 с.
3. Хайєк Ф. А. Право, законодавство та свобода: Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії: В 3-х т. Т.2.: Міраж соціальної справедливості /Пер. з англ. – К.: Сфера, 1999. – 200 с.

Наталя Карпишин

К.е.н, старший викладач кафедри фінансів

ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

На сучасному етапі господарювання основним завданням держави є розробка конкретних заходів реформування системи охорони здоров'я, яка вже тривалий період часу переживає глибоку системну кризу. Необхідність реформування зумовлюється такими негативними ознаками діяльності системи охорони здоров'я як:

- несприятлива демографічна ситуація в країні;
- недосконалість правового забезпечення діяльності галузі охорони здоров'я, зокрема правового регулювання діяльності державних, комунальних і приватних закладів охорони здоров'я та інших суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність у галузі охорони здоров'я;
- відсутність правових підстав запровадження багатоканального фінансування в галузі охорони здоров'я у зв'язку з неприйняттям законодавства про медичне страхування;
- недосконала система прогнозування та планування діяльності в галузі охорони здоров'я;
- неефективне використання бюджетних коштів у системі охорони здоров'я і зниження якості медичного обслуговування;
- низький рівень оплати праці лікарів і медичних працівників та зростання корупції в державній системі охорони здоров'я;
- недосконалість державної інноваційної політики в галузі охорони здоров'я тощо.

Наявність значної кількості проблем вимагає розробки концептуального підходу щодо реформування системи охорони здоров'я і механізму її фінансування.

1. Першим важливим кроком реформування системи фінансування сектору загальнодоступної медичної допомоги має стати вдосконалення чинної нормативно-правової бази. Зокрема, доцільно внести зміни та доповнення до статті 49 Конституції України в частині "...безоплатності медичної допомоги" та "... неможливості ско-

рочення мережі державних та комунальних медичних закладів". В законі необхідно зазначити, що медична допомога населенню України надається відповідно до законодавчо створеної системи багатоканального фінансування охорони здоров'я з реалізацією принципу "солідарності у фінансуванні медичного забезпечення" та Державної програми гарантованого рівня медичного забезпечення в медичних закладах державної та комунальної форм власності. Держава має забезпечувати права кожному громадянину країни, незалежно від матеріального статку, на збереження здоров'я, отримання медичних послуг, у стані, що загрожує життю та здоров'ю, на гарантованій та доступній основі, відповідно до затверджених медико-технологічних стандартів, які визначаються Державною програмою гарантованого рівня медичного забезпечення;

2. Запровадження механізмів ринкових перетворень, передбачає створення в Україні цивілізованого ринку медичних послуг з усіма його елементами, де основними суб'єктами повинні бути: провайдери, платники та пацієнти і обов'язково – законодавчо сформована політика держави в цьому питанні. В цьому напрямку доцільним є ухвалення законів "Про приватну медичну діяльність", "Про лікарняні каси"; перегляд чинної системи податкових пільг для суб'єктів, які надають платні медичні послуги та забезпечення дієвого механізму їх реалізації; посилення зацікавленості населення у отриманні послуг приватного сектору медичного обслуговування (для фізичних осіб установити пільгу, яка дасть змогу суми сплачених страхових внесків за програмами добровільного медичного страхування відносити до податкового кредиту при сплаті податку з доходів фізичних осіб); стимулювання працедавців до страхування здоров'я своїх робітників у системі добровільного медичного страхування (для роботодавців, які страхують здоров'я працівників у системі добровільного медичного страхування, дозволити зараховувати витрати на ДМС до валових витрат при оподаткуванні податком на прибуток) тощо.

3. Доцільно запровадити практику укладання угоди поміж органами виконавчої влади всіх рівнів та закладами охорони здоров'я чи окремо практикуючими лікарями, що дасть можливість врегулювати правові, економічні та організаційні відносини між суб'єктами договірному процесу в медичному забезпеченні.

4. З метою чіткого визначення гарантованого обсягу медичного забезпечення, необхідно провести моніторинг стану здоров'я населення України і наявної мережі медичних закладів державної, комунальної форм власності та відомчої приналежності. Це має призвести до встановлення чіткої потреби у них і роздержавлення решти медичних закладів шляхом їх приватизації, за умови, що це буде засобом значного фінансового поліпшення медичного забезпечення та збереження призначення цієї медичної установи. Крім того, необхідно змінити акценти у структурі медичного за-

безпечення – зі спеціалізованої медичної допомоги на первинний рівень медичного забезпечення, де основною дійовою особою має бути лікар загальної практики/сімейний лікар, підготовлений не за кількісними, а за якісними характеристиками та європейськими і світовими стандартами навчання.

5. Розробити Державну програму гарантованого рівня медичного забезпечення, яка має складатися з переліку медичних послуг, відповідно до медико-технологічних стандартів, котрі б надавалися в разі необхідності як на первинному, вторинному та третинному рівнях медичного забезпечення, так і на рівнях, що забезпечують життя (збереження життєвих функцій людини) та зберігають здоров'я чи надають медичну допомогу в повному обсязі, що гарантуватиме мінімальний рівень збереження та зміцнення здоров'я пацієнта. Основним у цьому повинно бути обов'язкове врахування норм Бюджетного кодексу України щодо видатків на охорону здоров'я, а також реалій бюджетів органів місцевого самоврядування та державного бюджету.

6. Доопрацювати методику бюджетного фінансування охорони здоров'я у розрахунку на одного жителя. В основу методики розрахунків необхідно закласти не лише фінансові нормативи бюджетної забезпеченості, а й такі коригувальні коефіцієнти, які враховують особливості екології і стану здоров'я населення того чи іншого регіону, що має зробити подушне фінансування об'єктивнішим та реальним.

7. Запровадити систему обов'язкового медичного страхування, що створить гарантію рівного доступу для всіх громадян країни до певного обсягу та якості медичного забезпечення, ефективність якого зростатиме шляхом поступового переходу до системи персоніфікованих рахунків.

8. Вдосконалити процес навчання у вищій медичній школі України згідно з вимогами Болонської угоди, що дасть можливість Україні увійти до єдиного освітнього та наукового простору Європи; мати спільні європейські освітні наукові рівні та стандарти у підготовці лікарів; акцент у підготовці зробити на лікаря первинного рівня медичного забезпечення; отримати в кінцевому результаті конкурентоспроможного лікаря.

9. Поглибити процеси демократизації системи охорони здоров'я та медичного забезпечення, а саме узаконити громадський нагляд, контроль за медичною діяльністю та участь членів громад, громадських організацій в управлінні охороною здоров'я на різних рівнях і створення системи незалежної медичної експертизи тощо.

Запропоновані напрями вдосконалення системи охорони здоров'я і її фінансового забезпечення спрямовані на забезпечення економічної ефективності використання фінансових та матеріальних ресурсів системи охорони здоров'я і встановлення соціальної справедливості, шляхом вирівнювання доступу громадян країни до

отримання якісної медичної допомоги, незалежно від місця їх помешкання.

Оксана Квасниця

Викладач кафедри фінансів

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В США

Становлення та розвиток малого підприємництва в розвинених країнах є епохальним явищем, яке спирається на державну фінансову підтримку не тільки на загальнодержавному рівні, а й на рівні глобальних економічно-трансформаційних змін, які відбуваються у світовій економіці за останні два десятиліття.

Слід відмітити, що малий бізнес в Україні не відіграє тієї очікуваної значної ролі у національній економіці, як в промислово розвинутих країнах, оскільки перешкодою на шляху його розвитку є відсутність ефективних механізмів його підтримки з боку держави. Актуальність дослідження визначається, насамперед, об'єктивною необхідністю розробки дієвих, науково обґрунтованих підходів щодо вдосконалення системи державної підтримки малого бізнесу в Україні, що може бути зроблено на основі систематизації, оцінки та адаптації зарубіжного досвіду в цій сфері з урахуванням національних особливостей країни. Це завдання ускладнюється різноманітністю підходів до надання державної підтримки малому бізнесу в розвинутих країнах, наявністю в Україні лише окремих елементів системи такої підтримки, відсутністю взаємодії між ними та жорстким обмеженням ресурсів, що обумовлює необхідність поглибленого дослідження досвіду формування, функціонування та розвитку високоефективних систем державної підтримки малого бізнесу в розвинутих країнах з метою його адаптації в нашій країні.

Вивчення досвіду формування та реалізації державної підтримки малого бізнесу в розвинутих країнах дозволяє стверджувати, що склалися і досить успішно функціонують три типи систем державної підтримки: європейський, американський та японський. В країнах ЄС, США та Японії сформовані добре структуровані, збалансовані, високоефективні та засновані на постійному моніторингу системи державної підтримки малого та середнього бізнесу. Для кожного із зазначених типів систем характерним є певний акцент на окремі напрями, види та інструменти підтримки.

З метою підвищення конкурентоспроможності європейської економіки дія системи державної підтримки малого та середнього бізнесу в ЄС спрямована на зміцнення єдиного внутрішнього ринку та інтернаціоналізацію підприємницької діяльності на рівні окремих її суб'єктів, що знаходить своє відображення в розробці та реалізації загальноєвропейських та національних програм. В країнах ЄС вагому роль відіграє пряма фінансова підтримка малого та середнього бізнесу, найбільша частка

якої надається у вигляді цільової фінансової допомоги (гранти, субсидії).

На відміну від країн ЄС, де повноваження щодо надання державної підтримки малого та середнього бізнесу розподілені між Європейською Комісією, установами ЄС, органами центральної та місцевої влади країн-членів, в США заходи державної підтримки розробляються, здійснюються та координуються Адміністрацією малого бізнесу (Small Business Administration).

Адміністрацію малого бізнесу (АМБ) було створено 1953 року як незалежне агенцію Федерального уряду при президентові США, головним завданням якої є всебічна допомога і підтримка малому та середньому бізнесу з метою збереження та зміцнення конкуренції. АМБ оперує цілою низкою програм, кожна з яких має свою конкретну мету, радіус дії, цільову групу користувачів, умови участі. Однорідні програми об'єднуються в напрямки, які щорічно оновлюються та створюються. Огляд діючих в США напрямків державної підтримки малого бізнесу показує, що пріоритетними є фінансова підтримка, залучення суб'єктів малого та середнього бізнесу до виконання державних замовлень, інноваційний та напрямки експортної та технічної підтримки [2].

В обов'язки АМБ входить розповсюдження загальних директив і публікація щорічних звітів. Така форма управління має як переваги, так і недоліки. Переваги децентралізованого управління полягають у тісній співпраці галузевих відомств з основоположниками проекту, а також в розумінні експертами особливостей галузі, що дозволяє виробити актуальні і перспективні проекти. Основним недоліком такої форми управління є складність контролю за використанням бюджетних коштів, що зумовлене відсутністю єдиних принципів формування звітів, а також критеріїв і методів оцінки результативності виконання програм цільового фінансування малого бізнесу [1].

Оцінюючи функціональні підходи оцінки ефективності державного стимулювання малого бізнесу слід відмітити, що: держава є найбільш зацікавленою стороною у створенні системи оцінки програм для суб'єктів малого бізнесу, які використовують бюджетні кошти; оцінка ефективності програми значною мірою залежить від пріоритетності мети учасників, які в основному зорієнтовані не на економічну та соціальну доцільність, а на комерційний успіх.

Подальшими кроками у напрямку розвитку малого бізнесу мають стати визначення інноваційного напрямку як пріоритетного; розвиток сучасної інфраструктури на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій; поширення дії системи на суб'єктів малого бізнесу, зайнятих у високотехнологічних сферах; залучення фондів міжнародних організацій до реалізації програм державної підтримки з метою нарощення міжнародної конкурентоспроможності економіки України. Особ-

ливу увагу слід приділити вдосконаленню системи статистичного моніторингу розвитку малого бізнесу в Україні з метою покращення рівня інформаційного забезпечення прийняття рішень щодо формування / реформування напрямів його державної підтримки. З огляду на обмеженість ресурсів потенціалом підвищення ефективності державної підтримки малого бізнесу в Україні має бути переорієнтація ресурсів із дискретних заходів фінансової підтримки на надання масової інноваційної, інформаційно-консультативної, інфраструктурної та експортної допомоги з акцентом на використання нефінансових інструментів державної підтримки малого бізнесу в розвинутих країнах.

Література:

1. Халчанская В. Эффективность государственной поддержки малого наукоемкого бизнеса в США // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – №6. – С.98–105.
2. Галан Н.І. Система державної фінансової підтримки малих та середніх підприємств в США // Фінанси України. – 2006. – №1(122). – С.142–150.

Тетяна Кізіма

К.е.н., докторант кафедри фінансів

ФІНАНСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ВИОКРЕМЛЕННЯ

Домашнє господарство є однією із найменш досліджених економічних одиниць. Частково це пояснюється тим, що економічні відносини на цьому рівні тісно пов'язані із соціальними відносинами, суттєво залежать від психологічних, історичних та інших факторів, що визначають економічну діяльність людей. Однак останнім часом ставлення дослідників до домашніх господарств, як до самостійної економічної одиниці, суттєво змінилося. Учені, котрі досліджували домашні господарства, вивчали в основному їхні зовнішні зв'язки – вплив на економіку – та зворотню дію цих господарств на неї. Проте і в середині самого домогосподарства відбуваються дуже складні економічні процеси. Домогосподарство сьогодні також є активним учасником фінансових відносин нарівні з підприємствами (фірмами) та державою.

Уявлення про фінанси та зміст фінансових відносин у зарубіжній і вітчизняній фінансовій науці з плином часу постійно змінювалося, а серед українських вчених і по сьогоднішній день не існує єдиної точки зору з приводу визначення змісту цієї важливої категорії. Вітчизняна наука не в змозі поки що точно окреслити і межі фінансової сфери. Сьогодні висловлюються відмінні одна від одної, а нерідко й протилежні, точки зору на суть та сферу розповсюдження фінансових відносин.

В українському суспільстві на сьогоднішній день все більше визріває розуміння необхідності глибокого та всестороннього вивчення фінансів населення як перспективного джерела залучення ресурсів для розвитку економіки, а з точки зору формування доходів населення – як важливої складової відтворення людського капіталу.

У рамках теоретичного підходу до визначення сутності фінансів, використовуючи політекономічну термінологію, фінанси домашнього господарства можна трактувати як сукупність економічних відносин з приводу формування, розподілу та використання фондів грошових коштів, у які вступають домогосподарства та їх окремі учасники у процесі своєї соціально-економічної діяльності. З точки зору прикладного (прагматичного) підходу, фінанси домашнього господарства – це сукупність його фінансових активів і зобов'язань, а також способів ефективного управління ними в умовах ринкової економіки.

Аналізуючи погляди українських вчених стосовно напрямів розвитку фінансів домогосподарств, зазначимо, що у вітчизняній фінансовій науці сформувалися два основних і, в той же час, протилежних напрями у вивченні фінансів домогосподарств: одні вчені допускають їх наявність у фінансовій системі держави; інші вважають, що такої категорії не існує взагалі, або ж немає жодних підстав для її виділення у складі фінансової системи України. І тут ми постаємо перед дилемою: для чого існує держава – заради людей чи держава заради держави? Вважаємо, що першопочатковою основою цієї проблеми є питання про співвідношення людини, суспільства і ринкової економіки.

Ми погоджуємося з російським науковцем М. В. Гончаровою, яка стверджує, що усе фінансове господарство країни головною метою свого функціонування повинно ставити перш за все життя людини, її фінансову спроможність і активну роль «агента попиту» в економіці споживання [1, с. 67].

Такої ж думки притримуються і американські вчені З. Боді та Р. Мертон, які вказують на те, що фінансова теорія заснована на доктрині, згідно з якою головною функцією фінансової системи є задоволення потреб людей, включаючи всі основні потреби в їжі, одязі та житлі. Будь-які суб'єкти економічної діяльності (як підприємства, фірми, так і органи державної влади усіх рівнів) існують для того, щоб сприяти виконанню цієї основної функції [2, с. 56].

«Фінанси домашніх господарств виступають одним із елементів фінансової системи. Вони є сукупністю грошових відносин з приводу формування і використання сімейних бюджетів» [3, с. 647], – стверджують російські вчені А. М. Бабіч і Л. Н. Павлова. Професор В. В. Іванов вважає, що система грошових відносин, у яких бере участь населення, отримуючи свою частку сукупного суспільного продукту у формі заробітної плати, підприємницького доходу та інших форм перерозподілу, сплачую-

чи податки та інші платежі обов'язкового характеру, тобто система грошових відносин, пов'язаних з формуванням та використанням доходів і витрат населення, також є сферою фінансових відносин [4, с. 9].

У підручнику «Фінанси. Грошовий обіг. Кредит» група ростовських авторів до децентралізованих ланок фінансової системи, поряд з фінансами підприємств різних форм власності, відносить і фінанси населення [5, с. 91].

Відомий український вчений О. Д. Василик, розглядаючи фінансову систему як «сукупність окремих ланок, що мають особливості в створенні та використанні фондів фінансових ресурсів, які зосереджені в розпорядженні держави, нефінансового сектора економіки, певних фінансових інститутів, домогосподарств для фінансового забезпечення економічних і соціальних потреб суспільства в цілому, окремих його верств населення, господарських структур, окремих громадян» [6, с. 22], також виділяє у її складі фінанси домогосподарств. Аналогічних поглядів щодо необхідності виокремлення у складі фінансової системи держави фінансів домогосподарств притримуються і вітчизняні науковці О. П. Кириленко [7, с. 17–18], М. І. Карлін [8, с. 15], Г. І. Башнянин [9, с. 51–54], а також В. П. Кудряшов, який виділяє у складі фінансової системи України фінанси громадян [10, с. 15].

Проте заради справедливості зазначимо, що не всі дослідники фінансових відносин вважають за доцільне виокремлювати фінанси домогосподарств у складі фінансової системи України. Скажімо, В. М. Опарін аргументує свою позицію тим, що функціонування кожної ланки фінансової системи забезпечується конкретними фінансовими органами чи інституціями, а стосовно фінансів домогосподарств не передбачено відповідного інституційного забезпечення [11, с. 87–88]. Не піддаючи сумніву вагомій науковій напрацюванню згаданого вченого, ми все ж таки не можемо погодитися із його твердженням, адже, слідуючи логіці науковця, можна говорити і про те, що функціонування фінансів підприємств також прямо не забезпечується конкретним фінансовим органом чи інституцією (як, до речі, і фінанси домогосподарств), а лише опосередковано: через податкову службу, апарат управління державними цільовими фондами (при сплаті податків до бюджету та внесків до відповідних соціальних фондів), Державну комісію з цінних паперів і фондового ринку, Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг (якщо підприємство чи домогосподарство є суб'єктом фінансового ринку) тощо. Тому не поділяємо точку зору В. М. Опаріна, який, визнаючи, що фінанси домогосподарств «є об'єктивною реальністю», стверджує, що «фінанси громадян (сімейні фінанси) не мають організаційних засад і тому не можуть виділятися як окрема сфера чи ланка фінансової системи» [11, с. 88].

Наведені аргументи на користь виділення у складі фінансової системи держави

фінансів домогосподарств, на наш погляд, є доволі переконливими і дають можливість обґрунтувати необхідність включення у сферу фінансових відносин домашніх господарств як важливих суб'єктів економічної діяльності.

Література:

1. Гончарова М. В. Стратегия финансового обеспечения системы поддержки населения в социально ориентированной «экономике потребления» // Финансы и кредит. – 2006. – №18. – С. 66–69.
2. Боди Зви, Мертон Роберт. Финансы: Пер. с англ.: Уч. пособие – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 592 с.
3. Бабич А. М., Павлова Л. Н. Финансы: Учебник. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2000.
4. Финансы: Учебник. Изд. второе, перераб. и доп. / Под ред. проф. В. В. Ковалева. – М.: ООО «ТК Велби», 2003.
5. Финансы. Денежное обращение. Кредит / Под ред. А. П. Ковалева. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2001.
6. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС, 2000.
7. Кириленко О. П. Фінанси (теорія та вітчизняна практика): Навч. посіб. – Тернопіль: Астон, 2002.
8. Карлін М. І. Фінансова система України: Навч. посібн. – К.: Знання, 2007. – 324 с.
9. Башнянин Г. І. Фінансові системи в економіці держави //Фінанси України. – 1999. – №10. – С. 51–54.
10. Кудряшов В. П. Фінанси: Навч. посіб – Херсон: Олді-плюс, 2002.
11. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методичні аспекти): Монографія. – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.

Юрій Клапків

Аспірант кафедри фінансів

РОЗВИТОК КОІНТЕГРОВАНОЇ БІЗНЕС АРХІТЕКТУРИ В УКРАЇНІ

У наш час українські фінансові інституції, які все ще нагромаджують первинний капітал, максимізують власну вартість за рахунок розвитку чи проникнення у регіони. Прагнення максимізувати прибутки реалізовується через надання більшої кількості фінансових послуг, чим примушує фінансові інституції використовувати методи інтенсивного розвитку, прагнути комплексного фінансового обслуговування клієнта, мінімізувати ризик та уникати можливих збитків чи втрат. Це сприяє консолідації фінансових продуктів, що в свою чергу формує нову бізнес архітектуру в Україні.

Особливості цієї архітектури дозволяють назвати її коінтегрованою.

Вважається, що термін коінтеграція вперше сформовано нобелівським лауреатом, професором Каліфорнійського університету в Сан-Дієго (США) британцем Клайвом Гренджер. Згідно його трактування, коінтеграція – це метод визначення довгострокового взаємозв'язку серед групи змінних динамічних рядів [1, с. 142]. Дослідження економічної рівноваги К. Гренджера припадають ще на кінець 50-х ро-

ків ХХ ст. У них коінтеграція розглядається як метод для аналізу часових рядів у економіці. За основу взято макроекономічні часові ряди, які є динамічними та відрізняються від стаціонарних рядів тим, що коливаються не навколо постійної величини, а навколо величини, котра змінюється з часом. Британський професор довів, що статистичні методи, які використовуються для стаціонарних рядів, можуть дати абсолютно невірні результати у випадку, якщо їх застосовувати до динамічних рядів. Ним з'ясовано, що певні комбінації цих рядів можуть бути незмінними у часі, а це дозволяє коригувати статистичні висновки, використовуючи методи, розроблені для стаціонарних рядів. К. Гренджер назвав цей взаємозв'язок коінтеграцією.

Сутність коінтеграції вивчав російський професор Г. Канторович, який відзначив, що за етимологією цей термін означає спільну інтеграцію і до цього часу існує практика його написання як через дефіс, так і одним словом [2, с. 80]. Професор Канторович математично довів, що коінтеграція сумісна із поняттям довгострокової рівноваги. Хоча кожен із нестаціонарних процесів здійснює випадковий рух, наявність коінтеграція змушує ці процеси здійснювати рух разом, не віддаляючись один від одного.

Опираючись на наявні визначення даного терміну, уточнено, що для фінансового ринку коінтернація – це стабільна, довгострокова, незавершена інтеграція фінансових інституцій, їх довгостроковий стабільний розвиток.

Вважаємо, що на сьогодні в Україні відбувається розвиток коінтегрованої бізнес архітектури. Це обумовлено прагненням до консолідації, яке обмежене державним регулюванням. Незначний розвиток фінансового ринку у регіонах дозволяє фінансовим інституціям використовувати стратегію екстенсивного розвитку за рахунок залучення нових клієнтів. Наразі це дозволяє мінімалізувати конкуренцію особливо між банківськими та страховими інституціями за заощадження домашніх господарств провадячи консолідовану діяльність. Таким чином взаємодію фінансових інституцій, особливо банківських установ та страхових компаній, які не є власністю єдиного інвестора, але протягом тривалого часу взаємовигідно співпрацюють, варто характеризувати як коінтегровану.

Страхові компанії та банківські установи підтримують довгострокову співпрацю, адже страхові компанії використовують мережу банківських відділень і отримують за їх посередництвом страхові внески від клієнтів та виплачують їм страхові відшкодування. Сервіс при наданні страхового захисту та його повнота у певній мірі залежить від швидкості та рівня обслуговування в розрахунках між страховою компанією та банком чи між банком і клієнтом, а також і в міжбанківському обігу. З іншого точки зору, розрахункове обслуговування – пряма функція банків. Таким чином клієнти страхових компаній одночасно виступають клієнтами банків. Виконую-

чи властиву для страхової сфери функцію – створення страхового захисту, страхові компанії об'єктивно змушені здійснювати дану операцію шляхом нагромадження капіталу і його розміщення у фонди різного призначення, зокрема як резерви майбутніх платежів (при страхуванні пенсій, чи інших видах особового та майнового страхування).

Банки, у свою чергу, користуються значним спектром страхового захисту починаючи від страхування депозитів, страхування від шахрайства та закінчуючи комплексним страхуванням банку (ВВВ). Окрім того при наданні кредитів вони стимулюють продажі по страхуванні майна, а при довгострокових кредитах, ще й по страхуванні життя.

Довгостроковість та стабільність інтеграції діяльності страхових компаній та банківських установ формує коінтегровану модель фінансової архітектури в країні.

Література:

1. Довбенко М. Творці фінансової стабільності / Економіка та прогнозування. Науково-аналітичний журнал. – 2003. – №4. – С. 142–144.
2. Канторович Г. Анализ временных рядов / Экономический журнал ВШЭ. – 2003. – №1. – С. 79–103.

Світлана Коваль

Викладач кафедри фінансів

РОЛЬ РЕПУТАЦІЇ У НАРОЩУВАННІ КАПІТАЛУ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ

Нарощування капіталу банку є ключовою компонентою у стратегії його зростання. Зростання власного капіталу банку є об'єктивним процесом, що впливає на зростання конкурентоспроможності, можливості активно здійснювати банківські операції та надавати фінансові послуги, адекватні потребам клієнтів і тенденціям на світових ринках. Достатній обсяг власного капіталу захищає банк від збитків і сприяє системній стабільності. У таких умовах особливого значення набуває захисна функція власного капіталу, а визначення основних шляхів нарощування власного капіталу матиме як теоретичне, так і практичне значення.

На сучасному етапі найбільш реальним джерелом капіталізації вітчизняної банківської системи залишається емісія акцій. Важливим фактором, що впливає на залучення нових і збереження наявних акціонерів є репутація банку. Адже ділова репутація є вагомим нематеріальним активом будь-якого суб'єкта господарювання. Враховуючи, що банківська система України охоплює понад 160 банків, представлених численними відділеннями та філіями, позитивний імідж банку сприяє залу-

ченню як клієнтів, так і акціонерів. Особливого значення для банківських установ набуває репутація в умовах політичної нестабільності.

Ділова репутація формується на основі достовірної інформації та аналітичного підходу до оцінювання банку впродовж тривалого періоду часу і спирається на показники фінансового стану банку у динаміці, ґрунтовну інформацію про його поведінку на ринку фінансових послуг, оцінку з боку наглядових органів, акціонерів, клієнтів, представників влади. Професійно подана інформація забезпечує позитивну репутацію і демонструє унікальні ділові якості банку, що дають змогу успішно здійснювати конкурентну боротьбу на фінансовому ринку.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що банківським установам необхідно розробити документ, який міститиме систему принципів і правил, котрих дотримується банк при розкритті інформації. Такий підхід має за мету підтримання та зміцнення ділової репутації та довіри до банку шляхом інформаційної відкритості та прозорості і має бути доведений до широкого кола громадськості.

Інформація, яка доводиться до клієнтів, має:

- бути доступною (в тому числі у місцях здійснення банківських операцій і послуг);
- бути максимально зрозумілою;
- надаватися у зручному для читання вигляді;
- містити тлумачення термінів;
- не містити двозначності і не допускати введення в оману клієнтів.

Формування ділової репутації банку відбувається у процесі розвитку банківської установи і передбачає заходи зі створення позитивного іміджу. Поняття «імідж» тісно пов'язане з діловою репутацією банку та відображає емоційне сприйняття банку. В ринкових умовах, коли велика кількість банківських установ пропонує приблизно однаковий набір операцій і послуг при певному рівні цін, визначальним фактором стає позитивна громадська думка. Позитивне емоційне сприйняття образу фінансової установи може бути вирішальним аргументом при виборі банку акціонерами як юридичними, так і фізичними особами. Основним інструментом формування іміджу банку є рекламні кампанії, які передбачають інформування громадськості про переваги банку, анонсування нових послуг, впровадження нових банківських технологій та експертних оцінок банку. Формування позитивного іміджу створює основу для динамічного розвитку банку, залучення інвестицій та підвищення його конкурентоспроможності. Хоча витрати на формування позитивного іміджу не відразу приносять доходи, такі інвестиції іноді бувають більш ефективними порівняно з іншими вкладеннями.

Банки можуть подолати тимчасові фінансові труднощі, але відновити втрачену

репутацію фінансової установи практично неможливо. Саме тому, банкам необхідно розробити постійно діючу програму управління репутацією банку, яка охоплюватиме комплекс заходів:

- використання банківських сайтів для розміщення детальної інформації про діяльність банку, фінансовий стан і результати аудиторських перевірок;
- публікування в засобах масової інформації рекламних матеріалів;
- членство у професійних банківських асоціаціях, участь у банківських форумах, конгресах, співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями;
- робота із підбору та розміщенню кадрів: забезпечення позитивної репутації керівника (ділові якості, авторитет), професіоналізм працівників;
- забезпечення високої якості надання послуг та трудової дисципліни;
- профілактичні заходи щодо попередження протизаконних або помилкових дій персоналу;
- проведення благодійних акцій як інструменту для створення позитивного іміджу та на підтвердження фінансового благополуччя;
- випуск інформаційних і рекламних буклетів.

Як бачимо, окремі заходи щодо забезпечення позитивної ділової репутації банку мають не фінансовий характер, а переважно стосуються психологічного сприйняття. Враховуючи, що успішне функціонування банків та можливість залучення нових та збереження існуючих акціонерів в умовах конкурентного середовища значною мірою визначаються діловою репутацією банку, зазначимо, що саме ці складові політики банку матимуть визначальний вплив на потенційних акціонерів, передусім фізичних осіб.

Марія Комуницька

Старший викладач кафедри фінансів

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ АУДИТ ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ – НОВИЙ НАПРЯМОК В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДКРС

Однією з необхідних умов для формування в нашій країні демократичного суспільства є зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування. Ступінь фінансової самостійності місцевих органів влади характеризує незалежність держави в цілому, потенційні можливості її економічного розвитку, рівень демократичних прав і свобод громадян.

Місцеві бюджети є фінансовою базою органів місцевого самоврядування та одним з вирішальних факторів регіонального розвитку. Наявність місцевих бюджетів

закріплює економічну самостійність місцевих органів самоврядування, активізує господарську діяльність, дозволяє їм розвивати інфраструктуру на підвідомчій території, розширювати економічний потенціал регіону, виявляти і використовувати резерви фінансових ресурсів.

Склалося так, що протягом усіх років незалежності саме у сфері місцевих фінансів сконцентрувалися найбільш гострі і болючі проблеми, це – забезпечення достатніми фінансовими ресурсами соціальної сфери та можливість самостійного вирішення питань комплексного фінансового забезпечення економічного і соціального розвитку даної території, що входять до компетенції відповідного рівня місцевого управління.

Роль місцевих бюджетів особлива, оскільки вони є фінансовою основою місцевого самоврядування, за рахунок цих коштів фінансуються найбільш значні заходи держави в галузі освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, тобто все, що спрямовується на потреби широких верств населення. управління.

Виконання місцевих бюджетів, правильність розрахунків доходної та видаткової частини, прагнення збалансованості набувають в сучасних умовах особливої актуальності управління [8].

Органи місцевої влади та самоврядування часто приймають рішення, що не передбачають досягнення максимального результату при залученні мінімального обсягу коштів. Такі дії складно трактувати як порушення чинного законодавства. Тому для оцінки фінансової діяльності місцевих органів влади та самоврядування, виявлення резервів місцевих бюджетів та подальшого їх спрямування на потреби громадян виникла необхідність у запровадженні нової форми контролю [11].

Нині складно відслідкувати дотримання всіма учасниками бюджетного процесу принципу ефективності, використовуючи лише класичні методи контролю, зокрема ревізію. Адже завдання ревізії полягає в документальній і фактичній перевірці певного комплексу проблем або окремих питань фінансово-господарської діяльності.

Традиційна форма контролю – ревізія, яка відповідно до законодавства, “повинна забезпечувати виявлення фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб”, не вирішує таких завдань, не дає змоги виявити проблеми при складанні, розгляді, затвердженні, внесенні змін та виконанні місцевих бюджетів. І лише деякою мірою дозволяє визначити шляхи вдосконалення управління бюджетними коштами.

Щоб гарантувати виконання поставлених завдань, у системі державного регулювання необхідно запровадити контрольні дії – як на етапі планування, так і в процесі регулювання.

Завдання щодо виявлення резервів наповнення місцевих бюджетів змінює фіс-

кальний характер контрольної дії на партнерські відносини з причетними до цього службами, зокрема – іншими суб'єктами державного фінансового контролю. Все це свідчить про те, що назріла потреба змінити підходи до державного фінансового контролю виконання місцевих бюджетів усіх рівнів.

Постановою Кабінету Міністрів України №698 від 12 травня 2007 р. затверджено “Порядок проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів”, який визначає механізм проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів [4].

Зазначена постанова прийнята Урядом з метою запровадження в Україні світових норм та принципів контролю у сфері витрачання державних ресурсів, забезпечення реалізації положень ст.113 Бюджетного кодексу, виконання вимог Закону України “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні” та постанови КМУ від 29.11.2006 №1673 “Про стан фінансово-бюджетної дисципліни, заходи щодо посилення боротьби з корупцією та контролю за використанням державного майна і фінансових ресурсів.”

Проведення аудиту виконання місцевих бюджетів здійснюється органами ДКРС з метою перевірки та аналізу фактичного виконання бюджету, ефективності використання комунальних коштів, майна та інших активів, достовірності фінансової звітності, функціонування внутрішнього контролю.

Аудитори ставлять собі за мету провести оцінку формування і рівня виконання місцевого бюджету, встановити причини, що перешкоджають його виконанню, визначити проблеми, які негативно впливають на всі стадії бюджетного процесу і в цілому, реально оцінити ступінь ефективного використання бюджетних коштів та визначити резерви наповнення місцевого бюджету [8].

Основними завданнями аудиту є:

- проведення оцінки формування і рівня виконання місцевого бюджету;
- встановлення причин, що негативно впливають на виконання місцевого бюджету;
- визначення шляхів удосконалення управління комунальними коштами, майном та іншими активами, зокрема щодо можливості збільшення доходів місцевого бюджету [4].

Контроль за виконанням місцевих бюджетів у формі державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів здійснюється відповідно до щорічних планів, погоджених з іншими контролюючими органами і затверджених відповідно Радою Міністрів АР Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями [7].

Проведенні в 2006–2007 рр. ГоловКРУ та регіональними КРУ пілотні проекти із запровадження у практику роботи органів ДКРС цього різновиду державного фінансового контролю, показали, що причини прорахунків органів самоврядування в значній мірі заключаються в поверховому знанні бюджетного законодавства та відсутність вертикальних та горизонтальних зв'язків з іншими учасниками бюджетного процесу.

З огляду на це, підконтрольним об'єктам насамперед необхідні партнерські відносини та допомога. Саме аудитори, зважаючи на потреби користувачів, мають бути готовими до викладу аудиторського звіту про виконання низової ланки місцевих бюджетів, яка нагадувала б бюджетну абетку.

Мета запроваджуваної в роботі органів ДКРС нової форми контролю державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів—це проведення глибокого аналізу і надання практичних пропозицій для органів влади і управління щодо протидії негативним тенденціям у витрачанні бюджетних коштів, збереженні державної і комунальної власності, визначенні резервів наповнення місцевого бюджету.

За результатами проведеного аудиту робляться пропозиції щодо удосконалення формування і виконання місцевого бюджету, управління комунальними коштами, майном та іншими активами, а також розробляються конструктивні заходи для усунення виявлених недоліків і порушень.

Аудит виконання місцевих бюджетів – це крок до цивілізованих відносин між контролюючим органами та виробниками суспільного продукту, оскільки мета та діяльність збігається і полягає в наданні громадянам якнайбільше гарантованих державою благ з найменшими витратами при суворому дотриманні чинного законодавства.

Література:

1. Бюджетний кодекс України, затв. ВРУ 21.06.2001 р.№2542-III .
2. Закон України „ Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні”, затв. ВРУ від 23.01.1993 р. №2939 зі змінами, внесеними Законом України від 15.12.2005 р.№3202-IV.
3. Порядок проведення інспектування державною контрольно-ревізійною службою, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2006р. N 550.
4. Порядок проведення органами ДКРС державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів, затв.Постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. №698.
5. Постанова КМУ від 29.11.2006 №1673 “Про стан фінансово-бюджетної дисципліни, заходи щодо посилення боротьби з корупцією та контролю за використанням державного майна і фінансових ресурсів.”
6. Наказ ГоловКРУ від 13.03.2007 №50 Про затвердження Методичних рекомендацій з організації та проведення державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів.
7. Наказ ГоловКРУ від 25.10.2007 №245”Про вдосконалення контролю за виконанням місцевих бюджетів.//Фінансовий контроль.– 2007. – №6 (41).– с. 3–4.
- 8.Дмитренко Г.В.Пильнуємо за виконанням місцевого бюджету // Фінансовий контроль. – 2007. – №6 (41). – с 28–30.

9. Диба М.І., Романів Є.М. Запровадження державного аудиту в Україні // Фінансовий контроль. – 2007. – №6 (41). – с. 31–34.

10. Сивульський М.І. Проблеми становлення системи державного фінансового контролю в Україні // Фінанси України. – 2005. – №3. – с.3–9.

11. Удачина І.М. Чи є сенс по-новому контролювати виконання місцевих бюджетів // Фінансовий контроль. – 2007. – №1 (36). – с. 25–27.

Володимир Костецький

Аспірант кафедри фінансів

ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ МІСЬКОГО ЕЛЕКТРОТРАНСПОРТУ

Концентрованим вираженням ефективності використання фінансових ресурсів є фінансовий стан підприємства, тобто стан фінансів, який характеризується утворенням, розподілом і використанням наявного ресурсного потенціалу. З переходом підприємств на ринкові засади господарювання важливого значення набуває стабільність їх фінансового стану і пошук шляхів його оздоровлення з метою створення нормальних умов функціонування.

Фінансовий стан підприємства – це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів.

Підприємства міського електричного транспорту належать до одного з найважливіших секторів соціальної інфраструктури сучасного міста, оскільки надають послуги, якими користується практично все населення. Від якості та ефективності функціонування цих підприємств багато в чому залежить соціальний клімат в місті, ритмічність функціонування інших суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим дуже важливо сформувати такий механізм управління, практичне застосування якого дозволило б забезпечити фінансову стійкість роботи підприємств міського електротранспорту.

Для оцінки внутрішнього середовища рівень фінансового стану підприємства визначається на основі показників ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, платоспроможності. Важливого змісту набуває також аналітична характеристика фінансової залежності підприємства від зовнішніх, позичених джерел коштів.

За оперативними даними, у 2006 році доходи підприємств міського електротранспорту від перевезення пасажирів збільшилися на 7%, чому сприяло підвищення у деяких містах тарифів на проїзд та збільшення випуску на лінію рухомого складу. Водночас через зростання цін на запасні частини, матеріали, електроенергію, підвищення мінімального рівня заробітної плати витрати на пасажироперевезення збі-

льшилися на 8%. Тому збитковість підприємств та рівень покриття витрат доходами від реалізації проїзних квитків залишилася на рівні 2005 року (відповідно 10 та 39%).

Порівняно з 2005 роком поліпшилися економічні показники роботи підприємств міст Вінниці, Рівного, Тернополя, Черкас, Дніпродзержинська, Краматорська, Краснодону, Кременчука, водночас вони погіршилися на окремих підприємствах Донецької та Луганської областей.

За останні роки склалася тенденція до збільшення обсягів фінансування перевезень міським електротранспортом із державного бюджету. Так, у 2006 році підприємствами отримано субвенцію на компенсацію за пільгові пасажироперевезення у сумі 380 млн. грн., що на 6% більше у порівнянні з 2005 роком. Разом з тим, загальний обсяг компенсації є недостатнім і становить 50–55% від розрахункової потреби.

За останні три роки витрати на перевезення пасажирів зросли на 138,3%, а сума доходів від реалізації проїзних документів та дотація з бюджетів усіх рівнів – лише на 126,9%, тому рентабельність підприємств міського електротранспорту погіршувалась.

Рентабельність трамвайних підприємств у 2005 р. складала 91,2%. Закінчили 2005 р. з прибутками 5 підприємств (Вінниця, Житомир, Миколаїв, Єнакієве, Краматорськ). У 2006 р. рентабельність трамвайних підприємств складала 83% і закінчили рік прибутковими 2 підприємства (Луганськ, Дружківка).

Відповідно по тролейбусних господарствах рентабельність у 2005 становила 96,9%, прибутковими було 15 підприємств. У 2006 р. – рентабельність 86,7%, а прибутковими 6 підприємств (Луганськ, Алчевськ, Лисичанськ, Сєвєродонецьк, Одеса, Кременчук).

Низька рентабельність у 2006 р. була у трамвайних підприємствах Стаханова – 20,9%, Костянтинівки – 30,2%, Маріуполя – 67,6%, та в тролейбусних господарствах Запоріжжя – 47,3%, Стаханова – 23,9%, Єнакієва – 69,3%.

Розмір дотації з бюджетів усіх рівнів щорічно зростає, за останні 5 років дотація по трамвайних підприємствах зросла на 234,6%, тролейбусних – 232,6%. За ці роки зросла дотація і в розрахунку на одиницю рухомого складу, зокрема по трамваю – 238,9%, тролейбусу – 253,5%, і склала у 2006 р. відповідно 90,1 тис. грн. та 79,6 тис. грн. У 2006 р. дотація на одиницю рухомого складу в порівнянні з 2005 р. зросла по трамвайних підприємствах на 111,2%, тролейбусних – 105,8%.

Неповне відшкодування пільгового проїзду з державного та місцевого бюджетів, неврахування місцевими органами влади фактичних обсягів пільгових перевезень, а також нерівномірний розподіл субвенції упродовж року негативно впливає на фінансовий стан підприємств і обумовлює заборгованість із виплати заробітної

плати та зростання заборгованості перед банками за кредити, одержані для виплати заробітної плати. Станом на 01.12.2006 року заборгованість із виплати заробітної плати склала 3,7 млн. грн., а за кредитами банкам – майже 30 млн. грн.

На рівень фінансової стійкості підприємств міського електричного транспорту істотний вплив справляють чинники зовнішнього середовища. Нестійкий фінансовий стан підприємств є наслідком організаційно-правового положення, в якому перебувають ці підприємства, а це, перш за все, невідповідність системи управління новим економічним відносинам, що формуються в країні, обмеження прав підприємств на встановлення тарифів на проїзд, наявність численних пільг, низький рівень бюджетного фінансування, невиконання державою своїх зобов'язань по технічному оновленню галузі.

Наведені дані підтверджують наявність проблем щодо фінансової стійкості підприємств міського електротранспорту. Проте, за певних умов у підприємств є можливість підвищити свій фінансовий стан до рівня, який би забезпечив необхідну фінансову стійкість.

Стійкий фінансовий стан підприємств міського електротранспорту можливий внаслідок ефективного управління всією сукупністю виробничо-економічних чинників, що визначають результати його діяльності. Тому слід прогнозувати ступінь впливу того або іншого чинника на основні показники діяльності підприємства і ухвалювати відповідні правильні рішення щодо управління ними.

Наталія Кравчук

К.е.н., доцент кафедри фінансів

СУСПІЛЬНИЙ І ДЕРЖАВНИЙ БОРГ: СЕМАНТИКА ТА КОЛІЗІЇ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СУТНОСТІ

У міру адаптації українського суспільства до ринкових відносин і створення економічних основ справжнього демократичного суспільства, об'єктивно виникає потреба у глибшому усвідомленні еволюційного розвитку основних фінансових явищ і категорій, що пояснюють природу останніх. На перший погляд, пошук сутності, здавалось би, давно відомих фінансових категорій, лише відволікає від актуальних проблем фінансової дійсності, і в реальній пізнавальній практиці більше асоціюються із „позбавленою практичного сенсу погоню за тінню” [1, с. 14]. Проте, хоч як прикро констатувати, але в сучасній вітчизняній економічній літературі сформувався свого роду континуум різних точок зору та альтернативних тлумачень не лише багатьох фінансових дефініцій, але й ключових економічних категорій. У цьому не важко переконатися, звернувшись до відповідних розділів підручників і навчальних

посібників, у т. ч. й у сфері фінансів, а також до науково-практичних часописів та видань. Така еkleктика різнорідних за природою дефініцій, іноді протилежних поглядів, теорій, ідейних напрямів створює необмежений претензійний простір, який містить суперечливу інформацію про ті чи інші фінансові явища і процеси, що загалом перешкоджає їхній реальній оцінці (мова іде, в т.ч, про їх статистичне охоплення та кількісне відображення в офіційній звітності), призводить до законодавчих колізій, ускладнюючи цим самим, прийняття ефективних управлінських рішень. Не є у цьому сенсі виключенням і термінологія у сфері управління державним боргом.

Не дивлячись на те, що дослідження державного кредиту й державного боргу мають у вітчизняній фінансовій науці давню традицію (мова іде про наукову спадщину фундаторів фінансової науки професора фінансового права, ректора Харківського університету М.Алексеєнка та професора Новоросійського (Одеського) університету С.Іловайського), залишається дотепер низка неузгодженостей щодо трактування зазначених фінансових дефініцій, що у свою чергу породжує неоднозначність у розумінні теоретичної сутності та перешкоджає усвідомленню усієї вагомості цих складових фінансової системи, їх функціонального призначення та взаємозв'язку з питаннями макроекономічної політики держави.

У сучасному науковому обороті загальним правилом стало використання як ідентичних таких словосполучень, як „public debt”, „government debt”, „sovereign debt” (в англomовній інтерпретації кожне із цих понять несе певне смислове навантаження) та їх ототожнення в українській мові із єдиним узагальненим поняттям „державний борг”. Водночас варто зауважити, що підміна зазначених понять чи їх ототожнення з практичної точки зору ускладнює вивчення та оцінку, створює проблеми щодо повноти обліку та розкриття інформації про державний борг і, цим самим, знижує ефективність управління ним. Така постановка проблеми потребує не лише відповідного прикладного вивчення, а й фундаментального теоретичного переосмислення низки категорій і понять для розв'язання назрілих проблем у сфері управління державним боргом.

Відтак, перш за все (задля уникнення плутанини понять), необхідно визначити семантичне значення термінів „суспільний борг” і „державний борг”. Так, у західній економічній літературі класифікація валового боргу (total debt) держави базується на чіткому поділі економіки на суспільний та приватний сектори і, відповідно, з логічним виділенням так званого суспільного боргу (public debt) та приватного боргу (private debt). Згідно загальноприйнятої міжнародної практики до складу суспільного боргу включаються усі види боргу, що мають місце і можуть виникнути у майбутньому, боржником за якими є суспільний сектор економіки, прямо чи опосередковано зв'язаний з органами державної влади різних рівнів управління. З огляду на за-

значене, англійський термін *public debt* є поняттям ширшим, ніж державний борг і, в більшій мірі, адекватним українському терміну „державний і муніципальний борг” (див. табл.1). Проте, у дійсності існує чимало протиріч у визначенні цих понять, що у значній мірі пояснюється як існуючими внутрішніми змістовими особливостями, так і відмінностями у методологічному підході до розуміння суспільних відносин у галузі державного і муніципального кредиту, які загалом мають публічний характер. Тому, з одного боку, методологічно і теоретично виправданим, серед вище зазначених, є використання єдиного терміну „суспільний борг”, оскільки даний термін включає змістовний аспект суспільних відносин публічного характеру у повному обсязі, поглинаючи та інтегруючи як участь держави у них (в особі уповноважених органів), так і муніципальних органів. Проте, з іншого боку, важливо усвідомлювати внутрішній зміст понять „державний борг” і „муніципальний борг”, уявити, що між ними є спільного і що особливого, що відрізняє один термін від другого.

Державний і муніципальний борг згідно з усталеним у розвинутих країнах твердженням, є боргом органів державної влади різного рівня перед іншими секторами економіки. В загальну суму державного і муніципального боргу включається також сума заборгованості одного державного органу перед іншим. Окрім цього у багатьох країнах у загальну суму суспільного боргу включається також борг, який може виникнути в майбутньому у результаті боргових зобов’язань органів державної влади, що виникають по гарантованих кредитах. Однак в більшості країн у сукупну суму суспільного боргу сума зобов’язань державних органів влади по гарантованих зобов’язаннях третіх осіб не включається (або включається не в повному обсязі). Відтак суспільний борг без врахування суми зобов’язань органів державної влади по гарантованих зобов’язаннях третіх осіб – це державний у розумінні урядовий (*government debt*) борг.

Таким чином, урядовий борг (*government debt*) – сукупність прямих зобов’язань органів державного управління різного рівня (центрального уряду і місцевих органів влади) перед іншими секторами економіки і зовнішнім світом. Згідно такого трактування в поняття державного боргу включається лише борг, що визнається органами державного управління і реально до нього відноситься. Якщо уряд гарантує чийсь борг, то його сума, згідно міжнародної практики, не вважається боргом уряду.

Борг уряду (*government debt*) поділяється на власне державний борг або суверенний борг (*sovereign debt*), і борг органів державної влади нижчого рівня – муніципальний борг (*municipal debt*).

**Інтерпретація сутності понять „державний борг” і „суспільний борг”
в українському законодавстві та згідно міжнародної практики [2]**

За Бюджетним кодексом України 2001 року	За проектом Закону України «Про державний борг» (реєстраційний №1229 від 20.05.2005р.)	За загальноприйнятою міжнародною практикою <i>public debt</i>
<p>Державний борг (борг Автономної Республіки Крим чи борг місцевого самоврядування) – загальна сума заборгованості держави (АРК чи місцевого самоврядування), яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов’язань держави (АРК чи місцевого самоврядування), включаючи боргові зобов’язання держави (АРК чи міських рад), що вступають в дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов’язань, що виникають на підставі законодавства або договору.</p>	<p>Державний борг – загальна сума <i>безумовних боргових зобов’язань держави</i> щодо отриманих та непогашених на певну дату кредитів (позик), що виникають внаслідок <i>державного запозичення</i>. <i>Безумовні боргові зобов’язання держави</i> – зобов’язання, що беруться державою як безпосереднім позичальником шляхом випуску державних цінних паперів, укладення кредитних угод (угод про позику) або іншими шляхами, передбаченими законом України. <i>Державне запозичення</i> – правочин, пов’язаний з отриманням державою коштів з метою фінансування державного бюджету на умовах повернення, платності та строковості.</p>	<p>Державний і муніципальний борг (public debt) – це сукупність зобов’язань (як наявних, так і юридично оформлених, які забезпечені необхідним фінансуванням, але, внаслідок деяких обставин, не є такими, що набрали чинності), які безпосередньо прийняті на себе державними органами (public bodies) такими як: центральний уряд (або федеральний уряд залежно від політичної організації країни); уряди штатів, провінцій, муніципалітетів, регіонів або інші місцеві органи влади; корпорації або підприємства, які знаходяться у державній власності чи контролюються державою; інші економічні одиниці, які можуть вважатися державними або квазідержавними (тобто такі, які функціонують як приватні, але користуються державними привілеями), а також сукупність зобов’язань, прийнятих на себе державними органами від імені приватних корпорацій або інших економічних одиниць.</p>

З огляду на таку класифікацію, державний /суверенний/ борг – неоплачена сума офіційно визнаних прямих зобов’язань центральних органів державного управління перед іншими секторами економіки та зовнішнім світом, акумульованих у результаті бюджетних операцій в минулому, які мають бути покриті ним за рахунок державного бюджету в майбутньому.

Згідно Наказу Міністерства фінансів України № 42 від 22 січня 2001 року „Про порядок ведення Міністерством фінансів України державного боргу та операцій, пов’язаних з ним” державний борг складається з державного внутрішнього та дер-

жавного зовнішнього боргу і не включає борг місцевих органів влади та державних підприємств. З огляду на цю норму законодавства, розмір державного боргу розраховується як непогашена основна сума прямих зобов'язань Уряду України.

Відповідно під муніципальним боргом варто розуміти лише борг місцевих органів влади. Згідно з домінуючою у США концепцією в розряд муніципального боргу зараховують борги всіх органів державної влади, крім центральних (федеральних). Тому муніципальний борг (згідно американської моделі) може поділятися на власне муніципальний борг і борг субсуверенних органів влади. В умовах федеративного державного устрою субсуверенними органами влади і управління є органи влади суб'єктів федерації і муніципалітети. Відповідно, субсуверенний борг можна розглядати як сукупність субфедеральних боргів (чи боргів суб'єктів федерації) і муніципальних боргів у вузькому розумінні (боргів муніципалітетів).

Підсумовуючи вищевикладене, приходимо до таких висновків і узагальнень.

По-перше, фундаментальне теоретичне переосмислення низки категорій і понять у сфері управління державним боргом є далеко не простим питанням, в якому офіційні фінансові установи не можуть обійтись без теоретико-методологічних наукових розробок. Відтак, місія фінансової науки, у цьому сенсі, полягає у формулюванні адекватних реаліям фінансових дефініцій і явищ державних фінансів.

По-друге, задля уникнення теоретико-методологічних неузгодженостей у розумінні сутності понять „суспільний борг” та „державний борг”, доречно класифікувати сукупний борг держави (сумарний борг усіх секторів національної економіки) з урахуванням чіткого поділу економіки на державний і приватний сектори, виокремлюючи такі його складові як суспільний (державний і муніципальний) борг і приватний борг.

По-третє, з точки зору економічного змісту, юридичної практики і боргової статистики, що служить інформаційною базою прийняття фінансових рішень у сфері управління державним боргом неприпустимо змішувати боргові зобов'язання держави та органів місцевого самоврядування. З урахуванням організаційно-правових засад побудови бюджетної системи України та інституційного забезпечення ефективного управління борговими зобов'язаннями держави слід чітко розмежовувати такі поняття, як державний кредит і місцеві запозичення, державний борг та муніципальний борг.

По-четверте, задля аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку держави можна ставити питання про необхідність запровадження механізму формування зведеного показника суспільного боргу, який включав би показники всіх боргових зобов'язань публічних органів влади. Мова іде про зведений суспільний борг.

Література:

1. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменярь, 2000. – 303с.
2. Іваненко Ю.В., Малишев А.В. До питання розкриття інформації про державний борг // Вісник НБУ. – 2007. - №3. – С.20-22.
3. Воронова Л.К. Фінансове право України: Підручник. – К.: Прецедент; Моя книга, 2007. – 448с.
4. Данилов Ю.А. Рынки государственного долга: Мировые тенденции и российская практика. – М.: ГУ ВШЭ, 2002. – 432с.

Ольга Кукурудза

Стажист-дослідник кафедри фінансів

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗІТКУ МІСЦЕВИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНІ

Залучення додаткових фінансових ресурсів шляхом випуску місцевих позик є тим способом, який дозволяє територіальним громадам профінансувати окремі довготермінові потреби. Оскільки досить часто податкових надходжень та інших традиційних форм бюджетних надходжень не вистачає для фінансування проектів, які потребують значних одноразових капіталовкладень і мають тривалий строк окупності.

Досвід розвинених країн свідчить, що місцеві органи влади не можуть нормально функціонувати, не випускаючи місцеві облігаційні позики. Місцеві позики є вагомим інструментом забезпечення фінансовими ресурсами суспільних потреб таких, як капітальне будівництво, підвищення якості надання комунальних послуг, розвиток житлового фонду, розширення існуючої транспортної інфраструктури тощо. Саме такі проекти гарантують, що територіальна громада приймає на себе довгострокові боргові зобов'язання, притаманні муніципальним облігаціям, які повертаються упродовж років. Органи місцевого самоврядування можуть мати різноманітні боргові зобов'язання, які сприяють прискоренню соціально-економічного розвитку певного регіону, його реструктуризації, реформуванню відносин власності, підвищенню самостійності у керуванні місцевим господарством та обмеженню монополізму на місцевих ринках.

Згідно статті 74 Бюджетного кодексу України запозичення можна здійснювати лише для покриття видатків бюджету розвитку [1]. Такі видатки вимагають негайного виділення коштів з джерел відмінних ніж ті, що вважаються традиційними для бюджетних надходжень.

В Україні практика випуску місцевих позик мало розповсюджена. Зокрема, на

сьогоднішній день правом випуску облігацій місцевої позики скористалися лише декілька українських міст, такі як Київ, Одеса, Харків, Луцьк, Донецьк, Черкаси, Запоріжжя та ін. (див. табл. 1). Така ситуація спричинена низкою факторів, а саме:

- Недосконалістю законодавчо-правового забезпечення системи здійснення місцевих запозичень. В українському законодавстві відсутній базовий закон, який регулює весь комплекс проблем, пов'язаних із здійсненням місцевих позик органами місцевого самоврядування;

- Недостатнім розвитком фінансового ринку держави та ринку місцевих запозичень зокрема, їх інфраструктури. Учасники ринку місцевих цінних паперів не мають централізованого доступу до проспектів емісії місцевих облігацій та до інформації про кількісні результати проведення емісії місцевих цінних паперів тощо;

- Непрозорістю здійснення операцій з державними цінними паперами, що перешкоджає державі здійснювати належний контроль за станом місцевого боргу;

- Неможливістю кредитором отримувати повну та достовірну інформацію про фінансово-економічний стан органу місцевого самоврядування – позичальника;

- Бюджетним законодавством вузько обмежене число міст, які можуть випускати облігації місцевої позики та ін.

Корисним для врегулювання українського ринку місцевих позик є досвід зарубіжних країн. Практично в усіх розвинутих країнах місцеві органи влади можуть брати участь у кредитних відносинах. У Данії, Німеччині, Італії, Нідерландах, Швеції, Швейцарії доступ органів місцевого самоврядування до ринку позичкового капіталу вільний і не обмежується державою. У Франції цей доступ майже вільний. У деяких країнах він здійснюється на основі дозволів держави. Це Австрія, Великобританія, Греція, Іспанія. У багатьох країнах розміщення місцевих позик необхідно погоджувати і реєструвати в центральних органах влади, які повинні підтвердити законність запозичення і гарантувати захист кредиторів.

У міжнародній практиці широко застосовується регулювання місцевих запозичень центральним урядом шляхом встановлення обмежень на суму запозичень, цільову спрямованість позик, регламентацію питань застави та врегулювання дефолтів. У Аргентині, Італії, Японії, Литві та Польщі обсяги запозичень місцевих органів обмежуються максимально допустимою сумою платежів в рахунок обслуговування боргу відносно доходів місцевих бюджетів.

У законодавстві практично всіх зарубіжних країн є вимога спрямування запозичених фінансових ресурсів виключно на інвестиції. Так, наприклад, у Нідерландах муніципалітети можуть залучати ресурси на ринку капіталів лише для фінансування закупок основних засобів, у Швеції – для фінансування проектів капітального будівництва у галузях освіти, охорони здоров'я, енергопостачання. У Росії Московська

місцева адміністрація залучає позичкові кошти лише для фінансування конкретних проектів будівництва і виробничих інвестицій комерційного характеру. Практика випуску окремих позик під певні інвестиційні проекти застосовується муніципалітетами Франції та Великобританії [3, с. 93–96].

Таблиця 1

Випуск облігацій місцевої позики в Україні у 2006–2008 рр.*

Позичальники	Вид запозичень	Дата надання висновку Мінфіном	Сума та умови фактично здійснених запозичень
Донецька міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	06.07.2006 (здійснено випуск 11.09.2006р.)	50 млн. грн. на 5 років під ставку – 12% річних
Вінницька міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	06.05.2006	серія А – 8 млн. грн. – під ставку 11,95% на 1 рік (випуск здійснено 15.06.2006 р.); серія Б – 8 млн. грн. під ставку 12% на 2 роки (випуск здійснено 15.08.2006 р.); серія С – 4,0 млн. грн. під ставку 12% річних на 3 роки (випуск здійснено 15.11.2006 р.)
Комсомольська міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	06.07.2006	8 млн. грн. на 3 роки під ставку – не вище 12% річних
Бердянська міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	11.05.2007	План –10 млн. грн. на 5 років під ставку – не вище 16,0% річних
Луцька міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	11.05.2007	10 млн. грн. на 3 років під ставку – не вище 14,0% річних
Вінницька міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	17.05.2007	31.01.2007 було здійснено випуск серії Д на суму 6 млн. грн.. під ставку 10,55% термін погашення не пізніше 30.12.2009; 01.10.2007 було здійснено випуск серії Е на суму 9 млн. грн.. під ставку 10,55% термін погашення не пізніше 30.12.2010;
Львівська міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	31.05.2007	20.07.2007 було здійснено випуск І серії (А) – 50 млн. грн. – під ставку 9,45% на (1826 дн.) 5 років;
Луганська міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	26.07.2007	Випуск було здійснено 05.11.2007 на суму 29,3 млн. грн. (двома серіями: Серія А 10000 шт. (з достроковим погашенням) Серія В 19300 шт.) на 5 років під ставку – не вище 16,0% річних
Северодонецька міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	28.12.2007	План на 2008 рік – 20 млн. грн. на 5 років під ставку не вище 14% річних
Бориспільська міська рада	Випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	13.03.2008	План 9 млн. грн. на 5 років під ставку не вище 15% річних

В процесі випуску місцевих позик позичальником визначаються види застави. Досвід провідних країн свідчить, що інвестори з більшою готовністю позичають ресурси за наявності кількох видів застави, які включають як доходи, що будуть отримані від інвестиційних проектів, так і інші доходи та власне майно територіальної громади. Надзвичайно важливою є система врегулювання місцевих дефолтів, яка чітко визначає права і обов'язки кредиторів і позичальників у випадку банкрутства органу місцевого самоврядування як позичальника. Законодавство повинно гарантувати достатній ступінь захисту кредиторів та забезпечувати високий рівень відповідальності позичальників за ефективне використання позик і надання суспільних благ у повному обсязі.

За рахунок позичок в європейських країнах формується, як правило, 10–15% доходів місцевих бюджетів. Найвищий показник у Сан-Марино, він становить 69%, у Нідерландах – 19%, у Бельгії – 13%, на Кіпрі – 12%, у Чехії – 11%, в Іспанії, Франції – 10% муніципальних доходів [2, с. 214].

З метою активізації використання органами місцевого самоврядування місцевих позик як інвестиційного інструменту необхідно здійснити ряд заходів:

- прийняти закон „Про місцеві запозичення та місцеві гарантії”, в якому врегулювати весь комплекс проблем, пов'язаних із здійсненням місцевих запозичень органами місцевого самоврядування;
- забезпечити розвиток фінансового ринку держави та його інфраструктури;
- законодавчо розширити коло міст, які мають право на випуск облігацій місцевої позики;
- активно впроваджувати в практику здійснення проектних запозичень;
- визначити у законодавчому порядку процедуру дефолту органів місцевого самоврядування, зокрема регламентувати процеси реалізації предметів застави, перерахування надходжень до місцевих бюджетів, реструктуризацію боргу, встановлення процедури зовнішнього фінансового управління;
- визначити види застави для місцевих позик, розширити межі місцевої заборгованості, зокрема надати можливість використання у якості застави не лише видатків, але й доходів місцевих бюджетів, обсягу валової доданої вартості, що виробляється на відповідній території та вартості можливого забезпечення місцевих позик.

Хоча, на даний час, в Україні, місцеві позики широко не використовуються органами місцевого самоврядування, однак в майбутньому вони стануть важливим джерелом поповнення фінансовими ресурсами дохідної частини місцевих бюджетів.

Література:

1. Бюджетний кодекс України. Закон України від 21.06.2001 №2542-III // Відомості ВРУ. – 2001. – №37.

2. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: навч. посіб. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 1999. – 487 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
3. Пахомов С. Из западноевропейской практики управления муниципальным долгом // Российский экономический журнал. – 2000. – №7. – с.93–96.
4. Становлення системи регулювання місцевих запозичень і місцевого боргу в Україні // www.ier.kiev.ua
5. www.minfin.gov.ua.

Зоряна Лободіна

Викладач кафедри фінансів

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНТРАКТНИХ ВІДНОСИН У ГАЛУЗЬ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Визначальним чинником забезпечення населення доступними і якісними медичними послугами та запорукою належного функціонування закладів охорони здоров'я є наявність необхідного для надання таких послуг обсягу фінансових ресурсів. Проте, не зважаючи на зростання номінальних обсягів фінансування охорони здоров'я, ситуація в галузі суттєво не покращується, законодавчо задекларована безоплатна медична допомога замінюється платною. Внаслідок цього обмежується доступ людей до медичних послуг, не реалізується їхнє право на охорону здоров'я. Отже, необхідність реформування управлінських та економічних засад системи охорони здоров'я та приведення її у відповідність сучасним запитам суспільства є очевидною.

З огляду на вищесказане, спробуємо обґрунтувати доцільність запровадження договірних відносин, як складової реформування галузі охорони здоров'я, розглянути переваги та недоліки різних моделей контрактації медичних послуг, окреслити проблеми та перспективи здійснення контрактних закупівель медичних послуг у вітчизняній практиці.

Однією із стратегій реформування системи охорони здоров'я, спрямованої на підвищення ефективності розподілу та використання її фінансових ресурсів, є здійснення контрактних закупівель медичних послуг та запровадження договірних відносин між платниками та постачальниками зазначених послуг.

Договірні відносини сприяють створенню рівних можливостей щодо заключення контрактів, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, для публічних та приватних постачальників медичних послуг, та дозволяють активізувати такі управлінські стратегії:

- децентралізація управління, що дає змогу делегувати частину повноважень від вищих органів управління до закладів охорони здоров'я [5, с. 13];
- розділення функцій платника та постачальника медичних послуг, зміна типу

відносин між ними з ієрархічних на партнерські;

- формування економічної зацікавленості медичних інституцій у забезпеченні максимально можливої результативності власної діяльності – високої якості послуг при якомога менших витратах;

- підвищення рівня адміністративної та фінансової автономії, гнучкості постачальників медичних послуг та рівня їх відповідальності за якість наданих послуг;

- посилення відповідальності платника за організацію фінансування;

- формування пацієнтів як обізнаних, добре інформованих споживачів медичних послуг, які здатні цивілізовано захищати свої визначені законом права та реально впливати на поліпшення якості системи охорони здоров'я [4].

У світовій практиці зустрічаються різні моделі контрактації медичних послуг, які мають свої переваги та недоліки:

- *Блок-контракти* передбачають виконання наступних умов: закупівельник виплачує надавачеві узгоджену суму за можливість направляти пацієнтів на лікування; обмежень в обсягах діяльності не передбачено. Блок-контракти характеризуються простотою складання та зручністю виконання, якщо історично склалися певні типи пацієнтів та майже не змінюється “коефіцієнт направлення до спеціалістів”.

Перевагами блок-контрактів для надавачів медичних послуг є гарантований дохід для покриття витрат незалежно від фактично вкладеної праці та можливість наперед планувати обсяги власної діяльності. До недоліків блок-контрактів можна віднести безоплатне виконання послуг, якщо їх обсяги перевищують очікувані, та надмірні витрати, якщо випадок захворювання виявиться важчим, ніж передбачалося.

Щоб запобігти появі некомпенсованих витрат провайдери можуть наполягати на встановленні в блок-контракті верхніх меж на певні обсяги та види послуг за контрактом.

Переваги блок-контрактів для закупівельників медичних послуг полягають у простоті виконання та гарантії отримання певного обсягу послуг за фіксовану плату. Серед недоліків блок-контрактів можна відзначити недостатню їх гнучкість, якщо виконано менше послуг, ніж очікувалося, та, як наслідок, перевищення фактичних витрат над необхідними.

Для ліквідації зазначених недоліків у контракти доцільно вносити положення, які б враховували як недостатні, так і надлишкові медичні послуги, оскільки закупівельник отримує вигоду у випадку збільшення обсягів виконаної роботи, проте понесе втрати, якщо обсяги виявляться меншими за передбачувані.

- *Контракти по вартості та обсягу* передбачають виконання таких умов: закупівельник платить надавачеві за узгоджений обсяг медичних послуг; оплата здійснюється за кожний пролікований випадок понад узгоджений обсяг. У разі відхи-

лення від зазначених у контракті обсягів медичних послуг недовиконані роботи можуть не оплачуватися. Також на практиці інколи встановлюється так званий “рівень толерантності” - визначений відсоток відхилення від встановленого обсягу медичних послуг не несе додаткових витрат для закупівельників чи штрафів для надавачів.

Контракти по вартості та обсягу мають перевагу для закупівельників у тому, що вони передбачають оплату лише за фактично надані медичні послуги. Недолік цієї форми контрактації вбачається у можливості суттєвого перевищення обсягів витрат порівняно із законтракованими, що може викликати необхідність встановлення у договорах максимального обсягу діяльності для запобігання “накручування” витрат і надання непотрібних послуг.

Для надавачів контракти по вартості та обсягу мають наступні переваги:

- гарантія мінімального обсягу діяльності із уникненням проблем на випадок перевищення рівня навантаження, встановленого контрактом;
- можливість (якщо не помітить закупівельник) помістити менш витратні випадки в елемент обсягу, а більш витратні – в елемент оплати за пролікований випадок.

Контракти по вартості та обсягу підходять для тих випадків, коли попит можна точно передбачити, і є максимально гнучкими як для провайдерів, так і для закупівельників медичних послуг.

– *Контракти по вартості за пролікований випадок* передбачають оплату закупівельником узгодженої суми за кожний епізод діяльності, тобто кожне надходження пацієнта на лікування оплачується на основі індивідуального контракту. Використання зазначеної моделі контрактації є найбільш доцільною у разі невеликих обсягів діяльності, їх невизначеності або тенденції до зниження і застосовується до провайдерів медичних послуг, які обслуговують місцевості із низькою чисельністю населення.

Перевагою контрактів по вартості за пролікований випадок є максимум гнучкості у встановленні обсягів послуг, недоліками – високий рівень трансакційних витрат, проблематичність визначення знижок, вимушеність покупців приймати ціну (а не впливати на неї) як наслідок монопольного становища надавачів послуг, потреба у надто великій кількості детальної інформації, внаслідок чого контракти по вартості за пролікований випадок поки що не знайшли широкого застосування у зарубіжних країнах.

Більшість сучасних експертів вважають, що найбільш придатною формою контрактації послуг системи охорони здоров’я в країнах, де відчувається нестача інформації про ресурси, процеси та результати діяльності внаслідок нерозвиненості ін-

формаційних систем, до яких належить і Україна, є застосування блок-контрактів [2, с. 6]. Схематично основні складові такого договору можна представити на рис. 1.

Рис. 1. Складові договору про надання медичних послуг за моделлю блок-контракту*.

Запровадження механізму контрактних закупівель медичних послуг в Україні повинно здійснюватися у відповідності із Законом України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти», оскільки медичне обслуговування включене до узагальнюючого поняття «послуги» у статті 1 даного нормативно-правового акту. Стаття 13 Закону передбачає такі процедури закупівель як відкриті торги, торги з обмеженою участю, двоступеневі торги, запит цінкових пропозицій (котирувань), торги із зменшенням ціни (редукціон), закупівля в одного постачальника (учасника). Перші п'ять із перелічених вище процедур вимагають наявності конкурентного середовища, яке в сучасних умовах, наприклад, між закладами охорони здоров'я дітей практично відсутнє. Підтвердженням цього виступає ситуація на ринку медичних послуг дітям: на рівні міста обласного значення медичні послуги дітям надає лише одна міська дитяча лікарня, на рівні району та міста районного значення – заклади охорони здоров'я дітей взагалі відсутні, медичні послуги дітям надаються дитячими відділеннями та консультаціями районних та міських лікарень, на обласному рівні – функціонує будинок дитини та одна обласна дитяча лікарня, за винятком Львівської, Харківської та Чернівецької областей. Що стосується дитячих санаторіїв, то враховуючи різну спеціалізацію кожного з них, їх важко назвати конкурентами. Спостерігається також незначна кількість приватних лікарських практик і приватних дитячих лікарень, які здатні створити конкуренцію публічним медичним закладам у боротьбі за державний чи муніципальний контракт.

* Складено на основі даних [1,с.20].

Фактично, як справедливо зазначає Рудий В., має місце ситуація, коли, з одного боку, платник (тобто, в нинішніх умовах – розпорядник бюджетних коштів) не має можливості обрати іншого провайдера, а, з іншого боку, монопольний постачальник медичних послуг об'єктивно обмежений у можливості отримати інші, аніж бюджетні, кошти, необхідні для забезпечення власної діяльності [3, с. 16]. Враховуючи вище викладене, у даний час для закладів охорони здоров'я найбільший інтерес становить процедура закупівлі в одного учасника, відповідно до якої після проведення переговорів із провайдером замовник укладає договір про закупівлю медичних послуг. Саме відсутність конкуренції, згідно із статтею 33 Закону України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти», є однією із умов застосування зазначеної процедури закупівель.

У перспективі, із розвитком приватного сектору системи охорони здоров'я, можливим стане використання конкурентних процедур закупівлі медичних послуг. Проте, за умови впровадження єдиних державних тарифів на медичні послуги (а досвід багатьох розвинутих країн говорить про доцільність використання такого підходу) цінова конкуренція між постачальниками таких послуг втратить актуальність, і на перший план виступить конкуренція на основі якості послуг.

Для впровадження контрактних відносин у галузь охорони здоров'я України, на наш погляд, доцільно вжити ряд заходів:

- чітко визначити поняття «медична послуга» та «медична допомога»;
- змінити статус бюджетних закладів охорони здоров'я шляхом перетворення їх на некомерційні підприємства та підвищити рівень їх управлінської і фінансової автономії;
- у законодавчому порядку врегулювати контрактні закупівлі медичних послуг;
- визначити обсяг державних гарантій безоплатної медичної допомоги – «базовий пакет» медичних послуг;
- забезпечити розвиток інформаційних систем та більшу точність інформації стосовно потоків пацієнтів;
- розробити медико-економічні стандарти, державний класифікатор медичних послуг та запровадити методику розрахунку їх вартості, яка повинна стати основою єдиного механізму ціноутворення;
- удосконалити систему оплати медичних послуг;
- створити правове поле для укладання трудового договору в формі контракту з медичними працівниками, які працюють за наймом у публічних закладах охорони здоров'я.

Заважає ефективному запровадженню системи контрактних державних заку-

півель медичних послуг та потребує законодавчого врегулювання проблема здійснення взаєморозрахунків між місцевими бюджетами за надання медичної допомоги громадянам, які не проживають постійно на території, за рахунок бюджетних коштів якої було надано таку медичну допомогу.

Таким чином, із метою забезпечення прозорості економічних відносин у галузі охорони здоров'я, підвищення ефективності управління її фінансовими ресурсами та створення умов для запровадження обов'язкового медичного страхування доцільно реалізувати стратегію здійснення контрактних закупівель медичних послуг за найпростішою моделлю – блок-контракту.

Література:

1. Малагардіс А., Рудий В. Автономізація, закупівля медичних послуг та глобальний бюджет у лікарнях: Посібник №7 / Реформування системи охорони здоров'я в Україні: досвід проекту ЄС «Фінансування та управління у сфері охорони здоров'я в Україні». – К., 2006. – 61с.
2. Орел Є. Запровадження контрактних відносин – інструмент покращення показників ефективності діяльності постачальників медичних послуг // Сімейний лікар. – 2005. – Вересень. – С.6.
3. Рудий В. Нормативно-правові та управлінські аспекти автономізації постачальників медичних послуг та запровадження договірних відносин у сфері охорони здоров'я в Україні // Сімейний лікар. – 2005. – Вересень. – С. 2–16.
4. Рудий В. Контроль над витратами і ефективне використання ресурсів як засоби покращення системи охорони здоров'я в Україні. – Режим доступу: <http://www.healthfin.kiev.ua>.
5. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідеміологічну ситуацію. 2006 рік. – К., 2007. – 414с.

Галина Лопушняк

К.е.н., доцент кафедри фінансів

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ Й СУСПІЛЬСТВА

В сучасних умовах освіта набуває особливої важливості і стає одним з найпріоритетніших напрямів суспільної діяльності. Вона не тільки дозволяє застосовувати на практиці уже накопичені знання, але і сприяє придбанню нових знань у процесі подальшого навчання і праці, а також забезпечує умови для їхнього виробництва в майбутньому. Тому, для сталого економічного розвитку освіта повинна розвиватись випереджаючими темпами, створюючи передумови для майбутнього прогресу. У розвинутих країнах спостерігається стійка залежність між рівнем освіти і доходом, що одержується особою протягом усього життя [6, с. 52].

Середня ефективність вкладень грошей в освіту, за підрахунками західних економістів, складає близько 10% щорічного реального прибутку на вкладений капітал, що значно перевищує реальні ставки відсотка, виплачувані західними банками [2, с. 306]. Не дивно, що економічно розвинуті, а також країни, що розвиваються, з роз-

витком освіти пов'язували і пов'язують свої надії на швидке подолання економічної відсталості і залежності. У цьому відношенні переконливий досвід має Україна й інші країни.

Реалізація призначення вищої освіти в суспільстві здійснюється через виконання нею своїх основних функцій: виховної та пізнавальної та додаткової – економічної. Виховна функція вищої освіти полягає у цілеспрямованому впливі на особистість з метою виховання певних якостей, а пізнавальна – у переданні знань конкретній особі чи групі осіб. Виконання виховної та пізнавальної функцій вищої освіти має забезпечити накопичення певного інтелектуального потенціалу. Мета економічної функції – забезпечення вищого рівня доходу й підвищення рівня добробуту індивіда. Зазначимо, що індивід є частиною, елементом суспільства. Значить і віддача буде належати не тільки одній особі, а й усьому суспільству.

Підрахунок економічної ефективності освіти першим здійснив Г.Беккер, який запропонував визначати віддачу від вкладень у навчання як відношення доходів до витрат, при цьому дохід від вищої освіти рівний різниці між довічними заробітками тих, хто закінчив коледж і довічними заробітками тих, хто не пішов далі середньої школи, а витрати на освіту, включають прямі витрати (плата за навчання, гуртожиток, тощо) та втрачені заробітки, тобто дохід, недоотриманий конкретною особою за період навчання [1].

Російські економісти (В. Єрошин, С. Дятлів і ін.) розглядають інвестиції в сферу освіти як важливий вид капіталовкладень і одне з головних джерел множення національного багатства [3, с. 76; 4, с. 30]. Цьому передувало визначення Л. Туроу, який розглядав людський капітал як наявність в кожного запасу знань, здібностей і мотивацій, що впливають на зростання виробництва і доходів.

Сьогодні повною мірою проявилася глибока залежність сучасної цивілізації від тих здібностей і якостей особистості, що закладаються в освіті. Саме тому можливість стійкого розвитку суспільства, успішного подолання і запобігання глобальних криз, національних і інших конфліктів, характерних для нинішнього етапу розвитку цивілізації, тісно зв'язана з досягнутим рівнем освіти всіх членів суспільства. Завдяки теорії людського капіталу, освіта стала розглядатися в багатьох країнах як одне з основних джерел економічного росту, як інструмент зм'якшення економічної нерівності і як засіб боротьби з безробіттям.

Для України більш характерною є інша тенденція, яка показує, що саме зростання національного багатства обумовлює збільшення освітніх витрат. Вона підтверджує концепцію тих учених, які розглядають одержання населенням освітніх послуг як різновиду споживання [5].

Вища освіта це одне з не багатьох благ, що має позитивні зовнішні ефекти для

суспільства і за яке населення погоджується платити. Внаслідок цього зобов'язання держави щодо фінансування освіти частково перекладаються на громадян, тим самим збільшуючи одночасно і бюджети вищих навчальних закладів і кількість населення, що збільшили свої знання в тій чи іншій галузі. Все це має суттєвий вплив на розвиток економіки і суспільства.

Ряд дослідників розглядає вищу освіту як різновид інвестицій, що на нашу думку, є правильним, особливо в ринкових умовах. М. Фрідман стверджував, що освіченість його дитини вносить вклад у збільшення добробуту населення шляхом забезпечення стабільного і демократичного суспільства [7, с. 86]. Крім того, як він вважав: «контрактне навчання призведе до посилення конкуренції в системі освіти, що розширить можливості вибору освітніх установ. А це в свою чергу буде впливати на рівень оплати вчителів, і ступінь її реакції на зміни кон'юнктури ринкових сил» [7, с. 89]. Однак при такому підході, на нашу думку, слід більш жорсткіше контролювати діяльність вищих навчальних закладів, особливу увагу приділяючи якості надання освітніх послуг, яка неможлива без належного матеріально-технічного та кадрового забезпечення. При відсутності або неналежному проведенні такого контролю відбудеться повна комерціалізація освіти, коли якість освіти буде вимірюватись вартістю надання освітньої послуги і тоді замість висококваліфікованих фахівців держава отримає просто певну кількість споживачів освітніх послуг без належної віддачі від них після закінчення навчання. А це також суттєво вплине в майбутньому на економічний та соціальний розвиток країни, щоправда в негативному напрямку.

Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що для визначення ролі вищої освіти у розвитку економіки і суспільства, доцільно розглядати її щонайменше у трьох аспектах: освіта як капітал, освіта як різновид споживання та освіта як різновид інвестицій.

Література:

1. Беккер Г. Человеческий капитал (главы из книги). // США: ЭПИ, 1993. – №11. – С. 114.
2. Долан Э., Линдсей Д. Рынок. Макроэкономическая модель. / Пер. с англ. под ред. Б. Лисовика и В. Лукашевича. – СПб., 1992. – С. 496 – 498.
3. Дятлов С. Основы теории человеческого капитала. – СПб., 1994. – С. 76–81.
4. Ерошин В. Современная ситуация в образовании // Педагогика. – 1996. – №5. – С. 30–48.
5. Маршалл А. Принципы экономической науки. В 3-х томах. Том 1. – М.: «Прогресс», «Универс», – 1993. – 534с.
6. Katz Michael L., Rosen Harvey S. Microeconomics. – Richard D. IRWIN, INC., 1991. – 731p., с.52.
7. Friedman Milton. Capitalism and Freedom. – U.S.: by the Univ of Chicago, 1982. – 202 p.

ГЕНЕЗИС, СУТНІСТЬ ТА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ КОНТРАБАНДИ

Проблема контрабанди актуальна сьогодні практично у всіх країнах світу. Надприбутки від даного виду незаконної діяльності приваблюють не лише “підприємців”, але й окремих урядових осіб, що виводить контрабанду на новий рівень та ускладнює боротьбу з нею. Через значні негативні соціально-економічні наслідки для держави контрабанду кваліфікують як злочин, передбачаючи за нього суворе покарання. Хоча повністю викоринити дане явище неможливо, необхідно вживати певних запобіжних заходів з метою зменшення контрабанди та утримання її у певних допустимих межах. В Україні проблема контрабанди залишається дуже актуальною, що обумовлено як значними її обсягами, так і активною участю державних службовців у здійсненні даного злочину. Виходячи із вище зазначеного, доцільним є дослідження сутності, генезису та фінансово-економічних наслідків контрабанди.

Контрабанда у перекладі з італійської мови (*contrabando*, від *contra* – проти та *bando* – урядовий указ) буквально означає – дія проти урядового указу [9, с. 211]. Більшість дослідників, які розглядають проблеми контрабанди, трактують її як незаконне переміщення товарів чи інших предметів через митний кордон країни, яке визнається злочином [4, с. 344; 6, с. 510; 7, с. 378; 8, с. 520]. Слід зазначити, що слово “контрабанда” може означати також товар чи який-небудь заборонений законодавством до ввозу або вивозу предмет, що таємно переміщують через державний кордон [4, с. 344].

Зазначене узагальнене визначення відображає сутність контрабанди в цілому. На практиці ж кожна країна законодавчо встановлює свої принципи, згідно яких незаконне переміщення товарів вважається контрабандою. В основному такі принципи стосуються обумовлення обсягу товарів (контрабанда кваліфікується у разі незаконного переміщення через кордон товарів та інших предметів на суму, що перевищує певну встановлену законодавством межу), а також встановлення певного переліку товарів/предметів, вільний ввіз або вивіз яких заборонений та вважається контрабандою (в основному це шкідливі та небезпечні речовини та матеріали тощо). Таким чином визначення контрабанди, які відображають особливості, що запроваджені у певній країні, є досить громіздкими.

Наприклад, специфіку контрабанди в Україні відображає наступне визначення: “Контрабанда – це незаконне переміщення через митний кордон України, поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю валютних цінностей у великих розмірах, історичних та культурних цінностей, наркотичних засобів, психо-

тропних речовин та прекурсорів, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), вибухових пристроїв, військового озброєння та майна, матеріалів та обладнання до зброї масового знищення (ураження), а також стратегічно важливих сировинних товарів (матеріалів), щодо яких встановлено відповідні правила вивезення за межі України, та ті самі дії, вчинені організованою групою” [1, с. 260].

Аналізуючи перераховані визначення контрабанди, можна відмітити, що вони не розкривають мотиви її здійснення, тобто мету, яку переслідують особи, перевозячи товар контрабандою.

Слід зазначити, що у якості предмету контрабанди розрізняють два основних його види: 1) товари та предмети, які знаходяться у вільному обігу: промислові та продовольчі товари, валюта, транспортні засоби тощо; 2) товари та предмети, які повністю або частково вилучені з вільного обігу (наркотичні засоби; психотропні, ядовиті та радіоактивні речовини і т.д.), а також ті, для яких встановлено спеціальні правила переміщення через державний кордон (матеріали та засоби, що можуть бути застосовані для створення зброї масового ураження, стратегічно важливі сировинні товари, культурні цінності). Для першого виду предметів встановлюють вартісну межу для констатації факту контрабанди, тобто незаконне переміщення товарів зазначеного виду вважається контрабандою у тому випадку, коли їх вартість перевищує законодавчо визначену суму. Незаконне переміщення товарів чи предметів другого виду через митний кордон вважається контрабандою, незалежно від обсягу переміщуваних товарів.

Виходячи із такого поділу, у першому випадку метою здійснення контрабанди є уникнення оподаткування митними платежами, рідше – уникнення інших митних процедур та формальностей (наприклад, у разі запровадження значних технічних бар’єрів). Причиною зростання обсягів даного виду контрабанди можуть бути не лише меркантильні інтереси осіб, які її здійснюють, але і встановлення державою надмірних протекційних заходів, які перешкоджають ефективному розвитку зовнішньої торгівлі. У другому випадку метою здійснення контрабанди є перевезення через кордон заборонених товарів чи предметів. Частіше такі товари незаконно перевозяться з метою продажу, але інколи – для власного споживання чи безкоштовного розповсюдження з певною метою.

Узагальнюючи вищезазначене, пропонуємо визначення контрабанди як незаконного переміщення товарів чи інших предметів через митний кордон країни з метою ухилення від сплати митних платежів (здійснення певних митних формальностей) або імпорту /експорту/ заборонених товарів.

Історія розвитку контрабанди є досить цікавою. З цього приводу російський вчений XIX ст. І. Х. Озеров зазначав: “Варто лише зайти в Лондонський митний музей, щоб побачити скільки розуму та винахідливості було витрачено на те, щоб знайти способи ухилення від оподаткування” [5, с. 258]. У науковій праці І. Х. Озерова “Основи фінансової науки” також згадано про поселення у Європі, які жили виключно контрабандою.

Торкаючись витоків даного поняття, доцільно відмітити, що контрабанду почали кваліфікувати як правопорушення починаючи з XIV – XVI ст., коли провідні держави світу розпочали активне застосування політики протекціонізму у зовнішній торгівлі та законодавчо закріпили певні правила перевезення товарів через митний кордон. Всяке порушення встановлених законом норм та вимог щодо переміщення товарів і цінностей через кордон, їх приховування від митного контролю вважали контрабандою, а винні у вчиненні зазначених дій особи підлягали покаранню. Контрабанда виникає та розвивається як протидія запровадженним імпортно-експортним обмеженням і заборонам.

У зв’язку з масштабними воєнними діями у Європі в XVI – XVII ст. виникає особливий вид контрабанди – військова [9, с. 8]. Така контрабанда передбачала поставку нейтральними державами одній із воюючих країн зброї, а інколи й інших товарів, за умови, що на аналогічні поставки іншій воюючій стороні встановлено заборону.

Із розвитком транспорту у XVII – XIX ст. контрабанда набуває значного розмаху. У зв’язку з цим більшість європейських країн у XIX – XX ст. встановлюють жорсткі адміністративні та кримінальні санкції стосовно осіб, причетних до контрабанди. В цей час законодавчо встановлюється визначення контрабанди як спроби переміщення товарів через кордон, незважаючи на заборону. При цьому в деяких країнах здійснено розмежування поняття “контрабанда” від так званої “дефродації”, під якою мали на увазі умисне ухилення від сплати мита [9, с. 11]. Так у Німеччині згідно Митного уставу від 1869 р. під контрабандою, на відміну від дефродації, розуміли спробу ввезення, вивезення чи транзиту товарів, незважаючи на заборону. А в окремих державах, як от у Англії, контрабанда трактувалась більш широко – як порушення законодавства про доходи шляхом ввозу чи вивозу заборонених товарів, або несплати митних платежів.

На сучасному етапі більшість країн кваліфікують контрабанду як важкий злочин. За його вчинення передбачена кримінальна відповідальність. Об’єктивний бік контрабанди полягає у незаконному переміщенні товарів чи інших предметів через державний кордонлюбими способами, включаючи пересилання у міжнародних поштових відправленнях, використання трубопровідного транспорту та ліній електро-

передач. Контрабанда здійснюється зазвичай у формі активних дій, проте не виключені випадки її здійснення шляхом злочинної бездіяльності, коли в реалізації контрабанди бере участь організована група, у якій роль окремих співучасників може бути не пов'язана з безпосереднім переміщенням товарів через митний кордон. Суб'єктивний бік контрабанди характеризується умисною формою вини.

Розрізняють також кваліфіковану контрабанду, котра має хоча б одну із зазначених ознак: 1) здійснення контрабанди неоднократно; 2) злочинні дії відбуваються за сприянням працівників митної служби з використанням їх службового становища; 3) контрабанда супроводжується застосуванням насилля у відношенні особи, яка здійснює митний контроль; 4) контрабанда здійснюється організованою групою.

Злочини, пов'язані з контрабандою, спричиняють шкоду чи створюють загрозу спричинення шкоди економічній, суспільній та національній безпеці держави, її культурним інтересам. При цьому наслідки контрабанди можна підрозділити виходячи з виду предмету, що незаконно переміщується. Якщо здійснюється контрабанда товарів та предметів, які знаходяться у вільному обігу, то це тягне за собою, насамперед, негативні фінансово-економічні наслідки. Незаконне переміщення предметів, ввіз чи вивіз яких заборонено, більшою мірою має негативні соціальні наслідки.

Хоча у другому випадку наслідки контрабанди вважають більш тяжкими, проте значні обсяги та зростання контрабанди товарів та предметів, які знаходяться у вільному обігу, можуть призвести до значних економічних труднощів і навіть загрожувати економічній безпеці держави. Як основний фінансово-економічний наслідок контрабанди відзначають втрати бюджету від недонадходжень митних платежів, що, в свою чергу, призводить до скорочення фінансового потенціалу держави при фінансуванні видатків бюджету. Звичайно, це є серйозною проблемою та вагомим фактором, що спонукає до активних дій з протистояння та попередження контрабанди. Проте, негативна дія контрабанди цим не обмежується. Більш негативним фінансово-економічним наслідком контрабанди є її антирегулююча спрямованість. Контрабанда зменшує протекційну дію митних платежів, запроваджених державою для захисту вітчизняного товаровиробника, а у випадках значних обсягів контрабанди – зводить таку дію нанівець. Таким чином, значні обсяги контрабанди можуть суттєво негативно вплинути на розвиток економіки, спричинити банкрутство окремих підприємств, скорочення робочих місць тощо.

Отже, зважаючи на серйозні фінансово-економічні наслідки контрабанди, кожній країні необхідно вживати дієвих заходів по боротьбі з даним явищем. Звичайно, повністю викоренити контрабанду неможливо, проте необхідно контролювати її рівень та динаміку. У разі, коли обсяги контрабанди динамічно збільшуються та стають загрозою економічній безпеці держави, слід вживати термінових заходів на уря-

довому рівні. При цьому обов'язково потрібно детально проаналізувати причини зростання контрабанди, адже інколи такою причиною може стати надмірний протекціонізм. В такому разі контрабанду можна розглядати як стабілізатор економічного розвитку, що не має значного негативного впливу, а для її зменшення потрібно лише достатньо лібералізувати зовнішньоторговельну політику держави.

Література:

1. Дудчак В. І., Мартинюк О. В. Митна справа: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002. – 310 с.
2. Ларичев В. Д., Гильмутдинова Н. С. Таможенные преступления. – М.: «Экзамен», 2001. – 608 с.
3. Митний кодекс України від 11 липня 2002 р. – К.: Атіка, 2002. – 160 с.
4. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.
5. Озеров И. Х. Основы финансовой науки. – М.: Типография Т-ва И. Д. Сытина, 1917. – 363 с.
6. Основы таможенного дела: Учебник / Под общ. ред. В. Г. Драганова; Рос. тамож. акад. ГТК РФ. – М.: ОАО Изд-во «Экономика», 1998. – 687 с.
7. Сучасний словник іншомовних слів / Уклали О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.
8. Таможенный энциклопедический справочник. В 2-х томах. – Т. I / Под ред. И. Ю. Краснянского. – М.: «Летописец», 1999. – 832 с.
9. Угаров Б. М. Международная борьба с контрабандой. – М.: Международные отношения, 1981. – 216 с.

Олександра Майборода

Старший викладач кафедри фінансів

ПЕРСПЕКТИВИ ВВЕДЕННЯ ПОДАТКУ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО В УКРАЇНІ: МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Сьогодні можна стверджувати, що нерухомість, тобто земля, та все що на ній знаходиться, займає найбільшу частину світового «портфеля» багатства та є одним з найпривабливіших фінансових активів, вартість якого постійно зростає. Особливо це характерно для вартості земельних ділянок, що насамперед пояснюється обмеженою кількістю земельних ресурсів. Наведені вище особливості нерухомості, а також те, що багатство найчастіше асоціюється саме з об'єктами нерухомого майна, створили необхідні умови для розвитку оподаткування операцій з нерухомим майном у ринковій економіці.

Перспективи розвитку оподаткування нерухомого майна в Україні, безпосередньо пов'язані з розвитком системи місцевих податків і зборів. Проведення економічних реформ в Україні, розвиток інститутів самоврядування, розширення їхніх функцій та обов'язків призвело до необхідності визначення реальних джерел доходів місцевих бюджетів. Однак положення Бюджетного кодексу України не усунули та-

ких серйозних недоліків існуючої практики формування місцевих бюджетів, як незаінтересованість місцевих органів влади у збільшенні власних доходів та відсутність стимулів до підвищення ефективності бюджетних видатків. Одна з причин цього полягає в тому, що в доходах місцевих бюджетів високою є частка бюджетних трансфертів, а частка місцевих податків і зборів незначна. Так, за 2001 рік надходження місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів в цілому по Україні складала 513,6 млн. грн., або 2,9%, а у 2005 році – 598,2 млн. грн., або 2,5%, по відношенню до всіх доходів місцевих бюджетів. Як бачимо ця частка є надзвичайно малою і має тенденцію до зниження з 2,9% – у 2001 році до 2,5% – у 2005 році. Зрозуміло, що такі суми надходжень не можуть займати значну частку у структурі доходів бюджетів місцевих органів влади. Натомість у країнах з розвинутою ринковою економікою відіграють значну роль у доходах місцевих бюджетів, а одну з основних доходних статей складають доходи від податку на нерухомість.

Так історично склалось, що податок на нерухомість у вигляді податку на володіння нерухомим майном був одним з найстаріших видів податку, відомих сучасній фінансовій науці. Насамперед, це сталось завдяки тому, що володіння нерухомістю здавна вважалось проявом багатства, яке належало певним особам, і відповідно не могло не стати об'єктом для уваги фіскальних органів держави. Крім того, справляння даного податку було досить простим. Завжди можна було чітко визначити об'єкт оподаткування, бо він існував у фізичній формі, мав певні розміри, фізичні характеристики. Досить легко було встановити платника податку, яким міг бути як власник нерухомості, так і орендар. До того ж приховати його від оподаткування було неможливо.

Першою формою оподаткування нерухомості був податок на володіння нерухомістю – податки на володіння землею та будівлями. Слід зазначити, що податки на землю та будівлі мали суттєве значення для доходів бюджету деяких західно-європейських країн та Сполучених Штатів Америки майже до кінця XIX століття. Так, наприклад, процентне співвідношення податку на будівлі до загальної суми податкових надходжень складало:

- у 1888 році в Австрії – 23%;
- у 1888 році у Пруссії – 4,2%;
- у 1891 році в Італії – 3,9%;
- у 1890 році у Греції – 2,5%.

Ще більш значну роль відіграли дані податки у Сполучених Штатах Америки. Слід відзначити, що у США податок на нерухомість був складовою майнового податку, який справлявся з майна фізичних та юридичних осіб. При цьому зрозуміло, що податки на нерухомість складали лівову частку у складі майнового податку, бо зем-

ля та будівлі становили основу майна, яким володіли фізичні та юридичні особи. Особливу роль ці податки відігравали для доходів бюджетів місцевого рівня та бюджетів штатів. Так, у 1902 році у доходах штатів майновий податок складав 52,6% від усіх податкових надходжень штату. У 1913 році цей показник знизився до 46,5%. Проте вже у 40-роках надходження від майнового податку у доходах бюджетів штату не перевищували 6%, а у 80-роках – 1,5% податкових надходжень штатів. У той же час частка надходжень від майнового податку у податкових доходах бюджетів місцевих органів самоврядування навіть на початок 80-х років складала до 75% усіх податкових надходжень. У структурі податкових доходів різних штатів частка доходів від оподаткування нерухомості може коливатись від 40 до 90% усіх податкових надходжень. Що ж стосується частки майнового податку у структурі всіх доходів місцевих органів влади в середньому по країні, то вона становить близько 30%. Наприклад, у структурі доходів округів та муніципалітетів штату Північна Кароліна податок на власність становить 41,5%.

Що стосується частки податку на власність у структурі податкових надходжень місцевих органів влади країн Європи, то слід відзначити, що він не відіграє значної ролі. Так, податок на власність складає близько 18% податкових надходжень місцевих бюджетів у Німеччині, близько 38% – в Іспанії та Португалії, близько 40% – у Великобританії.

Таким чином, приклад Сполучених Штатів Америки та інших країн свідчить, що не дивлячись на те, що даний податок не відіграє суттєвої ролі у формуванні державних бюджетів країн з ринковою економікою, є надійним джерелом доходів для органів місцевого самоврядування.

Взагалі податок на нерухомість в умовах ринкової економіки забезпечує вирішення кількох завдань:

- забезпечення місцевих органів влади достатніми доходами для виконання ними своїх функцій;
- регулювання цін на ринку нерухомості;
- попередження спекулятивного зростання цін на нерухоме майно;
- регулювання відносин у сфері землекористування, будівництва та інвестиційної діяльності;
- виконання соціальної функції при оподаткуванні нерухомості як основного компонента багатства.

Дані висновки ґрунтуються на реаліях функціонування ринкової економіки. Так, місцеві органи влади мають реальні важелі впливу на платників податку завдяки тому, щодо доходів від нерухомості застосовується юрисдикція того регіону, на території якого вона знаходиться, яку неможливо застосувати до інших видів дохо-

дів фізичних та юридичних осіб. Розмір податку на нерухоме майно та порядок його стягнення суттєво впливає на цінову політику об'єктів ринку нерухомості – через збільшення витрат власників чи орендарів на утримання нерухомості. Крім того, враховуючи, що протягом останніх років ціни на нерухомість, особливо на земельні ділянки, постійно зростають, (через природне обмеження земельних ресурсів) вкладення вільних фінансових ресурсів у нерухомість мають на меті отримання суто спекулятивних доходів, що у свою чергу не дозволяє ефективно використовувати наявні земельні ділянки. Встановлюючи відповідні ставки оподаткування, органи влади впливають на інші сфери діяльності, пов'язані з використанням та будівництвом нерухомості, стимулюючи розвиток того чи іншого сектора ринку нерухомості. Як зазначалось раніше, володіння нерухомістю здавна вважалось проявом багатства. Розвиток суспільних відносин та податкової системи призвів до необхідності при застосуванні певної податкової політики вирішувати не тільки фіскальні функції, але й соціальні. Податок на нерухомість у більшості країн з ринковою економікою завдяки розвиненій системі пільг виконує роль податку з багатих.

Позитивний досвід застосування податку на нерухомість має Ізраїль. Податок на нерухомість, як і в інших країнах, в Ізраїлі належить до місцевих податків і становить значну частину доходів бюджетів органів місцевого самоврядування. Цей податок називається арнона.

Арнона – це податок на нерухомість, який сплачується щорічно власниками та наймачами (орендарями) квартир, будинків, виробничих і складських приміщень. Платниками податку (арнони) можуть бути як власники будівель, так і орендарі (квартиронаймачі) у разі, якщо між ними буде досягнута домовленість, хто бере на себе обов'язки щодо сплати цього податку. Розмір арнони встановлюється відповідним законом, що приймається Ізраїльським парламентом. Він залежить, насамперед, від таких факторів:

- площі, які займає нерухоме майно;
- типу нерухомого майна (виробниче приміщення, квартира, будинок тощо);
- місцезнаходження нерухомості.

При цьому слід відзначити, що до розрахунку береться вся займана площа, у тому числі площа підсобних приміщень та балконів.

Для оподаткування житлових будинків використовується така класифікація:

- житлові будинки (квартири) площею більше 120 квадратних метрів, з усіма зручностями;
- житлові будинки (квартири) площею до 120 квадратних метрів, з усіма зручностями;
- житлові будинки (квартири) з частково обмеженими зручностями;

– дерев'яні будинки барачного типу, в яких частково або повністю відсутні зручності.

Що стосується місця розташування будинку (квартири), то у кожному місті та селищі існує свій зональний розподіл території, який визначають муніципалітети і місцеві ради. Наприклад, в Ієрусалімі вся забудова поділяється на чотири основних зони: алеор, бет, гілял, далет.

Враховуючи всі фактори, визначається сума арнони в кожному конкретному випадку. Кожний муніципалітет може визначити ставку податку з урахуванням наведених вище факторів, однак ця ставка не повинна перевищувати ставку, встановлену загальнодержавним законом. Що стосується застосування пільг, то місцеві ради мають право встановлювати знижені ставки оподаткування для певних категорій населення: багатодітні родини, інваліди, пенсіонери, безробітні, нові репатріанти.

В Україні податок на нерухоме майно ще не введений в дію, хоча ще в 1991 році Законом України «Про систему оподаткування в Україні» він був передбачений. Україна залишається чи не єдиною країною на пострадянському просторі, в якій не запроваджено до сих пір податок на нерухомість.

Постановами Верховної Ради України «Про проект Закону України про податок на нерухоме майно (нерухомість)» від 6 грудня 1996 року №571/96-ВР та від 26 лютого 1997 року №115/97-ВР було схвалено відповідні проекти Законів України і доручено винести їх на розгляд Верховної Ради на друге читання, проте на цьому етапі процес запровадження податку на нерухомість в Україні зупинився. Доцільність введення податку на нерухомість перебуває в стадії дискусії як на рівні науковців, політиків, так і широких кіл громадськості.

Подальший розвиток ринку нерухомості в Україні потребує законодавчого вирішення питання щодо приватної власності на землю, проведення ліберальної податкової політики при будівництві об'єктів нерухомості та їх реалізації на вторинному ринку, створення нових фінансових інструментів, які б дозволили використати особливості нерухомості як фінансового активу.

Запровадження податку на нерухоме майно в Україні повинно сприяти розвитку фінансового ринку шляхом обмежень можливостей здійснення значних спекулятивних операцій на ринку нерухомості, а також забезпечити виконання податком функції соціальної справедливості. Це дасть можливість основний тягар платежів перекласти на власників великої нерухомості. Крім того, даний податок може забезпечити дохідну частину місцевих бюджетів, на території яких знаходиться нерухомість.

Таким чином, досвід країн з ринковою економікою при управлінні нерухомістю має знайти відображення у вітчизняній економіці з урахуванням особливостей її ро-

Анна Малець

Здобувач кафедри фінансів

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ МУНІЦИПАЛЬНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В США

При зверненні до світової практики застосування тих чи інших фінансових технологій окремого розгляду завжди заслуговує питання про придатність досвіду тієї чи іншої країни для застосування у вітчизняній практиці. У більшості спроби надання однозначної відповіді на дане питання є надуманими і помилковими в самій своїй основі. Україна, будучи країною з перехідною економікою, що намагається інтегруватися в світову економіку, повинна без упереджень вивчати будь-який успішний досвід використання фінансових технологій.

Звернемося до досвіду функціонування муніципальних цінних паперів у США. Ринок муніципальних позик у США є одним із динамічних, високотехнологічних і значних по масштабах операцій сегментів національних фондових ринків. США є лідером в області емісії і розміщення муніципальних цінних паперів. Ринок муніципальних позик США постійно поповнюється новими фінансовими інструментами, що можуть бути застосовані і в Україні. Чітка ієрархія і ретельне регулювання американського фінансового ринку, десятки років розвитку і накопичення практичного і законодавчого досвіду, чітка класифікація дозволених до випуску цінних паперів, пов'язаних з ними ризиків і дозволених до їх придбання інвесторів – всі ці фактори дозволяють американським муніципальним борговим зобов'язанням всіх видів виконувати свої функції: фінансування інвестиційного проекту, покриття бюджетних касових розривів і т.д., залучаючи таким чином гігантські фінансові ресурси в ефективні сектори національної економіки.

У США до муніципальних цінних паперів відносять боргові зобов'язання, що випускаються урядами штатів, провінцій, округів, міськими муніципалітетами, спеціальними територіальними округами (наприклад, шкільними округами) з метою фінансування поточних або капітальних витрат.

Широкий спектр муніципальних емітентів зумовив значну кількість видів цінних паперів, що належать до класу муніципальних облігацій. Особливості структури доходів емітента визначають специфічні ризики, які приймають на себе інвестори, а сукупність усіх фінансових ризиків робить ринок муніципальних цінних паперів цілком різноманітним. Вихід емітента на ринок облігацій обумовлений метою випуску, об'єктами, термінами і структурою інвесторів. Сукупність показників, що

складає систему факторів ризику і визначає стратегію запозичень, і в кінцевому результаті лежить в основі рівня ризиків дефолту емітента. В свою чергу, широкий спектр ризиків емітентів муніципальних облігацій пояснює велику кількість категорій інвесторів на даному ринку, оскільки придбання облігацій фактично означає купівлю інвесторами відповідних ризиків. Першими стали застосовувати боргове фінансування міські муніципалітети. Розвиток промисловості, ріст економіки, а також велика кількість іммігрантів із різних країн обумовили швидкий ріст міст. Все це разом лягло на міські муніципалітети, яким знадобилися фінансові засоби як короткострокового, так і довгострокового характеру для свого розвитку. Так у 1820 р. з'явилися муніципальні облігації. Основні цілі випуску подібних облігацій змінювалися зі змінами кон'юнктури ринку [1].

Особливості оподаткування муніципальних облігацій обумовлюють фрагментарність ринку – обіг випусків відбувається в основному на території штату, до якого належить емітент облігацій. Це пояснюється тим, що частіше усього пільга по сплаті податку на прибутки при покупці муніципальних цінних паперів дається тільки резидентам штату, у юрисдикції якого знаходиться емітент облігацій. У результаті резидентам більшості штатів вигідно інвестувати засоби в муніципальні цінні папери саме своїх штатів. У ряді штатів пільги по податку на прибуток по муніципальних цінних паперах відсутні як для нерезидентів, так і для резидентів. У деяких штатах подібні пільги даються для всіх категорій інвесторів

Фрагментарність ринку муніципальних облігацій знижує загальну його ефективність як механізму міжрегіонального перерозподілу фінансових ресурсів і обмежує обсяг доступних емітенту ресурсів, що може негативно відбитися на рефінансуванні боргу й у такий спосіб стати чинником збільшення ризику дефолту. Ця проблема має особливо вагоме значення для емітентів, розташованих у невеликих сегментах ринку. Найбільшими емітентами на ринку муніципального боргу в США по обсягу випуску є органи влади субнаціонального рівня – органи влади штатів і муніципальні агентства.

Необхідність боргового фінансування в рамках законодавчих обмежень запозичень субнаціональних і місцевих органів влади обумовило появу муніципальних агентств. Їхня особливість полягає в тому, що вони створюються субнаціональними і місцевими органами влади як підприємства по організації і контролю виконання проектів будівництва житла і медичних організацій, водопостачання і каналізації, експлуатації транспортної інфраструктури, розвитку освіти та ін. Підставою для їхнього включення в категорію муніципальних позичальників є законодавство штатів, що передбачає можливість емісії муніципальних облігацій агентством, що контролює суспільно значимий проект. В даний час на частку штатів

у загальному обсязі емітованих муніципальних позик доводиться біля 40%. Вони вважаються менш надійними з погляду гарантій покриття, оскільки забезпечені податками з обороту або інших податків, розміри яких можуть коливатися. Більш надійними вважаються облігації, що випускаються міськими муніципалітетами й окружними органами самоврядування – на їхню частку доводиться біля 60%. Вони забезпечені податками на нерухомість, що є стійкими і передбаченими джерелами надходжень. До того ж, у випадку несплати боргів інвестори можуть подати в суд на міський муніципалітет, але не мають права зробити цього у відношенні адміністрації штату [1]. Завдяки винятковій розмаїтості муніципальних цінних паперів будь-який бажаючий (будь це приватна особа або інституціональний інвестор) може підібрати такі цінні папери, що йому підійдуть по виду, прибутковості, ціні, надійності і тривалості терміну обертання.

В США існують два основних види муніципальних облігацій за способом покриття: облігації загального покриття (general obligation bonds) і дохідні (revenue bonds), тобто, які випускаються під майбутній дохід від інвестиційного проекту. Також існують муніципальні цінні папери, яким притаманні характеристики двох видів облігацій [2].

Таким чином, у США існує законодавча база муніципальних позик, інфраструктура ринку, добре налагоджена інформація з купівлі-продажу муніципальних позик, відпрацьована система використання залучених засобів і умов погашення облігацій.

Сподіваємося, що фахівці у різних сферах економіки і фінансів будуть все активніше аналізувати і представляти на розсуд нашого суспільства (і перш за все – професіоналів і вітчизняних чиновників) матеріали, що стосуються світової практики управління економікою і фінансами. Чим більше інформації буде представлено для роздумів, тим більш зважені і всесторонньо обдумані будуть рішення, що приймаються. Крім того, якщо нове покоління молодих економістів і фінансистів перш за все будуть знайомитися з практикою економічного розвитку і ділового обороту, прийнятою в промислово розвинутих країнах, і вже з її врахуванням аналізувати недоліки українського досвіду останніх років, то в такому разі можна жити оптимізм по відношенню хоча би довгострокових перспектив нашої країни в частині її інтеграції в світову економіку. Ознайомлення, вивчення, усвідомлення, аналіз, розробка технологій освоєння досвіду промислово розвинутих країн в області залучення фінансування є важливими поступовими завданнями як для українських муніципальних емітентів, так і для українських професіональних учасників фондового ринку.

Література:

1. Костиков И.В. Рынок муниципальных ценных бумаг США//Финансы. –1998.–№10. – с. 51–53.

2. Новиков А. Инструменты рынка муниципальных ценных бумаг за рубежом// Рынок ценных бумаг.– 1997. – №4. – с. 25–30.

Богдан Малиняк

Старший викладач кафедри фінансів

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ І ВИКОНАННЯ ВИДАТКОВОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Оптимізація системи формування місцевих бюджетів надасть додаткових стимулів у вирішенні актуальних соціальних проблем, поліпшення якості бюджетних послуг, а також покращення інвестиційного клімату. Крім того, модернізація бюджетного процесу на місцевому рівні на сучасних засадах матиме позитивні наслідки для формування громадянського суспільства та зміцнення демократичних традицій у нашій державі. Все це є необхідною передумовою для досягнення європейського рівня життя та успішної інтеграції до міжнародних економічних організацій.

Пріоритетним напрямком удосконалення системи формування місцевих бюджетів є поглиблення рівня бюджетної децентралізації в Україні. Дія нормативно-правових актів органів центральної влади, що впливають на планування видатків місцевих бюджетів часто поширюється не тільки на делеговані, а й на власні повноваження органів місцевого самоврядування. В таких умовах недостатньо враховуються регіональні відмінності у потребах тих чи інших послуг. Надання більшої самостійності органам місцевого самоврядування у визначенні пріоритетів видатків місцевих бюджетів створить кращі передумови для проявлення реальних переваг від децентралізації суспільних фінансів.

Наразі не всі органи місцевого самоврядування мають можливість приймати участь у кожній стадії бюджетного процесу. В Україні районні та обласні ради не мають підпорядкованих їм виконавчих органів, а ці функції виконують місцеві державні адміністрації, які належать до органів державного управління. Саме ці структури наділені повноваженнями щодо складання і виконання місцевих бюджетів, а також формування звітності про їх виконання. В умовах демократичних відносин у суспільстві, повноцінне залучення органів місцевого самоврядування до формування та використання місцевих бюджетів, неодмінно сприятиме кращому врахуванню потреб місцевого населення при ухваленні бюджетних рішень, що є вирішальним чинником для підвищення дієвості бюджету в регулюванні соціально-економічних процесів. З огляду на зазначене, актуальною залишається пропозиція утворення виконавчих органів, які були б наділені повноваженнями у сфері місцевих бюджетів і

підпорядковувалися місцевим радам.

Незаперечним є той факт, що головним критерієм оцінки діяльності органів місцевого самоврядування членами територіальної громади є обсяг благ, які отримує місцеве населення за рахунок бюджетних коштів, а не виражені в цифрах фінансові показники місцевих бюджетів. Тому в умовах обмеженості фінансових ресурсів місцевого самоврядування на передній план виступає необхідність підвищення ефективності витрачання коштів місцевих бюджетів. Це дасть змогу надавати населенню більший обсяг суспільних послуг при існуючій дохідній базі місцевих бюджетів.

Першочерговим завданням на шляху підвищення результативності видатків місцевих бюджетів є вирішення найбільших проблем у цій сфері. Так, переважна більшість витрат визначається на основі застосування різноманітних норм, які встановлені здебільшого органами центральної влади. В таких умовах, суб'єкти надання бюджетних послуг позбавлені будь-яких стимулів до ощадного використання бюджетних ресурсів та їхньої економії. На наше переконання, сфера використання норм установлених державною владою в майбутньому має бути обмежена. Існують усі передумови для того, щоб в перспективі, нормування різноманітних витрат було замінене на використання встановлених стандартів надання найважливіших суспільних послуг.

Варто зазначити, що передумовою запровадження стандартів надання бюджетних послуг має стати ґрунтовне дослідження реальних фіскальних можливостей місцевих бюджетів. З огляду на те, що попит на бюджетні послуги в суспільстві необмежений, а ресурси місцевих бюджетів вимірюються розміром дохідної частини, цілком логічною є пропозиція щодо необхідності чіткого визначення обсягу та якості суспільних послуг, що надаються населенню на безоплатній основі. Слід зазначити, що на заваді цьому сьогодні є положення Конституції України, які, зокрема, гарантують безоплатність надання усієї медичної допомоги в державних та комунальних закладах.

Встановлення стандартів надання бюджетних послуг дасть змогу чітко виокремити ті з них, отримання яких населенням не вимагатиме будь-якої оплати. Це дасть змогу значно підвищити доступність найважливіших суспільних послуг, насамперед, для незаможних верств населення, які сьогодні часто позбавлені такої можливості через необхідність робити різного роду платежі. Безумовно такі заходи позитивно позначаться на соціально-економічному розвитку країни.

В умовах істотного зростання обсягів ресурсів місцевих бюджетів, надзвичайно важливо своєчасно запровадити такий механізм їхнього формування, який дає змогу узгодити спрямування бюджетних коштів і діяльність щодо вирішення найважливіших суспільних проблем. Саме тому стратегія реформування місцевих фінансів має

передбачати запровадження програмно-цільового методу планування і виконання бюджетів. Застосування цього способу призведе до зміни акцентів у формуванні видатків місцевих бюджетів із їхнього спрямування на утримання бюджетних установ до використання на виконання суспільно важливих дій або заходів. Це сприятиме встановленню прямої залежності між обсягами витрачених бюджетних коштів і рівнем послуг наданих, що отримує суспільство.

Застосування програмно-цільового способу планування і виконання місцевих бюджетів передбачає використання стратегічного планування. Слід зазначити, що його можуть використовувати як органи місцевого самоврядування для окреслення цілей розвитку адміністративно-територіальної одиниці, так і розпорядники коштів для визначення орієнтирів своєї власної діяльності та діяльності відповідних галузей. Складання стратегії соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці сприятиме чіткій ідентифікації наявних проблем, визначенню магістральних напрямів розвитку та окресленню сфери першочергових завдань, які слід вирішувати за допомогою ресурсів місцевих бюджетів.

Запровадження програмно-цільового методу в бюджетний процес на місцевому рівні передбачає, зокрема, надання бюджетним установам ширшого простору для ухвалення управлінських рішень у фінансовій сфері. Заохочення власної ініціативи розпорядників коштів позитивно позначиться на результативності діяльності бюджетних закладів та ефективності управлінні місцевими бюджетами загалом. В разі раціональної встановлення і застосування показників визначення результативності витрачання коштів і успішного проведення моніторингу виконання програм, появляться передумови для зниження інтенсивності поточного контролю за фінансовими операціями, який потребує значних матеріальних і трудових ресурсів та зміщення акцентів на проведення наступного контролю.

Функціонування фінансової системи країни в умовах демократії передбачає необхідність постійного всестороннього контролю з боку громадськості за процесами формування та використання суспільних фінансових ресурсів. Залежність органів місцевого самоврядування від підсумків виборів має сприяти залученню населення до системи управління місцевими бюджетами. Цьому повинно передувати збільшення прозорості в діяльності владних інститутів та врахування громадської думки при ухваленні фінансових рішень.

Тільки завдяки розвитку громадського контролю можна забезпечити виконання основної місії місцевих фінансів – задоволення колективних потреб територіальної громади. Жодні владні інститути неспроможні реалізувати інтереси суспільства так, як це роблять самі громадяни. Всі інші види контролю тією чи іншою мірою залежні від владних органів – контрольні заходи бюрократів спрямовуються на дослідження

діяльності інших бюрократів. Особливо ця система вразлива на місцевому рівні, де спостерігається тісна залежність між особами, що представляють суб'єкт та об'єкт контролю – управлінська, фінансова, побутова, родинна. Розширення повноважень місцевого самоврядування в цих умовах, без суттєвого посилення громадського контролю, не забезпечить задоволення інтересів територіальної спільноти, а призведе до зміцнення фінансового становища осіб, наближених до влади.

Андрій Машко

Аспірант кафедри фінансів

ПРИВАТИЗАЦІЯ ЯК ПСЕВДОДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ ДЕФІЦИТУ БЮДЖЕТУ

В умовах поглиблення економічних реформ важливого значення набуває необхідність пошуку теоретичних і практичних шляхів, спрямованих на стабілізацію і розвиток економіки України. Одним із основних напрямків наукових досліджень в сучасних умовах є дослідження дефіциту бюджету та його вплив на розвиток економіки держави.

Розуміння сутності бюджетного дефіциту нерозривно пов'язане із його фінансуванням, а джерела фінансування дефіциту є симетричним поняттям до самого дефіциту. При цьому слід зауважити, що розмір бюджетного дефіциту дорівнює обсягу необхідного його грошового забезпечення. З іншого боку, залучення грошових надходжень, які належать до джерел фінансування дефіциту, свідчить про існування від'ємної розбалансованості бюджету. Унаслідок, коли уряд не вживає заходів стосовно її подолання і, разом з тим, не вдається до залучення джерел фінансування дефіциту, відбувається накопичення неплатежів, а, отже, – невиконання бюджету.

Варто зауважити, що конкретні джерела фінансування бюджетного дефіциту можуть здійснювати різноманітні економічні та соціально-політичні ефекти, що неодмінно потрібно брати до уваги, плануючи бюджетну політику. Отож, досліджуючи проблему бюджетного дефіциту, доцільно окремо сфокусувати увагу на характеристиці джерел фінансування бюджетного дефіциту.

Враховуючи реалії сьогодення, вважаємо, що варто окремо зупинитися на приватизації – як джерелу фінансування бюджетного дефіциту в Україні.

Не зважаючи на те, що використання надходжень від приватизації для фінансування бюджетного дефіциту суперечить статті 15 Бюджетного кодексу [1], а також методологічним принципам статистики державних фінансів МВФ, уряди суверенної України завжди використовували такий спосіб фінансування дефіциту. Окрім того, Кабінет Міністрів, надаючи дані для щорічного фіскального огляду, котрий публікує

МВФ, відображає приватизаційні надходження як операції, що фінансують дефіцит, а не визначають його розмір. Стосовно цього, Міжнародний валютний фонд зауважує, що це є особливістю саме української практики, оскільки надходження від реалізації державного майна належить відносити, відповідно до статистичних принципів Положення СДФ [2], до неподаткових доходів.

Можна стверджувати, що приватизаційним процесам в Україні властиві такі риси як непослідовність та безсистемність, а адміністративно-бюрократичний метод став нормою роздержавлення. Приватизація по-українськи, як зазначають фахівці, супроводжувалася численними недоліками концептуального, нормативно-правового, організаційно-методологічного, економічного, судово-проваджувального, інформаційного характеру [3]. Окрім того, Голова Фонду державного майна України Валентина Семенюк зауважила, що „досвід останніх років проведення приватизації змушує зробити висновок, що саму ідею інституційних і структурних перетворень дискредитовано, вона не отримала належного суспільного схвалення, а її реалізація не носила соціально орієнтованої спрямованості, не була законодавчо й організаційно підготовленою, не мала достатнього методологічного фундаменту” [4].

Головними проблемами використання приватизації як джерела фінансування дефіциту, на наш погляд, є, майже постійне невиконання плану приватизації державного майна, політична залежність приватизаційних процесів від корпоративних інтересів бізнесово-політичних груп, непрозорий та безсистемний характер приватизації, а також – нерегулярний характер поступлень коштів від приватизації. Так, зокрема, рисунок 1 засвідчує, що планові показники приватизації в Україні, за невеликим винятком, не виконувалися протягом багатьох років, що лише сприяло посиленню бюджетної незбалансованості. Подібну позицію підтримує й Президент України Віктор Ющенко. Так, зокрема, виступаючи на засіданні РНБО, він зауважив, що „фінансувати за рахунок приватизації дефіцит Державного бюджету – це злочин” [6]. На переконання Президента, виручені за рахунок приватизації кошти повинні бути направлені на проекти з розвитку національної економіки, у тому числі для стимулювання інноваційної сфери.

Особливу стурбованість викликає бажання Уряду спрямувати одержані надходження від приватизації (планово – 8924114,4 грн.) [7] на фінансування дефіциту державного бюджету та на виплати вкладникам Ощадбанку СРСР, не зважаючи на те, що більшість фахівців стверджують про неможливість повного виконання приватизації цього року, а це, на наш погляд – загроза не лише бюджетній ліквідності, але й – вагомий крок до річного невиконання показників державного бюджету. Тому, враховуючи специфіку реформування власності в Україні та неконкурентні форми її

реалізації, відсутність очікуваних масштабних позитивних ефектів від її проведення, а також те, що це досить політично залежне, нестабільне та недовговічне джерело, вважаємо, що необхідно відмовитися від такого джерела фінансування бюджетного дефіциту, а надходження від приватизації доречно використовувати лише на капітальні видатки або створити на їх основі Стабілізаційний фонд майбутніх поколінь.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 року. – К.: Атіка. – 80 с.
2. A Manual on Government Finance Statistics. – International Monetary Fund. Washington, D.C., 1986.
3. Олександр Барановський, Володимир Сіденко. Проблеми власності та легалізації капіталів, і доходів в Україні // 15 травня 2004, Дзеркало тижня.
4. В. Семенюк. Процес приватизації в Україні та економічна безпека держави // www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=17953958
5. Звіт про роботу Фонду державного майна України та хід виконання Державної програми приватизації у 2007 році // www.spfu.gov.ua
6. Ющенко вважає неприпустимим фінансування дефіциту Держбюджету за рахунок приватизації // www.epravda.com.ua/news/47b5b0343dfe4/
7. Довідка про надходження до державного бюджету коштів від приватизації державного майна у 2008 році // www.treasury.gov.ua.

Оксана Мелих

Аспірант кафедри фінансів

ПОЛІТИКА ОБМІННОГО КУРСУ У КОНТЕКСТІ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

Поточна ситуація в національній економіці свідчить, що однією з найактуальніших проблем сьогодення є стрімке зростання споживчих цін та цін виробників. В умовах сімнадцятивідсоткової інфляції, яка спостерігалась у 2007 році, й зростання цін упродовж двох місяців із 1 січня 2008 року на 5,6% (Основними засадами грошово-кредитної політики на 2008 рік, схвалених рішенням Ради Національного банку України, передбачено утримання інфляції на рівні 9,6%), ключовим завданням економічної, і, зокрема, грошово-кредитної політики України виступає досягнення цінової стабільності.

Зниження темпів інфляції вимагає, перш за все, виявлення факторів, які впливають на механізм інфляційних процесів, і, особливо, оцінки впливу курсових коливань на цінову динаміку в державі, та їх подальшої локалізації.

Тривалий час у вітчизняній науці превалювали погляди монетаристів (М. Мусси, І. Фішера, Я. Френкеля, та ін.), які стверджували, що інфляція являється суто грошовим явищем, а динаміка цін визначається зміною грошової маси в обігу.

Проте, з 1996 року стійкий кореляційний зв'язок між інфляцією і темпами при-

росту грошової маси було втрачено (у 1996 році при 35% темпах приросту грошової маси, рівень інфляції в державі за поточний період становив близько 40%). Попри їх скорочення в Україні спостерігалось подальше зростання цін. Так, зниження темпів приросту грошової маси до 32% у 2004 році, при 47% у 2003 році, супроводжувалось підвищенням темпів приросту індексу споживчих цін з 8,2% до 12,3% [3]. Аналогічна ситуація спостерігалась і в 2006 році.

Тому, сьогодні загальноновизнаним є той факт, що окрім монетарних чинників, рівень інфляції визначають і немонетарні фактори, та, зокрема: імпортована інфляція або інфляція витрат (ріст цін на імпортовані товари й енергоносії), швидкі темпи зростання попиту, і, особливо, динамічні коливання курсу національної грошової одиниці.

Згідно теорії “ефекту переносу”, як зазначає О. Береславська [1], курс національної грошової одиниці впливає на рівень цін через три канали: прямий канал, непрямий канал, канал припливу прямих іноземних інвестицій.

Відповідно до ефекту переносу через прямий канал, апреціація (депреціація) курсу вітчизняної валюти зумовлюючи зниження (зростання) цін на імпортовану продукцію призводить до зміни рівня внутрішніх споживчих цін та цін виробників. У свою чергу, ефект переносу через непрямий канал полягає у тому, що девальвація курсу національної грошової одиниці призводить до зниження попиту на продукцію, що імпортується та його зростання на товари вітчизняного виробництва, таким чином викликаючи підвищення цін на внутрішньому ринку. Канал припливу іноземних інвестицій передбачає, що зарубіжні компанії, аби не втратити ринки збуту продукції при падінні попиту зумовленого девальвацією, переносять свою виробничу діяльність у країну де спостерігається депреціація курсу.

Таким чином, Національний банк України здійснюючи валютно-курсову політику, яка полягає у виборі валютного режиму та регулюванні процесу курсоутворення, впливає не лише на динамічні коливання обмінного курсу, але й на рівень внутрішніх цін.

Інфляція в Україні, яка мала місце після 1996 року (див. табл. 1) у більшості випадків була обумовлена курсовою політикою Національного банку України, яка була спрямована на підтримку заниженого курсу гривні з метою захисту внутрішнього ринку і подолання дефіциту платіжного балансу, нагромадження золотовалютних резервів, що здійснювалось за рахунок інтервенцій і призводило до зростання грошової пропозиції.

Із здобуття незалежності, інтервенції, які спричиняли зростання грошової маси в обігу, поряд із продовольчим дефіцитом, підвищенням реального доходу та ін., були однією із причин нових витків інфляції.

**Динаміка рівня інфляції та змін обмінного курсу гривні відносно долара США
у 1996–2007 роках***

<i>Показники</i>	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Курс гривні до долара США на кінець року	1,89	1,90	3,43	5,22	5,44	5,37	5,33	5,33	5,32	5,12	5,05	5,05
Номінальна зміна у% (-) – девальвація; (+) – ревальвація	-5,3	-0,5	-80,5	-52,2	-4,2	+1,3	+0,7	0	+0,2	+3,8	+1,4	0
Індекс інфляції у%	39,7	10,1	20,0	19,2	25,8	6,1	-0,6	8,2	12,3	10,3	11,6	17

*Джерело розрахунків: [3].

В Україні із 1996 року, в грошовий оборот, за рахунок купівлі іноземної валюти на валютному ринку було спрямовано 70% грошової маси. Згідно емпіричних досліджень, проведених К. Каріщенком, зростання грошової маси на 1% за рахунок проведення нестерилізованих інтервенцій, зумовлює підвищення темпів інфляції на 0,06%.

Варто зазначити, незважаючи на те, що в економічній літературі домінує думка, згідно якої зростання вартості національної грошової одиниці забезпечує зниження цін та уповільнення темпів інфляції, накопичений вітчизняний досвід свідчить, що ревальвація вітчизняної валюти породжує “ефект храповика” (ratchet effect). Апresiasi обмінного курсу не викликає зниження цін, вони можуть залишатись незмінними або зростати, оскільки володіють високою гнучкістю лише в сторону підвищення. Експерти стверджують, що дефляція на рівні 2% спостерігається лише у країнах з ринковою економікою за умови ревальвації курсу вітчизняної валюти на 10%.

Ревальвація обмінного курсу гривні, яка спостерігалась у період економічного зростання (2000 – 2007 рр.), (див. табл. 1) та була зумовлена припливом іноземної валюти й перевищенням її пропозиції над попитом, не сприяла зниженню темпів приросту рівня внутрішніх цін. Так, апresiasi курсу гривні, особливо в 2005 й 2006 роках, була одним із визначальних факторів подальшого зростання споживчих цін у 2006 – 2007 роках. Зміцнення позицій національної грошової одиниці, підірвавши довіру населення до долара США, як засобу нагромадження, спричинило вихід на внутрішній ринок валютних заощаджень домашніх господарств, зростання попиту та відповідно суттєве підвищення рівня внутрішніх цін.

Незважаючи на підтримку курсової стабільності гривні щодо долара США

упродовж 2006 – 31.02.2008 років, темпи інфляції були досить високими, що було наслідком не лише ревальвації, яка мала місце у попередніх періодах, високого рівня доларизації, подальшої девальвації вітчизняної валюти відносно європейської, але і проведення стимулюючої фіскальної політики, різкого збільшення обсягів соціальних трансфертів, високих темпів підвищення заробітної плати й зростання попиту, імпортованої інфляції, зростання грошової пропозиції, незважаючи на проведення стерилізованих операцій Національним банком України, за рахунок масового припливу капіталу в умовах незмінності курсу гривні до американського долара.

Тому, з метою досягнення цінової стабільності в Україні, виникає першочергова необхідність: переходу від прив'язки гривні до долара США, яка в умовах відкритості вітчизняної економіки та впливу на неї екзогенних чинників, обмежує свободу дій у сфері грошово-кредитного регулювання, до більш гнучкого режиму обмінного курсу, що забезпечить поліпшення контролю за інфляцією й нівелює негативний вплив зовнішніх шоків; проведення ефективної політики облікової ставки, що виступає дієвим інструментом боротьби з інфляцією у високорозвинутих країнах й сприятиме зниженню рівня доларизації економіки, яка провокує зростання інфляції в державі.

Література:

1. Береславська О. Особливості впливу валютного курсу на внутрішні ціни в Україні. – 2007. – №3. – С.9–13.
2. Ершов М.В. Валютно-финансовые механизмы в современном мире (кризисный опыт конца 90-х). – М.: ОАО “Издательство “Экономика””, 2000. – 319с.
3. <http://www.bank.gov.ua>.

Надія Парижак

К.е.н., доцент кафедри фінансів

Василь Овод

ТРАНСФЕРТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

Право територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення може бути гарантоване і реалізоване за умови його фінансового забезпечення, яке передбачає достатню дохідну базу місцевих бюджетів, забезпечення автономності місцевих органів влади, розширення їх прав в питаннях місцевого оподаткування тощо. Місцеве самоврядування повинно забезпечитись, в першу чергу, коштами місцевих бюджетів, які в механізмі бюджетного регулювання представлені власними і закріпленими доходами. Перелік власних доходів (тих, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів) і закріплених (тих, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів) місцевих бюджетів визначено у Бюджетному

кодексі України. Поділ доходів на власні і закріплені обумовлений, з однієї сторони, зростанням зацікавленості в нарощуванні доходної бази. З другої сторони, зростання закріплених доходів впливатиме на обсяги міжбюджетних трансфертів, що буде обумовлювати ріст обсягів місцевих бюджетів.

Власні і закріплені доходи місцевих бюджетів в бюджетній класифікації доходів представлені податковими надходженнями, неподатковими надходженнями і доходами від операцій з капіталом. Потреби органів місцевого самоврядування, не забезпечені власними і закріпленими доходами покриваються за рахунок трансфертів. Трансферти – це невідкладні і безповоротні платежі, які не передбачаються для придбання товарів чи послуг, надання кредиту або виплата непогашеного боргу. Одержання трансфертів не веде до виникнення або погашення фінансових вимог. Трансферти можуть виділятися населенню, суб'єктам господарювання, а також передаватись органам державного управління інших рівнів. Передача коштів від одних органів управління до інших здійснюється через бюджетну систему з використанням міжбюджетних трансфертів.

Відповідно до Бюджетного кодексу України міжбюджетні трансферти поділяються на: дотацію вирівнювання; субвенцію; кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів; інші дотації. Суми офіційних трансфертів і їх питома вага у доходах місцевих бюджетів України представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Питома вага міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України в 2002–2006 рр.

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2006 до 2002, рази
Доходи місцевих бюджетів, млн. грн.	28247,4	34306,5	39604,5	53677,3	74010,7	2,6
Офіційні трансферти від органів державного управління, млн. грн.	8818,1	11729,1	16819,4	23361,1	34150,3	3,9
Питома вага трансфертів в доходах місцевих бюджетів, %	31,2	34,2	45,2	45,3	46,1	–

Дані таблиці 1 свідчать, що з часу запровадження Бюджетного кодексу України починаючи з 2002 р. міжбюджетні трансферти в доходах місцевих бюджетів є стабільним і постійно зростаючим джерелом. Якщо в 2002 р. за рахунок офіційних трансфертів забезпечувалось 31,2% доходів місцевих бюджетів, то у 2006 р. їх питома вага склала 46,1%, ріст складає майже 15%. Співставляючи темпи росту доходів місцевих бюджетів і офіційних трансфертів за аналізований період приходимо до ви-

сновку про випереджаючі темпи росту міжбюджетних трансфертів – доходи зросли в 2,2 рази, трансферти в 3,9 рази. Зростання ролі офіційних трансфертів в доходах місцевих бюджетів свідчить не про зміцнення місцевого самоврядування, а про залежність фінансової бази місцевих органів від коштів, отриманих з центру.

Роль міжбюджетних трансфертів в доходах місцевих бюджетів є ще більш відчутною в депресивних регіонах України, одним із яких є Козівський район Тернопільської області. Зведений бюджет Козівського району в 2006-2007 рр. більше, ніж на 80% сформовано за рахунок трансфертів. При цьому найбільш трансфертозалежним є районний бюджет. Селищні бюджети (сmt. Козова та сmt. Козлів) на 84–89% забезпечені власними і закріпленими доходами, що видно із таблиці 2.

Таблиця 2

Питома вага міжбюджетних трансфертів в доходах бюджету Козівського району повідах бюджетів у 2006–2007 рр.*

Види бюджетів	2006			2007		
	доходи, тис. грн.	трансферти, тис. грн.	трансферти в% до доходів	доходи, тис. грн.	трансферти, тис. грн.	трансферти в% до доходів
Районний	39041,5	36278,6	92,9	51997,8	44183,7	85,0
Селищні	2214,3	335,5	16,1	2976,4	333,4	11,2
Сільські	5879,1	4904,2	83,4	6973,3	5225,2	74,9
Всього	47134,9	41538,3	38,1	61947,6	49742,3	30,3

* Складено на основі звітів фінансового управління Козівської райдержадміністрації.

З метою зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів, зменшення їх залежності від трансфертів з державного бюджету вважаємо за доцільне:

– передати в розпорядження місцевих органів влади і зараховувати до місцевих бюджетів частину надходжень від загальнодержавних податків і зборів, рівень мобілізації яких залежить від податкових зусиль місцевих органів влади (ПДВ і податок на прибуток підприємств загальнодержавної власності). Доцільність такої пропозиції підтверджується міжнародним досвідом. Так, у Німеччині 44% ПДВ та 50% податку на прибуток корпорацій надходять до бюджетів земель та общин. В Росії в 2000 р. 15% ПДВ і податкова надбавка до податку на прибуток підприємств надходили до місцевих бюджетів;

– запровадити податок на нерухоме майно і передати його в повному обсязі до місцевих бюджетів. Попередні розрахунки визначають обсяг цього податку близько 2 млрд. грн. щорічно;

– законодавчо визначити статус місцевої та регіональної власності.

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

В сучасних умовах поглиблення в Україні демократичних основ суспільного життя важливого значення набуває підвищення ефективності фінансової політики місцевого самоврядування. Адже надання суспільних послуг громадянам з максимальним урахуванням їхніх потреб здійснюється саме на місцевому рівні.

Фінансові аспекти діяльності місцевого самоврядування висвітлювалися у працях українських вчених і практиків: В. Г. Бодрова, С. А. Буковинського, О. Д. Василика, В. В. Зайчикової, В. І. Кравченка, О. П. Кириленко, І. О. Луніної, О. А. Музики, К. В. Павлюк, Л. Л. Тарангул, С. І. Юрія та ін. Однак існує необхідність глибшого обґрунтування терміна фінансової політики, хоча окремі питання її реалізації ґрунтовно досліджені у вітчизняній науковій літературі.

На наш погляд, фінансова політика місцевого самоврядування – це самостійна цілеспрямована діяльність органів місцевого самоврядування щодо формування та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення добробуту місцевого населення, задоволення потреб та інтересів територіальних спільнот і соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Вважаємо, що головними передумовами реалізації ефективної фінансової політики місцевого самоврядування є такі:

- самостійність органів місцевого самоврядування в питаннях формування та реалізації фінансової політики;
- фінансова самодостатність територіальних громад;
- забезпечення відповідності між обсягами закріплених і переданих органам місцевого самоврядування фінансових ресурсів та делегованими цим органам повноваженнями;
- розвинута система місцевого оподаткування;
- забезпечення прозорості та відкритості фінансової політики органів місцевого самоврядування, підконтрольності та підзвітності цих органів місцевим громадам.

В сучасних умовах в Україні діє чимало чинників, що обмежують можливості органів місцевого самоврядування самостійно формувати та втілювати в життя фінансову політику. Можна виокремити дві основні групи таких чинників:

1) екзогенні:

- недосконалість територіального устрою України, у результаті чого чимало територіальних громад є несамодостатніми;

- позбавленість органів місцевого самоврядування самостійності в питаннях реалізації власної фінансової політики;
- невідповідність реального обсягу фінансових ресурсів що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів потребам фінансування делегованих державою повноважень;
- законодавчо обмежений перелік місцевих податків і зборів та відсутність об'єктів оподаткування по деяких з них на багатьох територіях;
- необхідність дотримання жорстких, централізовано встановлених єдиних загальнодержавних норм при здійсненні видатків;
- встановлення єдиних загальнообов'язкових правил і процедур здійснення закупівель товарів, робіт і послуг за кошти місцевих бюджетів;
- заборона здійснення запозичень усіма органами місцевого самоврядування, крім міських рад;
- висока залежність місцевих бюджетів від трансфертів особливо дотацій вирівнювання;
- неврегульованість нормативно-правовими актами питань проведення громадських слухань і застосування інших форм залучення громадян до розроблення та реалізації місцевої фінансової політики;

2) ендегенні:

- недостатність зусиль органів місцевого самоврядування щодо розвитку фінансової бази на місцях;
- низька прозорість діяльності місцевих властей, їхня незацікавленість у залученні громадян до вирішення проблем територіальної громади;
- необізнаність громадян із законодавством, пасивне ставлення до місцевих справ та недовіра до місцевих властей;
- недостатня кваліфікація кадрів в органах місцевого самоврядування;
- нерозвиненість системи органів самоорганізації населення.

З метою послаблення впливу вищеназваних факторів та формування ефективного механізму фінансової політики місцевого самоврядування пропонуємо:

- провести децентралізацію міжбюджетних відносин;
- забезпечити використання власних коштів місцевого самоврядування відповідно до потреб громадян;
- посилити стимулюючу роль міжбюджетних трансфертів з метою активізації зусиль органів місцевого самоврядування, спрямованих на розширення власної доходної бази;
- з метою публічного схвалення діяльності місцевих властей потрібно забезпечити обов'язковість проведення громадських слухань.

З метою проведення ефективної фінансової політики місцевого самоврядування мають бути сформовані стратегічні і тактичні цілі місцевого самоврядування. На нашу думку, формування фінансової стратегії передбачає здійснення наступних кроків:

- ухвалення прогнозно-аналітичних документів, в яких мають бути чітко визначені стратегічні цілі і завдання місцевого самоврядування щодо формування та використання фінансових ресурсів для вирішення соціально-економічних проблем адміністративно-територіальних одиниць, з урахуванням потреб та інтересів місцевих жителів, наприклад концепції розвитку території на 3–5 років або триваліший період;

- визначення пріоритетних напрямків зміцнення фінансових основ місцевого самоврядування;

- ухвалення довгострокових інвестиційних проектів з метою економічного розвитку території.

Фінансова тактика має передбачати застосування спрямованих на досягнення стратегічних цілей конкретних заходів та способів вирішення поточних проблем з метою зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування та ефективного її використання. На нашу думку, напрямками реалізації фінансової тактики є наступні:

- визначення короткотермінових цілей фінансової політики місцевого самоврядування та оцінка досяжності їх за наявного обсягу ресурсів і специфіки території;

- пошук додаткових власних доходів, на формування яких органи місцевого самоврядування мають змогу впливати своїми діями та рішеннями;

- заохочення підприємств до створення нових робочих місць і розширення виробництва;

- підвищення ефективності адміністрування місцевих податків і зборів;

- чітке визначення напрямів використання коштів на фінансування власних повноважень;

- залучення позикових коштів з метою розвитку інфраструктури адміністративно-територіальних одиниць;

- аналіз фінансової діяльності місцевого самоврядування, виявлення прорахунків, що призвели до втрат місцевих бюджетів та способів їх уникнення в майбутньому;

- організація підготовки висококваліфікованих працівників для роботи в органах місцевого самоврядування;

- проведення громадських слухань з метою повнішого урахування інтересів місцевих жителів.

В цілому проведення самостійної фінансової політики органами місцевого са-

моврядування забезпечить економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць, однак може призвести і до негативних наслідків (марнотратного використання коштів, можливих проявів корупційних діянь та ін.). Тому вважаємо за потрібне поступове посилення громадського контролю, що є дуже актуальним в умовах демократії. Це можливо здійснити шляхом створення інститутів громадянського суспільства чи забезпечення ширшого інформування громадян. Звітність про фінансову діяльність органу самоврядування повинна бути доступною кожному громадянину через мережу Інтернет чи місцеву пресу.

Віталій Письменний

Викладач кафедри фінансів

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: СТАН І ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ

Проблеми забезпечення фінансовими ресурсами потреб місцевого самоврядування повсякчас привертають увагу вчених, економістів, політиків та громадськості. Проведені дослідження яскраво свідчать, що практична діяльність у цій сфері не завжди сприяє вирішенню тих чи інших фінансово-економічних питань. Адже існує чимало прогалин і суперечностей у нормативно-правовому полі, характерна недостатня взаємодія органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства, залишається високий рівень дотаційності місцевих бюджетів, триває криза житлово-комунального господарства, систем енерго-, паливо- та водопостачання. Не дивлячись на те, що кожен без винятку уряд української держави відносив проблеми фінансового забезпечення місцевого самоврядування до найпріоритетніших напрямів своїх функціональних повноважень, насправді їм рідко коли приділяли належну увагу. Зважаючи на як історичний досвід становлення, так і національні традиції функціонування, територіальні громади сьогодні перебувають на зародковому етапі пошуку оптимальної симетрії їх співіснування.

Реальний стан фінансування видатків органів місцевого самоврядування на виконання функцій і завдань у межах власної компетенції та реалізації доручених центральною владою повноважень є надзвичайно складним, а нинішню структуру наповнення місцевих бюджетів у нашій державі не можна вважати досконалою. Зокрема, аналіз статистичних даних підтверджує, що найбільша питома вага належить надходженням від загальнодержавних податкових платежів, які фактично не пов'язані з власною діяльністю територіальних громад, а частка місцевих податків і зборів у структурі доходів місцевих бюджетів коливається у межах 1–2%. Натомість обсяг ресурсів, що передаються на місцевий рівень для виконання делегованих пов-

новажень у вигляді міжбюджетних трансфертів не відповідає встановленим компетенціям органів місцевого самоврядування. Це неабиякою мірою суперечить принципам формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування, задекларованих у вітчизняному бюджетно-податковому законодавстві та європейських нормах права. Тому видається логічним, а відтак цілком відповідатиме згаданій домініанті той факт, що основою фінансової бази місцевого самоврядування мають бути надходження з власних джерел. Тільки за цієї передумови їх функціонування відповідатиме демократичним механізмам ринкової економіки.

Проведений аналіз свідчить, що в 2006 р. до дохідної частини місцевих бюджетів надійшло близько 39,7 млрд. грн. без урахування міжбюджетних трансфертів. При цьому темп зростання доходів місцевих бюджетів у 2006 р. становив 31,5% до показника 2005 р. [1, с. 89]. Найбільш значимими для місцевих бюджетів були податкові надходження, які в 2006 р. становили 30,9 млрд. грн., або 77,6%. Натомість питома вага неподаткових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів була малою і в досліджуваний період становила близько 12%, доходів від операцій з капіталом – 6,7%, надходжень до цільових фондів – 3,7%. Таким чином, ресурсна база місцевих бюджетів, зокрема в частині власних доходів, є достатньо обмеженою. Вказане підтверджує високу ступінь залежності органів місцевого самоврядування від трансфертів, що надходять з державного бюджету, а відтак робить їх вразливими в разі їх недотримання.

Таким чином, незважаючи на досягнутий за роки незалежності України прогрес у сфері фінансового забезпечення місцевого самоврядування в багатьох адміністративно-територіальних одиницях вони все ще залишаються вкрай обмеженими. Можна виокремити низку причин, які на практиці підтверджують зазначене. По-перше, малий обсяг надходжень місцевих податків і зборів не дає реальних можливостей органам місцевого самоврядування бути фінансово незалежними, а відтак суттєво впливати на економічні та соціальні процеси в регіонах. По-друге, доступ на внутрішні та зовнішні ринки капіталів стримується через високі відсоткові ставки, сплата яких значно перевищує навантаження на місцеві бюджети [2]. По-третє, нерозвиненість цільових фондів на місцевому рівні призводить до зменшення прозорості дій органів місцевого самоврядування при їх формуванні та відходу від засадничих домініант побудови європейської моделі фінансування муніципалітетів. По-четверте, надходження від підприємств комунальної форми власності не завжди покривають витрати на утримання їх інфраструктури і задоволення низки соціально-побутових потреб населення.

Відтак сьогодні принципової ваги набуває пошук альтернативних джерел для поліпшення фінансової дієздатності територіальних громад. Для вдосконалення сис-

теми фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні потрібно на-самперед:

- збільшити фінансові нормативи бюджетної забезпеченості адміністративно-територіальних одиниць відповідно до зростання рівня ВВП й обсягу доходів бюджетів;

- розробити регіональні стандарти з надання суспільних послуг на місцевому рівні (наприклад, перелік безоплатних послуг соціально незахищеним верствам населення);

- активно використовувати місцеві позики як одного з найдемократичніших джерел у структурі доходів місцевих бюджетів, а також важливого інструменту економічного розвитку територіальних громад;

- поліпшити існуючий паритет між загальнодержавними та місцевими податковими платежами за рахунок впровадження (й віднесення до переліку останніх) податку на нерухомість фізичних осіб;

- поширити практику самооподаткування як форми залучення на добровільній основі коштів мешканців населених пунктів для фінансування разових цільових соціально-побутових заходів;

- вдосконалити систему регулювання міжбюджетних відносин за рахунок поліпшення механізму надання субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на соціальні цілі;

- посилити громадський контроль за дотриманням органами місцевого самоврядування норм бюджетно-податкового законодавства, а відтак підвищити ефективність управління бюджетними коштами;

- розпочати створення механізму забезпечення адекватного впливу інститутів публічної влади та громадянського суспільства на прийняття рішень у сфері фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

Отже, діючи в Україні система фінансового забезпечення місцевого самоврядування потребує вдосконалення відповідно до загальноприйнятих принципів, закладених у Європейській хартії місцевого самоврядування. Найефективніше вирішення вказаних проблем може бути здійснене тільки шляхом структурного реформування місцевих фінансів. У цьому контексті показовий приклад розвинутих країн світу, де муніципальні утворення, що опираються на власні фінансові ресурси, є стабілізатором суспільно-політичного ладу в державі. Тому достатнє фінансове забезпечення місцевого самоврядування – найбільш прагматичний крок на шляху до матеріалізації конституційних гарантій суверенітету та побудови гнучкої демократичної системи влади на місцевому рівні.

Література:

1. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2006 рік / Проект «Реформа місцевих бюджетів в Україні», RTI International – К.: 2006. – 148 с.
2. Економічна демократія та розвиток місцевого самоврядування в Україні: Зб. наук. ст. / За ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2003. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Table/jalilo23/002.htm>.

Тетяна Письменна

Аспірант кафедри фінансів

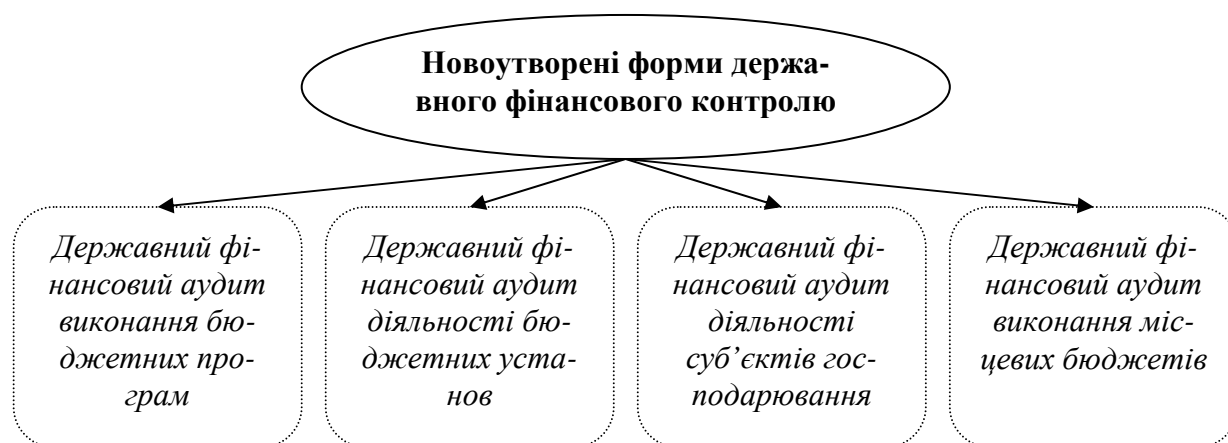
УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Сучасний стан фінансово-бюджетної дисципліни в державі влучно характеризує назва “незадовільний”. Ця обставина згуртувала вітчизняних науковців навколо дослідження актуальних питань, пов’язаних з проблемами становлення системи державного фінансового контролю в Україні, необхідністю реформування останньої. На основі ґрунтовного опрацювання їх наукових робіт слідує висновок про те, що принципові зміни у здійсненні державного фінансового контролю на практиці спричинені вимогою часу, тому є неминучими, і необхідними, оскільки спрямовані на зведення до мінімуму зловживань у бюджетній сфері, управлінні державним майном.

Прийняття у червні 2001 р. Бюджетного кодексу України започаткувало реформу у сфері бюджетних правовідносин. За ним послідувало схвалення розпорядженням Уряду від 14 вересня 2002 р. за №538-р “Концепції застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі”. Практика реалізації її положень засвідчила, що такий метод формування і виконання бюджетів спрямований на забезпечення:

- прозорості бюджетного процесу, що передбачає чітке визначення цілей і завдань, на досягнення яких витрачаються бюджетні кошти, а також підвищення рівня контролю за результатами виконання бюджетних програм;
- оцінки діяльності учасників бюджетного процесу стосовно досягнення ними цілей, пов’язаних з ефективним використанням коштів бюджету;
- посилення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за дотримання відповідності бюджетних програм законодавчо визначеній меті їх діяльності, повноту фінансового забезпечення бюджетних програм і результати їх виконання;
- розмежування відповідальності за виконання бюджетних програм між відповідальними їх виконавцями.

Отже, на вимогу пріоритетів сучасної бюджетної політики України відбуваються поетапні зміни в ідеології державного фінансового контролю. Так, починаючи з 2004 р. досвід роботи органів державної контрольно-ревізійної служби збагатився практикою проведення кількох нових “форм державного фінансового контролю”. Так, згідно з урядовими документами від 10 серпня 2004 р. за №1017, 31 грудня 2004 р. за №1777, 25 березня 2006 р. за №361 та 12 травня 2007 р. за №698 органи державної контрольно-ревізійної служби отримали право на практичну реалізацію державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм, місцевих бюджетів, діяльності бюджетних установ і суб’єктів господарювання (див. рис. 1). На нашу думку, їх необхідно згрупувати під назвою “різновиди державного фінансового аудиту” і вважати новоутвореними “формами державного фінансового контролю”.

Рис. 1. Новоутворені форми державного фінансового контролю.

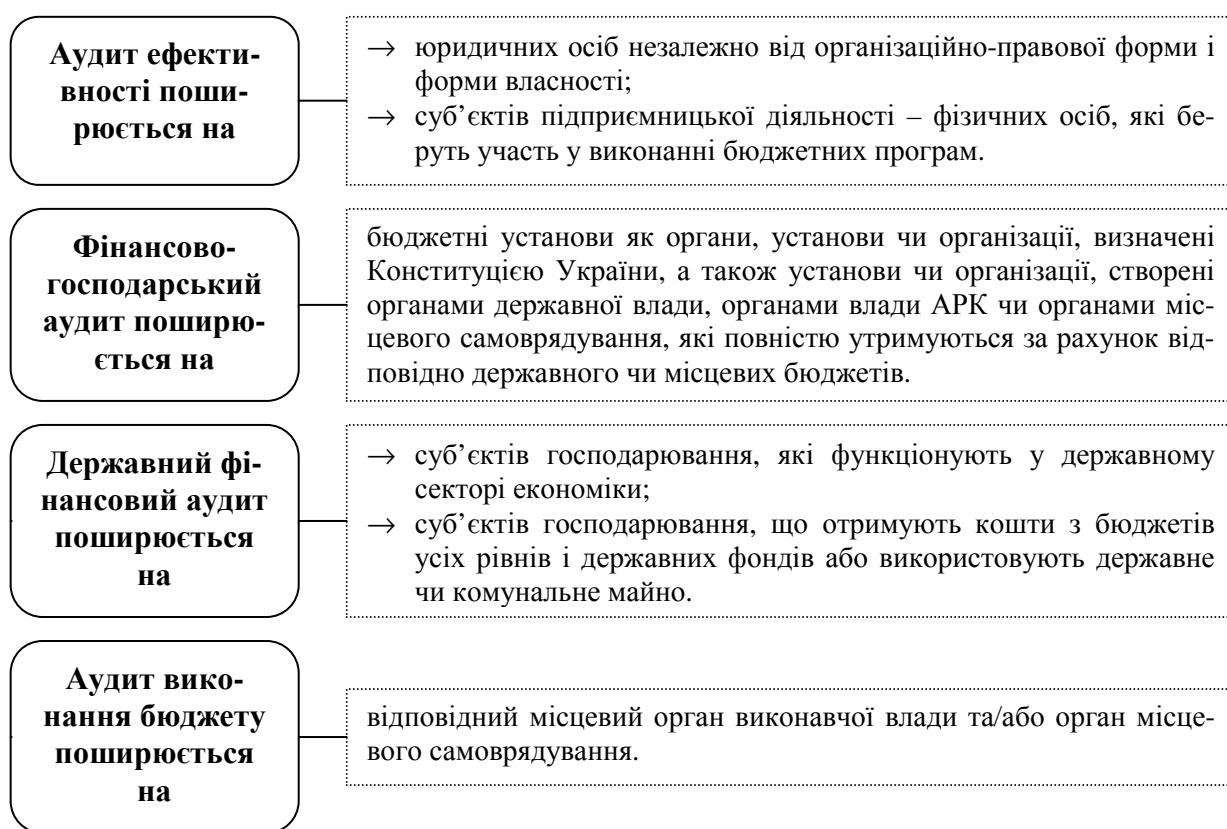
Примітка: державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм (далі – аудит ефективності), державний фінансовий аудит діяльності бюджетних установ (далі – фінансово-господарський аудит), державний фінансовий аудит діяльності суб’єктів господарювання (далі – державний фінансовий аудит), державний фінансовий аудит виконання місцевих бюджетів (далі – аудит виконання бюджету) запроваджено у практику роботи органів державної контрольно-ревізійної служби згідно відповідних постанов Уряду від 10 серпня 2004 р. за №1017, 31 грудня 2004 р. за №1777, 25 березня 2006 р. за №361 та 12 травня 2007 р. за №698.

Доречно зауважити, що поняття “фінансово-бюджетна дисципліна” є часто вживаним як фахівцями з контрольно-ревізійної роботи, так і авторами наукових праць з цієї проблематики. Так, будучи солідарними з ними, вважаємо, що недотримання фінансово-бюджетної дисципліни спричиняють порушення такого характеру:

- нехтування вимогами Бюджетного кодексу України, що призводить до нецільового і неефективного використання бюджетних коштів, взяття до сплати зобов’язань понад затверджені асигнування тощо;
- надмірне витрачання бюджетних коштів внаслідок оплати завищених обсягів і вартості виконаних робіт або наданих послуг;

- витрачання бюджетних коштів на придбання матеріальних цінностей з перевищенням граничних нормативів;
- незаконне передавання державного та комунального майна суб'єктам недержавної форми власності;
- незастосування обов'язкових процедур державних закупівель;
- інші порушення, які призводять до втрат фінансових і матеріальних ресурсів держави.

Як видно з рис. 2, сфера застосування органами державної контрольно-ревізійної служби своїх повноважень є досить обширною, що має забезпечити відсутність підстав для розцінювання стану фінансово-бюджетної дисципліни в державі як “незадовільного”.

Рис.2. Сфера застосування різновидів державного фінансового аудиту.

Примітка: Побудовано автором на основі джерел [1; 2; 3; 4].

І, насамкінець, на нашу думку, кожен з новоутворених різновидів державного фінансового аудиту переслідує відповідну мету, яка може полягати у: розробці обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності використання коштів державного і місцевих бюджетів у процесі виконання бюджетних програм; запобіганні фінансовим порушенням та забезпеченні достовірності фінансової звітності бюджетної установи; сприянні суб'єкту господарювання у правильності ведення бухгалтерського обліку.

терського обліку, складанні достовірної фінансової звітності, збереженні активів, а також досягненні визначених цілей і завдань фінансово-господарської діяльності; перевірки і аналізі фактичного виконання бюджету адміністративно-територіальної одиниці.

Підсумовуючи вище зазначене, слід констатувати: будь-які перетворення у бюджетному процесі, які покликані підвищити результативність бюджетних видатків і забезпечити ефективність в управлінні бюджетними коштами, спричиняють зміни, що мають характер реформи, у здійсненні державного фінансового контролю на практиці. Зауважимо, що удосконалення державного фінансового контролю передбачає запровадження у практику роботи органів державної контрольно-ревізійної служби нових різновидів державного фінансового аудиту, а роль останніх у зміцненні фінансово-бюджетної дисципліни в державі недооцінювати не раціонально.

Література:

1. Порядок проведення органами державної контрольно-ревізійної служби аудиту ефективності виконання бюджетних програм / Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 р. за №1017. – <http://www.dkrs.gov.ua/>.
2. Порядок проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ / Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 р. за №1777. – <http://www.dkrs.gov.ua/>.
3. Порядок проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання / Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2006 р. за №361. – <http://www.dkrs.gov.ua/>.
4. Порядок проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів / Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. за №698. – <http://www.dkrs.gov.ua/>.

Галина Погріщук

К.е.н., доцент кафедри фінансів

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОГНОЗУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ

Реалізація стратегічних екологічних завдань можлива за умови наукових підходів до прогнозування найважливіших напрямів розвитку охорони навколишнього природного середовища та фінансових ресурсів, які б забезпечували цей розвиток. Ці підходи, на нашу думку, мали б включати такі напрями:

- Заходи для раціонального використання, відновлення, розширеного відтворення і охорони природних ресурсів.
- Заходи для зниження негативного впливу промисловості, сільського господарства, транспорту, комунального господарства на навколишнє природне середовище.

– Заходи для охорони і покращення навколишнього середовища міст та інших населених пунктів.

– Заходи для охорони унікальних природних об'єктів (пам'ятників природи), заповідних зон, вимираючих видів тварин і рослин.

– Обсяг доходів, який може бути мобілізований у процесі природоохоронної діяльності.

– Загальна вартість перспективних бюджетних природоохоронних програм.

Прогнозування заходів охорони природи і раціонального використання природних ресурсів доцільно здійснювати за галузевим і територіальним принципами:

– прогнозування охорони природи і раціонального використання природних ресурсів при добуванні і переробці корисних копалин;

– прогнозування показників по охороні і раціональному використанню водних ресурсів;

– прогнозування показників по охороні і раціональному використанню земель;

– прогнозування показників по охороні повітряного басейну;

– прогнозування охорони надр і раціонального використання мінеральних ресурсів;

– прогнозування обсягів фінансових ресурсів

При розробці природоохоронних прогнозів, на нашу думку, доцільно враховувати стан навколишнього природного середовища, поточні і довготермінові цілі для його покращення, а також можливі обсяги фінансових ресурсів.

Вважаємо доцільним у якості першого документа при складанні природоохоронних прогнозів використовувати територіальну комплексну цільову програму раціонального природокористування.

Ця програма повинна розроблятися, як правило, на 10–15 років і охоплювати всі види ресурсів у регіоні, їх відтворення і охорону.

Основна частина Програми, на нашу думку, може включати наступні розділи:

– аналіз сучасної ситуації регіону;

– визначення цілей;

– визначення початкового рівня і завдань, які будуть вирішуватися в прогнозний період;

– визначення матеріальних і фінансових ресурсів для реалізації запланованих заходів;

– визначення ефектів, які досягнуться в результаті запланованих природоохоронних заходів.

У якості додатків цільової комплексної програми охорони навколишнього природного середовища можуть розроблятися часткові програми:

- контроль за станом природного середовища;
- контроль за дотриманням технологій виробництв і роботою очисних споруд;
- програма наукових досліджень;
- програма проектно-технологічних розробок;
- програма будівництва природоохоронних об'єктів, споруд і режимно-технологічних заходів;
- програма удосконалення управління і планування;
- програма підготовки кадрів.

Наступним документом може бути перспективний план природоохоронних заходів у регіоні, який розробляється колективно провідними вченими, спеціалістами і представниками підприємств і організацій під керівництвом місцевих Рад і з розбивкою його по термінах виконання.

При програмно-цільовому плануванні природоохоронної діяльності для ефективного вирішення проблеми захисту і збереження навколишнього природного середовища науково-дослідні і проектно-конструкторські роботи мають передбачати наступний комплекс заходів:

- включати у проект виробництва робіт і в технологію робіт заходи по охороні і відновленню природних ресурсів;
- проводити нагляд контролюючих органів за ходом відновлювальних робіт;
- проводити оплату робіт по охороні навколишнього природного середовища не за об'єм виконаних робіт і витрачених ресурсів, а за фактичні метри лісів, полів і т.д.;
- використовувати техніку і технології максимально, з врахуванням збереження навколишнього природного середовища;
- включати в контрактні ціни на нафтопродукти та інші ресурси вартість робіт по охороні навколишнього природного середовища й інші екологічні витрати;
- проводити оплату будівельної і промислової продукції з врахуванням виконання робіт по охороні навколишнього природного середовища;
- створювати мобільні комплекси по переробці будівельних і промислових відходів;
- оптимізувати джерела фінансових ресурсів для фінансування природоохоронних заходів.

З метою створення екологічної основи планування і управління в регіоні, галузі і на підприємстві вважаємо доцільним:

- проводити екологічну експертизу нової техніки, технології і матеріалів, а також проектів на будівництво, реконструкцію з врахуванням економічної оцінки природоохоронних заходів у регіоні.

- не допускати введення в експлуатацію об'єктів, які не відповідають екологічним вимогам і параметрам.
- розробити галузеву методичку оцінки ефективності впровадження природоохоронних заходів.
- передбачити збільшення контрактних цін з врахуванням еколого-економічного ефекту на проектування і будівництво об'єктів.

Отже, підсумовуючи зазначимо, що ефективність і повнота реалізації викладених стратегічних завдань щодо розвитку охорони довкілля дозволить консолидувати фінансові ресурси і цілеспрямовано їх розподіляти відповідно до визначених пріоритетів соціально-економічного розвитку регіонів, а також розширити їх фінансові та управлінські можливості.

Віктор Русін

Викладач кафедри фінансів

ТИМЧАСОВО ВІЛЬНІ КОШТИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РОЗМІЩЕННЯ НА ДЕПОЗИТНИХ РАХУНКАХ

Протягом останніх років в Україні все більш посилюється роль місцевих бюджетів у суспільному житті, створенні умов економічного і соціального розвитку як території своєї юрисдикції так і держави в цілому. Однак суттєвою перепоною на шляху розвитку є недостатня фінансова основа місцевих бюджетів. З року в рік спостерігається негативна тенденція до зменшення частки власних надходжень місцевих бюджетів та їх залежності від міжбюджетних трансфертів. Проте в процесі виконання місцевих бюджетів спостерігаються ситуації коли появляються тимчасово вільні кошти. Саме тому, в умовах розширення повноважень місцевих органів влади, надзвичайної актуальності набувають питання ефективного управління наявними бюджетними коштами, а зокрема, й використання тимчасово вільних залишків коштів місцевих бюджетів.

Зважаючи на значення місцевих бюджетів для суспільства питання формування та виконання місцевих бюджетів знаходяться у центрі уваги провідних економістів і практиків, зокрема розкриваються у наукових працях таких вітчизняних вчених як С. Буковинського, О. Василика, О. Кириленко, В. Кравченка, І. Луніної, В. Опаріна, Ц. Огня, К. Павлюк, В. Федосова та інших.

Однак у даний час залишаються невирішеними складні проблеми, які стосуються управління тимчасово вільними коштами місцевого самоврядування.

Так, стаття 70 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” передбачає участь органів місцевого самоврядування у фінансово – кредитних відноси-

нах. Частиною 2 даної статті передбачено, що органи місцевого самоврядування мають право розміщувати належні їм кошти в банках та отримувати відсотки від їх доходів відповідно до закону із зарахуванням їх до доходної частини відповідного місцевого бюджету [1].

Підвищення рівня ефективності управління коштами місцевих бюджетів є одним із основних завдань, що передбачені в Концепції реформування місцевих бюджетів схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України № 308 від 23.05.2007 р [2].

Отже, відповідно до чинного законодавства та з метою ефективного управління наявними фінансовими ресурсами для зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування місцеві органи влади мають право розміщувати тимчасово вільні залишки коштів на депозитних рахунках в установах банків. Від розміщення коштів на депозитних рахунках місцеві бюджети отримують винагороду – відсоток, що стане додатковим джерелом збільшення доходної частини відповідного бюджету.

Станом на 1 січня 2007 року в Україні залишки тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на депозитних рахунках в установах банків становили 1,2 млрд. гривень, у тому числі коштів загального фонду – 0,6 млрд. гривень. Протягом I-III кварталу 2007 р. органами місцевого самоврядування було здійснено понад одну тисячу операцій пов'язаних з розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на депозитних рахунках в установах банків. Внаслідок цього обсяг залишків коштів на зазначених рахунках зріс на 1,8 млрд. грн. або на 150,0 відсотків та станом на 01.10.07 складав 3,0 млрд. грн. (з них кошти загального фонду – 1,7 млрд. грн., кошти спеціального фонду – 1,3 млрд. гривень). При цьому середньоденний залишок коштів на ЄКР за вказаний період становив 13,2 млрд. гривень.

Якщо проаналізувати дані показники в розрізі регіонів, то найбільші обсяги тимчасово вільних залишків коштів місцевих бюджетів розміщених в установах банків припадають на м. Київ – 702,3 млн. грн., Донецьку (599,6 млн. грн.), Київську (309,0 млн. грн.) та Харківську (217,0 млн. грн.) області.

Середній рівень відсоткових ставок, за якими розміщуються кошти місцевих бюджетів залежить від термінів розміщення коштів, обсягів і видів депозитних вкладів та в цілому коливаються на рівні 12,0 - 16,0 відсотків річних.

Однак варто зазначити, що мають місце випадки, коли рівень відсоткових ставок по депозитних операціях з коштами окремих місцевих бюджетів є значно меншим загального рівня ставок, який склався у даному регіоні.

Так, фінансовим управлінням Іваничівської райдержадміністрації у Волинській області було розміщено кошти у Іваничівському відділенні КБ “Приватбанк” у сумі 2,3 млн. грн. терміном 1 рік за ставкою 5,0 відсотків річних. При цьому ставка до-

хідності по співставних депозитних операціях в цьому регіоні становить на рівні 12,0 відсотків річних. Головним фінансовим управлінням Одеської ОДА розміщено кошти спеціального фонду обласного бюджету в АБ „Південний” на 9 місяців у сумі 22,9 млн. грн. за ставкою 8,5 % річних. Поряд з цим, органами місцевого самоврядування в Одеській області здійснювалось розміщення коштів на депозитних рахунках в установах банків на співставних умовах за ставками 12 – 15,0 % річних, що відповідає середній ставці, яка склалася у даному регіоні. Головним фінансовим управлінням Черкаської ОДА розміщено кошти загального фонду обласного бюджету в КБ «Фінанси і кредит» у сумі 41,9 млн. грн. на 1 рік за відсотковою ставкою 8,5 % річних, при рівні депозитних ставок у цьому регіоні за співставними вкладками 12 – 15 % річних.

Крім того, окремі органи місцевого самоврядування розміщують кошти місцевих бюджетів, зокрема, кошти загального фонду на терміни від 2 до 4 років і більше. Так, наприклад, виконавчими комітетами Гурзуфської та Фороської селищних рад в АР Крим розміщено кошти в сумах 1,0 та 0,7 млн. грн. на 24 та 23 місяці відповідно. Головним фінансовим управлінням Донецької ОДА розміщено кошти загального фонду у сумі 135,5 млн. грн. на термін 57 місяців. Фінансовими управліннями Донецької, Красноармійської, Краснолиманської міських рад розміщено кошти загального фонду у сумах 80,0 млн. грн. (на 54 місяці), 10,3 млн. грн. (на 51 місяць) та 3,5 млн. грн. (на 28 місяці). Фінансовими управліннями Печерського, Солом’янського районів м. Києва розміщено 15,5 млн. грн. (за вкладками зі строками 5 – 7 років) та 15,0 млн. грн. (на 2 роки) відповідно [3].

Якщо розглянути надходження від розміщення в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів у Тернопільській області за останні кілька років, то бачимо, що їх обсяг зріс більше як у 3 рази – з 127 530,94 грн. у 2004 році до 391 678,07 грн. у 2006 році. Це, в основному, надходження до бюджету міста Тернополя і незначні суми надходжень до обласного бюджету та районних бюджетів. Надходження до сільських бюджетів області мають місце лише починаючи з 2007 року і за перший квартал цього ж року становили 4883,3 грн.

Отже, з вищенаведеного бачимо, що місцеві органи влади в результаті розміщення коштів на депозитних рахунках прагнуть отримати додаткові фінансові ресурси і з кожним роком обсяги цих надходження зростають. Це свідчить про підвищення рівня ефективності управління бюджетними коштами. Однак кошти місцевих бюджетів часто розміщуються в установах банків за заниженими ставками, в результаті чого недоотримуються значні суми в доходну частину відповідного бюджету.

Така ситуація перш за все пов’язана з тим, що в Україні немає нормативно –

правового акту, який би зазначав особливості розміщення тимчасово вільних залишків коштів місцевих бюджетів на депозитних рахунках у банках. Тому необхідно розробити та затвердити нормативно – правовий акт, який регулював би порядок здійснення депозитних операцій з коштами місцевих бюджетів. В даному нормативному документі доцільно і передбачити заходи з недопущення незаконного зростання залишків коштів на рахунках місцевих бюджетів та їх розміщення на депозитних рахунках. Залишки коштів на рахунках не повинні виникати в результаті невиконання чи невчасного виконання бюджету за видатками, зокрема це стосується перерахування міжбюджетних трансфертів.

Розміщення коштів місцевих бюджетів на депозитних рахунках в банках повинно відбуватися за допомогою конкурсного відбору банку. Однак як правило в переважній більшості чим надійніший банк, тим менші відсоткові ставки, і як правило менша ступінь ризику втрати коштів. Але це не означає що кошти повинні бути розміщені за найнижчою ставкою у даному регіоні.

Підсумовуючи варто зазначити, що розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на депозитних рахунках у банках є позитивним явищем у діяльності місцевих органів влади, що свідчить про ефективне управління наявними коштами, а також доводить зацікавленість місцевої влади в додаткових джерелах фінансових ресурсів. Однак для уникнення непорозумінь та зловживань у даному процесі необхідно зазначені вище проблеми вирішити на законодавчому рівні.

Література:

1. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" №280/97-ВР від 21.05.07 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №24.
2. Розпорядження КМУ №308 від 23.05.2007 р. "Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів" доступно з [http:// www. minfin. gov. ua](http://www.minfin.gov.ua).
3. Лист Державного казначейства України Міністру фінансів України Азарову М. Я. №2.6-03/447-12940 від 25.10.2007 р.

Савчук Світлана

Викладач кафедри фінансів

СВІТОВИЙ ДОСВІД БЮДЖЕТНОГО ВИРІВНЮВАННЯ

Однією з найважливіших проблем фінансової системи України є вдосконалення міжбюджетних відносин, розподіл фінансових ресурсів держави, розмежування видатків і доходів між бюджетами, реальне наповнення доходами бюджетів всіх рівнів.

Ось чому для нас є важливим і цікавим дослідження багаторічної практики міжбюджетного вирівнювання в інших країнах. Відповідно до політичного устрою

країни, з її адміністративно-територіальним розподілом, складається той чи інший тип бюджетної системи. Загалом виокремлюють два типи бюджетних систем – унітарну і федеративну. Однак виникають ситуації, коли оголошена федеративною система функціонує як унітарна і навпаки. В унітарній країні відповідно до конституційного устрою остаточне рішення приймає центральний уряд або його представники на різних рівнях бюджетної системи. Однак протягом останніх десятиріч у більшості країн з таким устроєм інтенсивно відбувається процес децентралізації, надання щораз більшої самостійності (в тому числі й в бюджетних питаннях) регіональним урядам та органам місцевого самоврядування.

Як свідчить світовий досвід федеративних держав, виділяються дві моделі федеративних міжнародних відносин. Перша – дуалістична модель, або модель двох рівноправних партнерів – федеративного центру і суб'єктів Федерації, що діють незалежно в межах своїх повноважень, і в якій повноваження місцевого самоврядування значною мірою визначаються суб'єктом Федерації. Друга – корпоративна модель, згідно якої місцеве самоврядування є третім рівноправним партнером, а функції різних бюджетних рівнів тісно переплітаються. Перша модель характерна, наприклад, для Канади, США і Індії, а друга – для Німеччини, Бразилії і скандинавських країн. Специфіка моделі міжбюджетних відносин в більшості визначає форми та інструменти бюджетного вертикального і горизонтального вирівнювання.

Дуалістична модель характеризується наступними особливостями: з трьох головних функцій державних органів влади і управління – макроекономічної стабілізації, перерозподілу національного доходу і виробництва державних товарів і послуг (звичайно остання називається функцією розподілу ресурсів) – перші дві частіше всього відносяться до сфери діяльності центрального уряду, а третя ділиться між трьома рівнями влади, але рахується найважливішою в діяльності субнаціональних урядів, що в цілому відповідає оптимальній теоретичній моделі бюджетного федералізму.

Яскравим прикладом дуалістичної моделі організації бюджетно-податкової системи є американська система бюджетного федералізму, що характеризується великим ступенем незалежності регіонів від центру і мінімізацією його перерозподільчих функцій. Така система сформувалася в результаті традиційного прагнення штатів до фінансової самостійності. У США впродовж всієї історії і особливо в останні десятиліття був вироблений достатньо ефективний механізм державного управління вирівнювання міжрегіональних бюджетних диспропорцій, основними компонентами якого є: бюджетне самофінансування штатів і система фінансування федеральних цільових програм. Реалізація цього принципу забезпечується рівними правами штатів і федеральних органів влади в бюджетній сфері.

В результаті до теперішнього часу в США склалася вельми ефективна система самофінансування місцевих органів влади: 92,3% доходів штатів складають власні доходи, 88,6% з яких – регіональні податки. Таким чином, регіональні бюджети США в своїх фінансових коштах менш ніж на 12% залежать від федерального уряду. Розподіл податкових джерел і широкі права штатів і муніципалітетів у сфері оподаткування заклали основу вертикальної збалансованості бюджетної системи США.

Для корпоративної моделі міжбюджетного вирівнювання характерними ознаками є порівняно ширша участь регіональної влади в перерозподілі національного доходу і макроекономічної стабілізації, що веде до тіснішої бюджетної співпраці регіональних і центральних державних структур; підвищення ролі регіональної влади в системі розподілу податкових доходів, у тому числі і національних; активна політика горизонтального бюджетного вирівнювання, підвищена відповідальність центру за стан регіональних фінансів, за рівень соціально-економічного розвитку територій, що веде до посилення контролю з боку центру і деякого обмеження самостійності регіональних органів влади; в крайньому випадку це може виражатися у високому ступені централізації управління.

У розвинутих країнах бюджетне вирівнювання має різні види і здійснюється за допомогою різних способів – як шляхом перерахування коштів, так і "пільговим оподаткуванням". При цьому бюджетне вирівнювання в кожній країні має свої особливості. В одних країнах використовують тільки метод перерахування коштів (наприклад, у США); в інших – перерахування коштів і пільги в оподаткуванні складають приблизно рівну частку фінансової підтримки (Канада); в деяких переважають лише пільги в оподаткуванні (Франція).

У Франції на національному рівні завдання бюджетного вирівнювання вирішуються децентралізовано. Це повністю покладено на місцеву владу, якій заборонено затверджувати бюджети з дефіцитом. Але для цього створені необхідні умови. Окрім високого рівня власних доходів в місцевих бюджетах (50% і більш) проводиться відшкодування додаткових витрат (компенсацій) у зв'язку з передачею повноважень зверху вниз, а також за допомогою податкових пільг, що встановлюються державою. Частина компенсацій (близько половини) здійснюється у вигляді передачі на місця деяких видів податків (зборів). Разом з тим, визначені достатньо високі межі для підвищення на місцях податкових ставок (територіальні податкові надбавки), що не викликає потреби в множинності місцевих податків.

У Канаді провінції і землі розвинені неоднаково і тому мають в своєму розпорядженні різні доходи для надання державних і суспільних послуг. Федеральні засоби дозволяють забезпечувати достатній рівень суспільних благ і послуг незалежно

від місця проживання канадських громадян. Федеральний центр надає провінціям і землям істотну допомогу, особливо у сфері охорони здоров'я і освіти, соціальної допомоги і суспільних послуг. Перша з програм направлена на зміцнення систем охорони здоров'я і освіти, а також систем надання соціальної допомоги і суспільних послуг в провінціях і землях. Цей вид допомоги передбачає перерахування коштів і пільги в оподаткуванні. При пільговому оподаткуванні федеральний уряд знижує ставки своїх податків, щоб провінції і землі могли підвищити свої ставки оподаткування.

Механізм міжтериторіального вирівнювання в Німеччині припускає передачу на користь "слабких" земель частини податкових надходжень тими землями, у яких середньодушовий податковий потенціал вище середнього рівня по всіх землях. В той же час в оцінці системи бюджетного вирівнювання, що склалася, у ФРН є, природно, відмінності, перш за все у земель-реципієнтів і земель-донорів. Принципову важливість має той факт, що федеральні засоби вирівнювання у ФРН йдуть не тільки на поточні потреби, але й на інвестиції, тобто не просто "проїдаються", а розширюють власний економічний і фінансовий потенціал землі-реципієнта.

На відміну від приведених вище прикладів організації бюджетної системи держав, що функціонують на принципах «бюджетного федералізму», держави з високоцентралізованими фінансами і обмеженим «податковим суверенітетом» вирішують проблему міжрегіонального вирівнювання за допомогою надання «особливого бюджетного режиму» окремим регіонам. Так, наприклад, в Австралії існує район, якому надані на постійній основі особливі податкові привілеї. Цим районом є Північна територія, в якій у зв'язку з високою часткою корінного населення і його особливими проблемами введений особливий бюджетний режим. З 1978 року Північна територія отримала статус самоврядної, що надає їй повноваження по здійсненню витрат і збору податків, який наближає її до суверенної держави. Згідно «Закону про самоврядування Північної території», всі її податкові надходження, позики і інші доходи мають статус державних коштів для покриття її витрат. Субсидія для цього регіону розраховується так само, як і для інших: спочатку визначаються потреби в бюджетних витратах, потім від них віднімаються податкові доходи регіону, і у результаті виходить необхідна сума трансферту. Крім того, стосовно Північної території при розрахунку необхідних витрат враховується безліч компонентів, що відображають її особливі умови: віддаленість, низьку щільність населення, його незвичайно молодий склад і т.д.

Таким чином, в багатьох країнах з розвинутою ринковою економікою проводиться достатньо успішна фінансова політика міжрегіонального вирівнювання, основними механізмами якої є регіональна податково-бюджетна і структурно-

інвестиційна політика.

Аналізуючи досвід світової практики побудови бюджетних систем, на нашу думку, доцільно його використовувати в Україні залежно від рівня централізації. Причому за основну ознаку, яка визначає ступінь централізації, доцільно прийняти рівень повноважень у сфері розподілу фінансових ресурсів, оскільки ні окремо взята людина, ні регіон не можуть стати самостійними і незалежними, якщо не мають власних коштів.

Децентралізація в системі державних фінансів має свої плюси і мінуси, які проявляються залежно від чинників внутрішньої та зовнішньої політики.

Органи влади на місцях, як правило, ліпше знають інтереси, потреби людей, проблеми регіонів загалом і в змозі забезпечити їх нормальне вирішення. Тому децентралізація державних фінансів дає змогу ефективніше враховувати потреби суспільства загалом і мінімізувати адміністративні витрати на їх задоволення. До того ж передача прав, а разом з ними відповідальності місцевим органам влади за вирішення соціально-економічних проблем дає їм змогу здійснювати контроль за виконанням конкретних місцевих програм.

Але, як засвідчує практика, подібна автономія місцевих органів влади не позбавлена недоліків. Суть одного з них полягає у зростанні витрат на утримання апарату управління. До того ж, у місцевих керівників з'являється більше можливостей для корупції, прихованого або відвертого лобіювання місцевих і приватних програм на шкоду загальнонаціональним або регіональним інтересам.

Ступінь вияву переваг і недоліків децентралізації істотно залежить від повноважень і функцій місцевих органів влади у витрачанні коштів, отриманих як централізовано, так і з власних податкових та інших надходжень.

На нашу думку, в умовах ринку рівень централізації доцільно встановлювати залежно від потреб економічної стабілізації соціально-економічного становища регіонів, тобто делегувати регіональній владі певні повноваження і встановити відповідальність за соціально-економічний розвиток територій.

В Україні такої стабільності поки не досягнуто, і процес децентралізації економіки супроводжується розбалансуванням бюджетної системи, формуванням кризових і відсталих регіонів, збільшенням соціально незахищених верств населення. Одночасно можна вважати, що процес децентралізації сприяє зростанню відповідальності та ініціативи, розширенню повноважень органів влади у фінансовій сфері і, зрештою, дає їм змогу ефективніше управляти економікою і стимулювати її зростання.

Література:

1. Бежаев О. Г. Межбюджетные отношения: теория и практика реформирования. – М.: Экзамен, 2004. – 128 с.
2. Бетин О. И. Системные механизмы управления межбюджетными отношениями. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 256 с.
3. Годин А. М. Бюджет и бюджетная система: Уч. пос. – Дашков, 2005. – 340 с.
4. Вышегородцев М. М. Управление бюджетом: Курс лекций. – М.: Дела и сервис, 2006. – 160 с.
5. Подбарина И.В. Межбюджетные отношения и бюджетное регулирование // Финансы. – 2004.–№10. – С.17–19.
6. Савчук С. В. Бюджетний федералізм: досвід зарубіжних країн // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія Економіка. – Спецвипуск 22. – Частина 1. – 2007. – С. 150–154.
7. Слухай С.В. Фінансове вирівнювання на рівні територіальних громад – досвід ФРН // Фінанси України. –2002. –№5. – С. 42–53.
8. Хиви Джери Финансы местных органов власти в США // Финансы. – 1995 г. – №10.
9. Ходорович Л.В. Проблемы межбюджетных отношений в Российской Федерации // Финансы. – 1995.– №10. – С.15–20.
10. Христенко В.Б. Межбюджетные отношения и управление региональными финансами: опыт, проблемы, перспективы. – М.: Дело, 2002. – 608 с.
11. Чечетов М.В., Чечетова Н.Ф., Бережна А.Ю. Бюджетний менеджмент: Навчальний посібник. В 2-х ч. Ч. 1.– Х.: ВД „ІНЖЕК”, 2004, – 560 с.

Володимир Свірський

Аспірант кафедри фінансів

ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ НА РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ

*«Фінанси є могутнім фактором в
економічному і політичному житті»*

І. Х. Озеров

Забезпечення умов для нарощення якісних та кількісних параметрів обсягів виробництва у всіх галузях вітчизняної економіки є одним із ключових завдань економічної політики держави в умовах постперехідного періоду. Очевидно, що в сучасних умовах виконати таке завдання можна лише за умови досягнення конкурентоспроможності української економіки. Для цього слід здійснити цілий комплекс заходів з модернізації виробничих потужностей, оновлення технологічної бази, підвищення продуктивності праці тощо. Чільне місце у реалізації цього завдання займає фінансова система держави, а з'ясування її ролі у забезпеченні прискорення розвитку економіки держави є актуальним науковим завданням.

Важливу роль у теоретичному та емпіричному дослідженні проблематики функціонування фінансової системи у контексті її впливу на реальний сектор економіки відіграють праці зарубіжних вчених: З. Боді, Л. Григор'єва, А. Деміргуч-Канта, Р. Дорнбуша, М. Єршова, Л. Зінгалеса, А. Іларіонова, Р. Левайна, Р. МакКіннона, Р. Мертона, Р. Раджана, В. Сенчагова, Дж. Стігліца, Ю. Фама, Дж. Фінка, В. Фітдже-

ральда та інших.

Різноманітні аспекти функціонування фінансової системи розкриті у роботах сучасних вітчизняних науковців, зокрема В. Александрова, В. Андрущенко, О. Барановського, О. Василика, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Даниленка, Я. Жаліла, В. Зимовця, О. Кириленко, В. Кравченка, М. Крупки, А. Кузнєцової, З. Луцишин, С. Львовичкіна, І. Луніної, І. Лютого, С. Огородника, Д. Полозенка, М. Савлука, А. Соколовської, О. Терещенка, В. Федосова, С. Юрія.

Однак, слід зазначити, що у вітчизняній фінансовій літературі все ж бракує ґрунтовних наукових досліджень щодо впливу фінансової системи на соціально-економічні процеси. Нині все ще залишаються невирішеними складні проблеми, що стосуються низки концептуальних засад її функціонування, зокрема слід з'ясувати, які завдання стоять перед фінансовою системою у контексті необхідності забезпечення сталих темпів економічного зростання та які функції вона повинна виконувати. Це обумовлює вибір теми дослідження та її актуальність.

Фінансова система держави є відображенням надзвичайно складної гамми фінансових відносин у суспільстві. З'ясування об'єктивних та суб'єктивних сторін цих відносин є необхідною умовою при дослідженні її сутності. Об'єктивним атрибутом фінансової системи є фінансові ресурси, які з позицій нашого дослідження слід розглядати як фінансову основу для зростання ВВП країни. Разом з тим, для забезпечення прискорення соціально-економічного розвитку, на нашу думку, не менш важливо визначити, яким чином і хто повинен забезпечити максимальну мобілізацію цих ресурсів, їх оптимальний розподіл (перерозподіл) та ефективне використання. А це вже відображає суб'єктивну сторону фінансових відносин. Тут важливо наголосити, що суб'єкти фінансових відносин хоча і є відносно відокремленими, утім у рамках системи вони перебувають у тісній взаємодії. Відтак, фінансова система набуває нових властивостей та якісних характеристик, що не можуть міститися в окремих утворюючих її елементах.

З огляду на той факт, що фінансова система є невід'ємною складовою економічної системи та, поза всяким сумнівом, відіграє важливу роль у її розвитку, функціонування цієї системи не може розглядатись ізольовано від реального сектору економіки. Саме такий підхід у дослідженні фінансової системи превалює у зарубіжній фінансовій літературі, у рамках якого існує ціла низка історичних, теоретичних та емпіричних підтверджень того, що прискорення темпів соціально-економічного розвитку держави у значній мірі визначається рівнем розвитку та ефективним функціонуванням її фінансової системи [Детальніше див. 2–5].

Враховуючи зазначене, взаємодію фінансового та реального сектору економіки

слід досліджувати із застосуванням системно-функціонального методу аналізу². При його використанні фінансова система буде розглядатися як цілісний механізм, який виконує певні функції та завдання щодо економічної системи. Зауважимо, що було б помилково їх отожднювати, адже завдання фінансової системи, на відміну від функцій, які відображають конкретні вияви сутності певної категорії, характеризують бажані кінцеві результати її функціонування. Простіше кажучи, функції вказують на те, що і у який спосіб повинна робити фінансова система, а завдання відображають для чого саме вона це робить. Вважаємо, що завдання фінансової системи слід розглядати у рамках зв'язку «заощадження-інвестиції». Окрім цього, нагадаємо, що в основі функціонування фінансової системи знаходяться потреби суб'єктів фінансових відносин та кругообіг фінансових ресурсів. Зважаючи на такі міркування до завдань фінансової системи ми відносимо:

1. Мобілізація та акумуляція фінансових ресурсів. У рамках фінансової системи повинен функціонувати такий фінансовий механізм, який був би спроможний забезпечити максимально можливу мобілізацію потенційних фінансових ресурсів – тимчасово вільних коштів, що є у розпорядженні суб'єктів фінансових відносин. Ці кошти разом із вже мобілізованими фінансовою системою складатимуть той фінансовий потенціал, яким необхідно вдало розпорядитись, або, іншими словами, ефективно інвестувати.

2. Алокація фінансових ресурсів та контроль за їх ефективним використанням. Цілком очевидно, що мобілізація фінансових ресурсів не є самоціллю. Відтак, фінансова система повинна забезпечити їх розміщення та раціональне використання, що, у свою чергу, є запорукою їх повернення власникам та отримання ними певного відсотка від інвестування своїх коштів.

3. Забезпечення оптимального розподілу та перерозподілу ВВП. Такий розподіл необхідний для формування доходів суб'єктів фінансових відносин – держави, фізичних та юридичних осіб. Ці доходи (за винятком тієї частини, що спрямовується на споживання) набувають форми нагромаджень та заощаджень, які надалі трансформуються у інвестиції.

Реалізація фінансовою системою указаних завдань можлива за умови виконання нею певних функцій. Найбільш прийнятним, на наш погляд, виділяти такі функції фінансової системи: посередницька, інформаційна, забезпечення ліквідності та

---

² Основним постулатом цього підходу є твердження про те, що функції фінансової системи є стабільними, а інституції та організаційна структура, що забезпечує виконання цих функцій, змінюються з плином часу та відрізняються в окремих країнах [6, с. vii]. Цю думку підтримують низка інших науковців. Так, на думку Нобелівського лауреата Р. Мертон та З. Боді, фінансова система не є статичною, тому за основу дослідження мають бути взяті саме її функції (задані екзогенно), а не інституції (визначенні ендогенно) [7, с. 26].

управління ризиками. Такі міркування знаходять своє авторитетне підтвердження. Зокрема, Нобелівський лауреат Дж. Стігліц зазначає, що доволі рідко трапляється ситуація при якій підприємці мають достатньо капіталу для інвестування, у той час, коли, особи, які мають заощадження, стикаються із проблемами високого ризику інвестування, низької ліквідності тощо. Саме фінансова система покликана розв'язати такі проблеми через «акумуляцію капіталу у великої кількості малих заощадників, якомога ефективнішу його алокацію та забезпечення моніторингу використання. При цьому фінансова система трансформує, об'єднує та знижує ризики, сприяє зростанню ліквідності та забезпечує інформаційну підтримку» [8].

Насамкінець хочемо зазначити, що ми торкнулись лише окремих аспектів дослідження складної та багатосторонньої проблеми визначення впливу фінансової системи на реальний сектор економіки. Практична ж реалізація завдань та функцій фінансової системи вимагає від фінансової науки з'ясування важливого питання щодо того, який саме фінансовий механізм повинен забезпечити їх виконання, що і має бути покладено в основу при розробці стратегії фінансової політики забезпечення прискорення темпів соціально-економічного розвитку.

Література:

1. Озеровъ И.Х. Основы финансовой науки. Выпускъ 1. Ученіе объ обыкновенныхъ доходахъ. – Москва: Типографія Т-ва И. Д. Сытина, 1917.
2. Bordo, M. S. and Rousseau, P. L. (2006). “Legal-Political Factors and the Historical Evolution of the Finance-Growth Link”, NBER Working Paper №12035.
3. Demirgüç-Kunt A. (2006) “Finance and Economic Development: Policy Choices for Developing Countries”, World Bank Policy Research Working Paper №3955.
4. Haiss P., Fink G. (2006) “The Finance-Growth-Nexus Revisited: New Evidence and the Need for Broadening the Approach”, EI Working Paper №73 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://fgr.wu-wien.ac.at/institute/ef/publicat.html>. – Назва з екрану.
5. Levine R. (2004) “Finance and Growth: Theory and Evidence”, NBER Working Paper №10766.
6. Global Financial System: A Functional Perspective, Eds: D. B. Crane, et al., Boston, MA: Harvard Business School Press, 1995.
7. Merton, R. C. and Z. Bodie (2004), “The Design of Financial Systems: Towards a Synthesis of Function and Structure”, NBER Working Paper №10620.
8. Stiglitz J. (1998) “The Role of the Financial System in Development” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://econ.worldbank.org/W...html>. – Назва з екрану.

Ірина Сидор

К.е.н., старший викладач кафедри фінансів

ОПОДАТКУВАННЯ ПРОЦЕСІВ СПОЖИВАННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РИНКОВОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ

Трансформація адміністративно-планової системи господарювання в Україні у ринкову передбачає посилення ролі фінансів і, перш за все, їх провідної ланки – по-

датків у регулюванні соціально-економічних процесів. Від кількості і розмірів ставок податків, структури податкової системи, а також наявності податкових пільг значною мірою залежить мотиваційний механізм агентів ринку, оскільки податки прямо впливають на фінансовий стан господарюючих суб'єктів, їх здатність до нагромадження й інвестування грошових коштів та купівельну спроможність споживачів. Саме тому, визначення економічно доцільного (оптимального) рівня оподаткування для кожного етапу розвитку суспільства надзвичайно важливе.

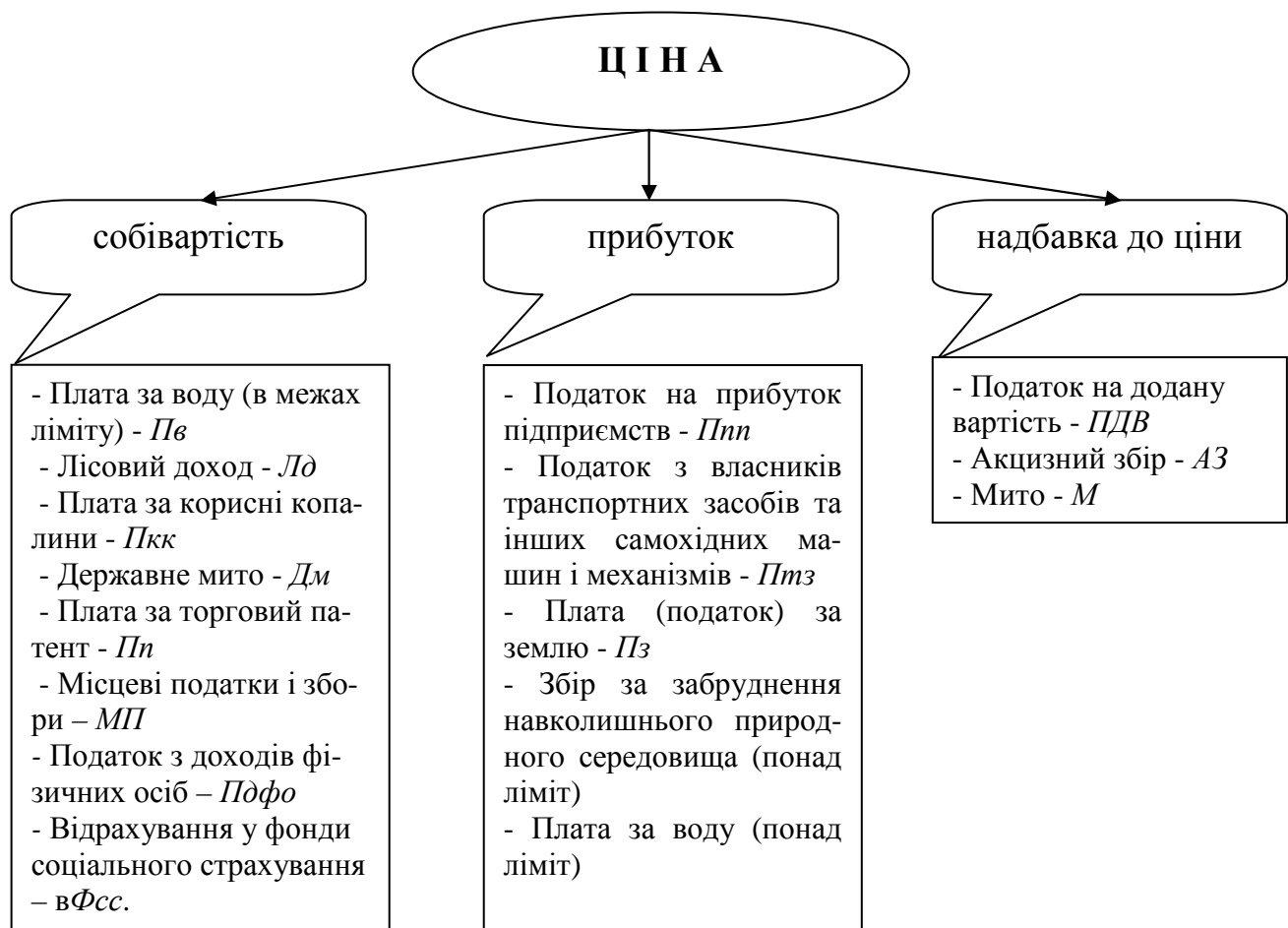
Зважаючи на те, що близько 80% доходів суб'єктів господарювання складає виручка від реалізації продукції, тобто доходи від операційної діяльності, на передній план висувається питання оподаткування процесів споживання. Адже формування цін виробництва та реалізації товарів тісно пов'язане із податковою складовою.

В умовах ринкової економіки процес ціноутворення здійснюється з використанням різних видів цін, які у систематизованому вигляді представляють систему цін. Кожен вид цін складається з певних елементів, які є законодавчо визначеними і включаються в ціну або вилучаються з неї в певній послідовності. Сферу виробництва товарів обслуговують оптові та відпускні ціни. Так, оптова ціна – це ціна, яка повинна забезпечити виробнику відшкодування витрат і отримання прибутку. Регулювання оптових цін здійснюється шляхом встановлення граничних цін або граничних нормативів рентабельності. Відпускна ціна – це ціна по якій виробники реалізують свою продукцію і яка включає витрати та прибуток і збільшується на суму податків на споживання: акцизного збору і податку на додану вартість.

Податки, що справляються в Україні в залежності від джерел їх сплати і впливу на рівень цін можна поділити на 3 групи (див. рис. 1).

Перша група – це податкові платежі, які включаються в собівартість продукції, вони представлені ресурсними платежами, податком з доходів фізичних осіб і відрахуваннями у фонди соціального страхування. Ресурсні платежі (за воду в межах ліміту, за ліс, за видобуток корисних копалин), по суті, є ціною певного виду ресурсів. Збільшення цих податків обумовлює ріст собівартості, ріст цін, а при державному регулюванні цін – зменшує суму прибутку. Сила впливу ресурсних платежів залежить від обсягу використаних ресурсів, що включаються в собівартість продукції шляхом розподілу через матеріальні та інші витрати. Величина податку з доходів фізичних осіб та відрахувань у фонди соціального страхування у собівартості продукції залежать від трудомісткості підприємства. Зростання трудомісткості підприємства прямо пропорційне зростанню податку з доходів фізичних осіб та відрахуванням до фондів соціального страхування, що зумовлює ріст собівартості продукції. До даної групи податків, також, слід віднести місцеві податки і збори. Податки першої групи суттєвий вплив на рівень цін не справляють.

Рис. 1. Класифікація податків та податкових платежів за джерелами їх сплати.

Друга група – це податки, які сплачуються за рахунок прибутку (податок на прибуток, плата за понадлімітний забір води, плата за землю, податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів). Ці податки прямо через ціни не зачіпають інтереси суб’єктів господарювання, адже елементом ціни є прибуток. Зміна цих податків зменшує або збільшує ту частину прибутку, яка може бути використана для власних потреб (капіталізацію, матеріальне заохочення та інше.). Однак, справляння цих податків впливає на фінансові ресурси господарюючого суб’єкта у тому випадку, коли надходить термін сплати податку, а джерело (прибуток) відсутнє або недостатнє. У цьому випадку сплата податків забезпечується за рахунок стійких пасивів, а при їх відсутності – за рахунок обігових коштів, а також коштів, призначених на виплату заробітної плати, зумовлюючи при цьому кризу платежів, затримку виплати заробітної плати та інше.

Третя група – це податки на споживання, до яких належать ПДВ, акцизний збір і мито (експортне та імпорнтне). Ці податки є непрямими, однак, з точки зору ціноут-

ворення вони прямо впливають на ціну товарів. ПДВ і акцизний збір по вітчизняних товарах – це елементи ціни, адже знаючи ціну виробника і ставки цих податків можна розрахувати їх суму, питому вагу в ціні конкретного товару.

Податки і податкові платежі, які включаються у відпускну ціну товару формують податкове навантаження, що визначається відношенням їх до виручки від реалізації продукції. З метою визначення рівня податкового навантаження на відпускну ціну товару нами проаналізовано бухгалтерські звіти Козлівського спиртозаводу, що входить до складу підприємств Д/О „Тернопільспирт” за 2003 – 2006рр. (див. табл.1).

Таблиця 1

**Питома вага податків та податкових платежів у виручці
Козлівського спиртозаводу в 2003–2006 рр.***

Показники	2003		2004		2005		2006	
	тис. грн.	у% до виручки	тис. грн.	у% до виручки	тис. грн.	у% до виручки	тис. грн.	у% до виручки
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Виручка від реалізації продукції	12697,0	100,00	21038,0	100,00	31606,0	100,00	40115,0	100,00
Збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	126,9	1,00	210,4	1,00	316,1	1,00	41,2	1,00
ПДВ (податкове зобов'язання)	2116,2	16,67	3506,9	16,67	5267,7	16,67	6685,8	16,67
Акцизний збір	266,1	2,10	550,3	2,62	878,9	2,78	1064,7	2,65
Собівартість продукції, всього	6256,0	49,27	10265,0	48,79	19181,0	60,69	16202,0	40,39
Податки, що відносяться на собівартість, з них:	42,8	0,34	70,2	0,34	127,2	0,4	107,4	0,27
- плата за воду	1,8	0,01	2,1	0,01	2,7	0,01	2,9	0,01
- збір за забруднення навколишнього природного середовища	1,0	0,01	1,2	0,01	3,6	0,01	1,4	0,01
- збір за геолого-розвіду-вальні роботи	0,6	0,01	0,8	0,00	0,8	0,00	0,9	0,002
- комунальний податок	3,4	0,03	3,7	0,02	3,8	0,01	3,7	0,0
податок на доходи фізичних осіб та від-я у Фонди соц. стр-я	36,0	0,28	62,4	0,3	116,6	0,37	98,5	0,24

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Прибуток, всього	4058,7	31,96	6715,7	31,92	6278,4	19,86	16162,5	40,29
Податки, що сплачуються з прибутку, з них:	1224,0	9,64	1694,9	8,05	1597,9	5,05	4059,0	10,17
- податок на прибуток	1214,9	9,57	1678,9	7,98	1569,6	4,96	4040,6	10,1
- плата за землю	7,7	0,06	13,4	0,06	15,1	0,05	17,5	0,04
- податок з власників транспортних засобів	1,4	0,01	2,6	0,01	13,2	0,04	10,9	0,03
Всього податків	3776,1	29,75	6032,1	28,68	8187,8	25,9	12318,1	30,7

* Складено автором за даними звітності Козлівського спиртозаводу у 2003–2006 рр.

Проаналізувавши дані таблиці 1 зазначимо, що питома вага податків у виручці підприємства у 2003–2006рр. зменшується з 29,75% у 2003р. до 25,9% у 2005р. при зростанні обсягу виручки у 3 рази. Причиною такого співвідношення виступає загальне зростання собівартості продукції з 6256,0 тис. грн. у 2003р. до 19181,0 тис. грн. у 2005р., тобто більше як у 3 рази. Ресурсні платежі складають мізерну частку – 0,03% виручки підприємства. Зважаючи на те, що підприємство є матеріаломістким, питома вага відрахувань у фонди соціального страхування та податку на доходи фізичних осіб є незначною і складає у виручці підприємства від 0,24% до 0,37%. Таким чином, частка податкових платежів першої групи, що відносяться на собівартість продукції складає 0,4%, а відтак вони суттєво на рівень цін не впливають. Зменшення собівартості у 2006р. до 16202,0 тис. грн. при зростанні обсягу продаж привело до збільшення прибутку більше як у 2,5 рази. При зростанні прибутковості підприємства частка податків, які включаються до собівартості продукції в ціні товару скорочується з 0,34% у 2003р. до 0,27% у 2006р. Рівень податкового навантаження на одну гривню реалізованої продукції складає 29 коп. у 2003р., та у 2004р., у 2005р. – 26 коп., а у 2006р. відповідно – 30 коп.

Найбільшу питому вагу серед податкових платежів у виручці підприємства складають податки на споживання (ПДВ і акцизний збір) по роках відповідно 65,92%, 66,63%, 79,35%, 65,89%. Зі збільшенням виручки підприємства від реалізації продукції зростає обсяг податків на споживання в ній. Так, на Козлівському спиртозаводі обсяг реалізації продукції збільшився з 12697,0 тис. грн. у 2003р. до 40115,0 тис. грн. у 2006р., або у 3,1 рази. Сума ПДВ в структурі виручки підприємства за цей період зросла з 2116,2 тис. грн. у 2003р. до 6685,8 тис. грн. в 2006р., або у 3,1 рази; сума акцизного збору, за даний період, зросла з 266,1 тис. грн. до 1064,7 тис. грн., або у 4 рази. На одну гривню реалізованої продукції в середньому припа-

дає 19 коп. податків на споживання і близько 12 коп. інших податків, що відносяться на собівартість та сплачуються з прибутку. Як видно з наведених даних, податки на споживання здійснюють найбільший вплив на ціну та обсяг реалізації продукції. Зокрема, за рахунок ПДВ і акцизного збору з виручки цього підприємства „відсікається” понад 19% виручки, в загальній сумі сплачених податків частка податків на споживання коливається від 65,89% до 79,35%.

Таким чином, податкове навантаження на відпускну ціну виробника складає близько 31%. Зважаючи на те, що джерелом сплати усіх податків і податкових платежів виступає виручка від реалізації продукції, зазначена величина податкового тягаря «лягає на плечі» споживача. Однак, слід зробити уточнення стосовно того, що весь тягар сплати податків перекладатиметься на споживача лише за умови, що рівень цін на товари, послуги є узгодженим на ринку між суб'єктами обмінних процесів (продавця і покупця).

Якщо ж розглядати податкове навантаження безпосередньо на суб'єкта господарювання – виробника продукції, то слід зробити поправку щодо величини перерахування до бюджету ПДВ, зважаючи на суму податкового кредиту. А відтак, сума податкового навантаження буде значно меншою.

Сьогодні в Україні на шпальтах наукових економічних видань досить часто висвітлюється проблема надмірного податкового навантаження на підприємницькі структури, а зниження рівня податків сприймається як панацея для пригніченої економіки. Широко розповсюджена думка, що саме податкова політика останніх років зумовила зниження ділової активності суб'єктів господарювання, загострила економічну кризу та «процвітання» тіньової економіки. Вважаємо, що приписування виключно податкам такого всесильного впливу на економічні процеси є перебільшенням. А тому, на нашу думку, необхідно концентрувати зусилля не на скасуванні одних податків і заміні їх іншими, а на удосконаленні діючої системи оподаткування в напрямку уточнення методики визначення бази оподаткування, ставок податків, податкових пільг, запровадження передового зарубіжного досвіду щодо боротьби з ухиленням від сплати податків, привести податкове законодавство у відповідність до основних завдань соціально-економічної політики країни.

Олександр Тимчук

Викладач кафедри фінансів

БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ

У результаті проведення в Україні впродовж останніх років реформ, зокрема бюджетної, були частково делеговані права органів державної виконавчої влади

здійснювати бюджетні видатки на місцевому рівні, проте так не відбулося чіткого розподілу повноважень і відповідальності між центральною владою та органами місцевого самоврядування. Адміністративно-територіальний устрій України збережено від радянських часів, а система виконавчої влади та місцевого самоврядування передбачає лише вертикальну схему ухвалення рішень. Таким чином, незавершеність реформ створює конфлікт інтересів, оскільки місцеві органи влади, де-факто, є залежними від центральної влади в ухваленні рішень стосовно використання фінансових ресурсів.

На наш погляд, бюджетна децентралізація – це процес передання повноважень (функцій, компетенцій і відповідальності) від центрального уряду до місцевих урядів (органів місцевого самоврядування). Такий процес повинен супроводжуватися передачею відповідних фінансових ресурсів на виконання цих повноважень через запровадження місцевих податків або трансформації чи закріплення частини загальнодержавних податків за місцевими бюджетами, що отримали нові повноваження. Окрім того, вважаємо доцільним делегувати й повноважень від вищих органів управління до нижчих, наприклад, від регіональних до муніципальних або місцевих.

Зазвичай, бюджетна децентралізація зумовлена прагненням центрального уряду поліпшити систему управління державою. За таких обставин центральний уряд намагається обмежити свою діяльність стратегічними загальнодержавними функціями управління, намагаючись при цьому “розвантажити” себе від дрібніших завдань, суть яких полягає в наданні послуг населенню, і які вимагають врахування особливостей потреб громадян залежно від їхнього місця проживання, етнічної належності, традицій та ін. Такі функції передаються регіонам, муніципалітетам або їхнім об’єднанням із закріпленням частини фінансових ресурсів держави та певних прав щодо встановлення і стягнення податків, здійснення запозичень тощо.

Згідно з Конституцією України [1] та Законом “Про місцеве самоврядування в Україні” [2], основою місцевого самоврядування є територіальна громада села, селища і міста. Однак, бюджетна реформа мало торкнулася місцевих бюджетів, нижчих за районні. Згідно із Бюджетним кодексом України [3] та Законом України “Про врегулювання міжбюджетних відносин між районними бюджетами та бюджетами міст районного значення, сіл, селищ та їх об’єднань” [4], трансферти з державного бюджету плануються лише до районного бюджету з розрахунку на бюджет району, тобто включаючи і сільські, і селищні бюджети. Фактично, селища та села повністю залежать від волі депутатів та рішень районної ради. Таким чином, реальні бюджетні права мають лише міста державного, обласного та районного значення.

Як зазначають вітчизняні фахівці, одна з основних причин недостатньої ефективності чинної системи міжбюджетних відносин – відсутність чіткого визначення

рівня децентралізації фіскальної системи (питомої ваги місцевих бюджетів у зведеному бюджеті, розподілу стосовно фінансування витрат між рівнями влади, розподілу доходів між видами бюджетів) тощо [5].

Однією із проблем також є певна невідповідність між обсягом доходів місцевих бюджетів і реальними потребами у фінансуванні поточних видатків. Так, зокрема, потреба у видатках на поточне утримання бюджетних установ наразі визначається великою кількістю нормативно-правових і законодавчих актів, які регулюють діяльність галузей соціально-культурної сфери і є обов'язковими для виконання керівниками бюджетних установ та органами місцевого самоврядування. Нормативи, встановлені у таких законодавчих актах, часто не враховують обсяги наявних фінансових ресурсів місцевих бюджетів. За таких умов, органи місцевого самоврядування, отримавши від держави повноваження на надання соціальних послуг населенню, не мають достатнього фінансування, аби забезпечити якісне надання цих послуг.

Чинна система також не створює стимули для місцевих органів влади до збільшення доходів місцевих бюджетів, оскільки відповідно до формули розрахунку обсягу міжбюджетних трансфертів, перевищення доходів місцевих бюджетів над витратами призводить до збільшення вилучень до державного бюджету. Таким чином, відбувається "ефект заміщення", позаяк місцевим органам влади немає сенсу прагнути до збільшення доходів у зв'язку з тим, що приріст практичних доходів місцевих бюджетів враховується під час розрахунку трансфертів. Це знижує зацікавленість місцевих органів влади у формуванні жорстких бюджетних обмежень та нарощуванні податкового потенціалу відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Наступною вагомою проблемою є відсутність чіткого розподілу функціональних повноважень і відповідальності за надання послуг між рівнями влади. Так, зокрема за Бюджетним кодексом [3] розподілені доходи та видатки між рівнями влади, проте відповідальність за якість наданих послуг не закріплено за жодним рівнем влади. Як наслідок – неможливо встановити, хто відповідає за надані неякісні послуги. Яскравим прикладом може слугувати сфера охорони здоров'я. Зокрема, відповідно до Бюджетного кодексу, відповідальність за надання послуг із охорони здоров'я поділено між районними та обласними бюджетами. Унаслідок роздрібнення фінансових ресурсів, що виділяються на охорону здоров'я, створюються значні розбіжності між зоною обслуговування лікарень, клінік та адміністративними межами адміністративно-територіальних одиниць. Тому сучасні дослідження у галузі організації охорони здоров'я активно підтримують ідею інтеграції фінансування й управління для первинного та вторинного медичного обслуговування задля максимального збільшення гнучкості у виборі між різними типами медичних послуг і підходів до

лікування. Для прикладу, згідно з оглядом управління державними витратами, здійсненим Світовим банком, рекомендованою інтегрувати фінансування і підтримку системи охорони здоров'я на рівні області.

Загалом, вважаємо, що для поліпшення фінансового забезпечення делегованих державою повноважень доцільно:

- об'єктивно встановити з боку держави обсяги видатків місцевих бюджетів, що враховуються під час визначення міжбюджетних трансфертів вирівнювання;
- вдосконалити методики розрахунку міжбюджетних трансфертів;
- законодавчо врегулювати питання відмови органів місцевого самоврядування від виконання фінансово незабезпечених повноважень, делегованих державою;
- запровадити інституції, які б розглядали бюджетні суперечки, що виникають між різними рівнями управління
- запровадити систему стандартів надання соціальних послуг населенню.

Література:

1. Конституція України // www.rada.gov.ua/const/const1.htm.
2. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” // zakon.rada.gov.ua.
3. Бюджетний кодекс України // zakon.rada.gov.ua.
4. Закон України “Про врегулювання міжбюджетних відносин між районними бюджетами та бюджетами міст районного значення, сіл, селищ та їх об'єднань” // zakon.rada.gov.ua.
5. Максюта А.А. Напрями вдосконалення міжбюджетних відносин в Україні // Україна: Формування основи для стабільного зростання. – Меморандум про економічний розвиток. – Світовий банк, 2004. – С. 111.

Наталія Ткачук

Викладач кафедри фінансів

КАПІТАЛ БАНКУ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ

В системі головних економічних цінностей банків і банківської системи в цілому, що визначають потенціал і темпи їх ефективного економічного розвитку, важлива роль належить капіталу. Капітал дає можливості банку здійснювати розширення активних операцій і забезпечує достатній рівень конкурентоспроможності як узагальнюючого показника стійкості та дієздатності кожного банку зокрема та банківської системи в цілому.

Виникнення та поширення терміну “капітал банку” є не лише наслідком розвитку банківської системи та економіки країни, але й досить тривалого періоду наукового пізнання самого поняття “капітал” як економічної категорії. Сьогодні в економічній літературі існує багато різних поглядів вчених на сутність терміну “капітал”,

що здійснює прямий вплив на неоднозначне трактування та розуміння такого поняття як “капітал банку”.

У вітчизняній економічній літературі капітал розглядається теж з різних підходів. Заслуговує на увагу позиція групи вчених О.А. Устенка, С.В. Мочерного, С.В. Фомішина, які вважають, що капітал – це “економічна категорія, яка має свій речовий зміст і суспільну форму” [1, с. 287]. На думку В.О. Рибалкіна, М.О. Хмелевського “капітал – це: 1) самозростаюча вартість; 2) виробничі відносини між найманими працівниками і власниками засобів виробництва; 3) рух вартості” [2, с. 102]. Відомий економіст А.С. Гальчинський розглядаючи грошовий капітал, лихварський і позичковий капітали зазначає, що “капітал як чинник виробництва має свої особливості і є похідним чинником, економічне застосування якого – результат виробництва” [3, с. 169–176]. Аналізуючи погляди на капітал вітчизняних вчених, ми бачимо, що у своїх тлумаченнях вони розглядають капітал як економічну категорію, що має свій матеріально-речовий зміст і суспільно-економічну форму. У наведених визначеннях капіталу звертається увага на те, що це одна з форм багатства, яка використовується для нагромадження та задоволення потреб суспільства.

Найбільш повне та широке визначення капіталу, на нашу думку, подано в “Енциклопедії банківської справи України”, де капітал розглядається з двох боків: по-перше, капітал виступає як сума грошей, коштів, сукупність ресурсів, які використовуються у підприємстві; накопичені матеріальні ресурси і цінності; по-друге, капітал трактується як економічна категорія, яка виражає історично обумовлені суспільно-виробничі відносини; як вартість, яка внаслідок використання найманої робочої сили приносить додаткову вартість і зовнішньо виступає як така, що самозростає [4, с. 275]. З врахуванням вищевикладеного відзначимо: поняття “капітал” є складним і багатограним, що виявляє себе безпосередньо в сфері економічних відносин і економічної діяльності суб’єктів господарювання, виражає історично обумовлені суспільно-виробничі відносини.

В процесі обігу капітал виступає в різних формах: продуктивній, товарній, грошовій, яка розглядається як вартісна форма реального капіталу; а також функціонує в різних сферах (торговий, промисловий, позичковий та інший капітал). Втіленням однією з форм вираження загальної економічної категорії “капітал” є капітал банку. Виникнення банківського капіталу історично зумовлено появою кредитних установ, які з’явилися одночасно з потребою в регулюванні грошового обігу та посередництві при здійсненні платежів, операцій кредитування тощо.

На сьогодні сутність поняття “капітал банку” не має однозначного трактування в економічній літературі, що призводить до його ототожнення з іншими економічними категоріями, такими як: банківські ресурси, резерви, власні кошти, запаси, фо-

нди, власний капітал, ресурсна база банку тощо. Такі розбіжності ведуть до певних ускладнень як теоретичних, так і практичних аспектів формування та функціонування капіталу в установах банків.

На нашу думку, капітал банку як економічна категорія, безумовно, є похідним від первинної категорії капіталу взагалі, узагальнює основні риси та особливості капіталу кожного банку зокрема та формує загальне поняття капіталу банківської системи в цілому. Оскільки поняття “капітал” включає речовий зміст і суспільно-економічну форму, тому, вважаємо за доцільне виокремити ці сторони і в категорії “банківський капітал”.

Варто зауважити, що визначальну роль у пізнанні банківського капіталу як економічної категорії мають відносини економічної власності. Формування матеріально-речового змісту банківського капіталу відбувається одночасно з розвитком елементів техніко-економічних відносин (спеціалізації, кооперування, концентрації, обміну тощо), які формують суспільний характер і форму банківської діяльності. До матеріально-речової структури банківського капіталу входять: матеріальні цінності (будівлі, споруди, транспортні засоби, комп’ютерна техніка, обладнання, система електронної передачі інформації тощо); грошові кошти (власні, залучені та позичені) та цінні папери, а також нематеріальні активи (права користування майном, права на об’єкти власності, гудвіл та ін.), тобто все те, що формує матеріальну основу діяльності установ банків і забезпечує процес створення банківського продукту. Предметами праці в діяльності банків є інформація про фінансовий стан клієнтів і стан фондового ринку, про основні макроекономічні показники розвитку економіки в цілому та банківського сектору країни зокрема.

Сучасні банки є багатофункціональними установами, які здійснюють мобілізацію тимчасово вільних грошових ресурсів і перетворення їх у реальний капітал, розміщуючи серед юридичних і фізичних осіб. Установа банку, по суті, являє собою комерційне підприємство, що надає послуги вкладникам – з одного боку та позичальникам – з іншого, отримуючи при цьому прибуток за рахунок різниці процентів, отриманих від позичальників і виплачених вкладникам. Крім того, банки опосередковують взаємні платежі та розрахунки економічних суб’єктів (юридичних і фізичних осіб). Тому можна стверджувати, що діяльність комерційних банків має виробничий характер, хоча й дуже специфічний в своїй основі.

Враховуючи те, що системною сутністю виробничих відносин є економічна власність, у якій поєднуються кількісний та якісний аспекти, то суспільну форму капіталу банку слід визначати саме з позицій якісного аспекту відносин економічної власності, в якій окремо виділяється юридична власність. Економічні відносини власності реалізуються безпосередньо між власниками банківського капіталу та

працівниками банку з приводу залучення, використання та привласнення грошових коштів, а також між банкірами та різними економічними суб'єктами, які отримують кошти для цільового використання задля отримання прибутку або вкладають тимчасово-вільні кошти в банки та отримують їх за певну плату. Варто зазначити, що саме під час надання вкладів клієнтами у розпорядження, володіння та використання банку економічні відносини власності набувають правової форми, тобто відбувається реалізація юридичних відносин власності, найважливішими категоріями якої є володіння, розпорядження і користування.

Отже, суспільно-економічну форму капіталу банку формують економічні та юридичні відносини власності між різними господарюючими суб'єктами щодо залучення, використання та привласнення грошових коштів в процесі перетворення їх на грошовий капітал і забезпечення його руху в результаті здійснення банківських операцій.

Враховуючи вищевикладене зазначимо, що економічна сутність капіталу банку виявляється в органічному поєднанні матеріально-речового змісту (техніко-економічних відносин) і суспільно-економічної форми (відносин економічної та юридичної власності), що стає можливим лише в процесі діяльності банку. Цей висновок має не лише важливе теоретико-методологічне, а й практичне значення, оскільки для забезпечення ефективної, прибуткової діяльності банку, його фінансової стійкості та конкурентоспроможності на ринку необхідними є не лише розвиток прогресивних форм власності, а й постійне вдосконалення відносин спеціалізації, концентрації, кооперації між банками.

Об'єктивний аналіз різних підходів, поглядів щодо суті капіталу банку, його ознак дає змогу запропонувати наступне визначення: капітал банку – це сукупність власних, залучених і позичених коштів, що перебувають в розпорядженні банку і використовуються ним для формування матеріальних, нематеріальних і фінансових активів в грошовій формі та здійснення своєї діяльності з метою отримання прибутку. Виокремлення в складі капіталу банку складових елементів (власний, залучений та позичений капітал) дає змогу віднести капітал банку до капіталу функціонуючого, а не лише посередницького, головною метою якого є формування прибутку банку, доходів його клієнтів у формі дивідендів і процентів, а також створення сприятливих умов для подальшого розвитку банку в економічній системі на ринкових принципах, які пов'язані з факторами часу, ризику та ліквідності.

Література:

1. С. В. Мочерний, О. А. Устенко, С. В. Фомішин Політична економія: Навч. посіб. / – Херсон: “Видавництво Дніпро”, 2002. – 794 с.
2. Основи економічної теорії: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.О. Ри-

балкін, М.О. Хмелевский, Т.І. Біленко, А.Г. Прохоренко та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 352 с.

3. Гальчинський А. Теорія грошей: навчальний посібник. – К.: Основи, 1998. – 415 с.

4. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В.С. Стельмах (голова) та ін. – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.

Мар'ян Тріпак

К.е.н., старший викладач кафедри фінансів

БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМСТВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАГМАТИКА

Поглиблення демократичних процесів в Україні вимагає переходу від задекларованої на законодавчому рівні антикризового управління до створення механізмів її реального забезпечення.

Прагматика антикризового управління досліджується в наукових працях економістами багатьох країн. Дослідження теоретичних, методичних і практичних аспектів антикризового управління привертають увагу багатьох представників фінансової науки. Теоретичні витoki сучасних уявлень про природу неплатоспроможності підприємств містяться у працях західних науковців: Е. Альтмана, У. Бівера, Дж.М. Кейнса, М. Портера, П. Самуельсона, Р. Солоу, М. Фрідмана, Й. Шумпетера та багато інших. Серед вітчизняних вчених варто виділити внесок, насамперед: В.П. Александрової, А.А. Пересади, А.М. Поддєрьогіна, О.О. Терещенка, М.Г. Чумаченка та інших.

З метою оцінки фінансового стану та діагностики банкрутства підприємств для різних країн розроблено велику кількість дискримінантних багатофакторних моделей. Так, наприклад, для США – Альтмана, для Великобританії – Таффлера і Тішоу, для Німеччини – Баєрмана, Давидової та Белікова для Росії, для України – Терещенка. В основі цих моделей лежить задача класифікації підприємств за ймовірністю їх банкрутства з використанням багатьох незалежних змінних.

Отже, розглянемо основні моделі діагностики неплатоспроможності підприємств.

Вперше задачу прогнозування банкрутства було розв'язано американським вченим Е. Альтманом, який на основі аналізу 19 підприємств отримав рівняння кореляційної лінійної функції, що описує положення дискримінантної межі між двома класами підприємств – банкрутами і компаніями, які функціонують ефективно. Модель Альтмана розроблена в 60–80-х рр. ХХ ст. для економіки США. Вона являє собою п'ятифакторну модель у якій факторами виступають показники діагностики загрози банкрутства. На основі обстеження підприємств – банкрутів Альтман розраховував коефіцієнти значення окремих факторів в інтегральній оцінці ймовірності ба-

нкрутства.

Модель Альтмана 1968р. має вигляд: $Z=1,2x_1+1,4x_2+3,3x_3+0,6x_4+1,0x_5$

Модель Альтмана 1983р.: $Z=0,717x_1+0,847x_2+3,107x_3+0,42x_4+0,998x_5$

Де Z – інтегральний показник загрози банкруцтва;

X_1 – ступінь ліквідності активів;

X_2 – рівень рентабельності активів або усього використання капіталу;

X_3 – рівень прибутковості активів;

X_4 – коефіцієнт відношення суми власного капіталу до позикового;

X_5 – оборотність активів капіталу.

Рівень загрози банкрутства підприємства в моделі Альтмана оцінюється за наступною шкалою (табл. 1):

Таблиця 1

Оцінна шкала для виявлення загрози банкрутства за моделлю Альтмана [2]

Значення показника “Z”	Ймовірність банкрутства
До 1,81	Дуже висока
1,81 – 2,765	Середня
2,765 – 2,99	Невелика
3,00 і вище	Непомітна

Для прогнозування ймовірності банкрутства використовується також модель Спрінгейта, яка передбачає розрахунки:

$$Pr = 1,03A+3,07B+0,66C+0,4D$$

Де A – робочий капітал / загальна вартість активів;

B – прибуток до сплати податків і відсотків / загальна вартість активів;

C – прибуток до сплати податків / короткострокова заборгованість;

D – обсяг продажу / загальна вартість активів.

Якщо $Pr < 0,862$, то підприємство є потенційним банкрутом.

Вважається, що точність прогнозування банкрутства за цією моделлю становить – 92%.

Крім вище зазначених моделей прогнозування банкрутства використовують систему показників У.Бівера для експрес-аналізу фінансової стабільності підприємства (табл. 2):

Отже, нами розглянуто одні з найпоширеніших моделей аналізу ймовірності банкрутства підприємства, проте у світовій практиці існують ще й інші моделі прогнозування банкрутства, а саме:

– модель Лісу ($Z = 0,063x_1+0,042x_2+0,057x_3+0,001x_4$);

– універсальна дискримінантна функція ($Z = 1,5x_1+0,08x_2+10x_3+5x_4+0,3x_5+0,1x_6$) тощо.

Показники експрес – аналізу фінансової стабільності підприємства [3]

Показники	Прибуткове підприємство	За 5 років до банкрутства	За 1 рік до банкрутства
Коефіцієнт Бівера	0,4 – 0,45	0,17	-0,15
Рентабельність активів	6 – 8	4	-22
Фінансовий ліверидж	37	50	80
Коефіцієнт покриття активів чистим обіговим капіталом	0,4	0,3	0,06
Коефіцієнт покриття	3,2	2,0	1,0

Примітка. Коефіцієнт Бівера = чистий прибуток – амортизація / сума зобов'язань підприємства.

Використання цих моделей аналізу ймовірності банкрутства для неплатоспроможних підприємств України є недоцільним, оскільки ці моделі розроблялися з врахуванням особливостей розвитку національної економіки країн (США, Великобританії, Німеччини, Росії), рівень розвитку яких кардинально відрізняється від розвитку економіки України.

Для України оцінка санаційної спроможності підприємства здійснюється за дискримінантною моделлю О.О.Терещенка. Дана модель полягає в порядку інтерпретації показника залежно від виду економічної діяльності підприємства та віднесення його до певного класу (табл. 3).

Таблиця 3

Дискримінантна модель оцінки фінансового стану позичальника [3]

№ п/п	Групи видів економічної діяльності	Дискримінантна модель
1	Сільське господарство	$Z=1,05x_1+1,234x_2+1,092x_3+2,446x_5+0,496x_7+0,185x_8-2,039$
2.	Харчова промисловість	$Z=1,282x_1+0,7x_2+0,208x_4+1,591x_5+0,09x_8+0,113x_{10}-2,29$
3.	Інші галузі обробної промисловості (текстильна, переробка деревини, хімічна, целюлозно-паперова тощо)	$Z=1,179x_1+0,789x_2+0,442x_3+0,3x_4+0,255x_9+0,113x_{10}-2,29$
4.	Добувна промисловість, металургія, машинобудування, виробництво електроенергії, газу, води	$Z=0,674x_1+11,663x_2+0,488x_3+0,223x_4+1,138x_5+0,55x_6+0,528x_{10}-2,752$
5.	Будівництво	$Z=0,702x_1+1,674x_2+0,23x_3+0,651x_4+1,522x_5+0,282x_{10}-2,514$
6.	Оптова та роздрібна торгівля, готелі та ресторани	$Z=0,734x_1+1,997x_2+0,751x_4+0,04x_7+0,172x_8+0,206x_{10}-2,613$
7.	Транспорт	$Z=0,804x_1+1,16x_2+0,108x_3+1,123x_4+0,292x_9+0,163x_{10}-2,115$
8.	Інші види діяльності	$Z=1,306x_1+0,235x_2+0,435x_4+0,102x_7+0,077x_9+0,249x_{10}-2,337$

Де: X_1 – коефіцієнт покриття = поточні активи / поточні зобов'язання;

X_2 – коефіцієнт фінансової незалежності = власний капітал / валюта балансу;

X_3 – коефіцієнт оборотності капіталу = чиста виручка від реалізації / валюта балансу;

X_4 – коефіцієнт рентабельності операційного продажу за грошовим потоком = чистий грошовий потік від операційної діяльності / чиста виручка від реалізації+інші операційні доходи;

X_5 – коефіцієнт рентабельності активів за вільним грошовим потоком = чистий рух коштів від операційної та інвестиційної діяльності / валюта балансу;

X_6 – коефіцієнт оборотності позичкового капіталу = чиста виручка від реалізації / позичковий капітал;

X_7 – коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за грошовим потоком = чистий грошовий потік від операційної діяльності / позичковий капітал;

X_8 – коефіцієнт рентабельності продажу = прибуток (збиток) перед оподаткуванням / чиста виручка від реалізації;

X_9 – коефіцієнт рентабельності капіталу = чистий прибуток (збиток) / власний капітал;

X_{10} – коефіцієнт оборотності оборотних активів = чиста виручка від реалізації / середні залишки оборотних активів.

Методичною основою визначення інтегрального показника фінансового стану є методологія багатофакторного дискримінантного аналізу. Базовий алгоритм багатофакторної дискримінантної функції для розрахунку інтегрального показника має такий вигляд:

$$Z = a_1X_1 + a_2X_2 + a_3X_3 + a_4X_4 + a_5X_5 + a_nX_n - a_0,$$

де Z – інтегральний показник фінансового стану;

$X_1, X_2, \dots, X_n$ – незалежні змінні дискримінантної функції (фінансові індикатори);

$a_1, a_2, \dots, a_n$ – параметри дискримінантної функції (вагомість впливу окремих індикаторів на загальний інтегральний показник фінансового стану);

a_0 – вільний член дискримінантної функції.

Позитивним моментом у використанні даної дискримінантної моделі є врахування нею галузевих особливостей діяльності підприємств, оскільки не всі показники які використовуються в інших моделях аналізу ймовірності банкрутства підприємства є однаково важливими для суб'єктів господарювання різних галузей економіки України.

При підготовці висновків про якість фінансового стану підприємства ураховують значення інтегрального показника за останній аналізований період. Порядок інтерпретації інтегрального показника залежно від виду економічної діяльності підп-

приємства та віднесення його до певного класу розглянемо в таблиці 4.

Таблиця 4

**Інтерпретація значень інтегрального показника фінансового стану
бенефіціара [4]**

№ п/п	Види економічної діяльності	Z5 незадовільний фінансовий стан	Z4 поганий фінансовий стан	Z3 зона невизначеності з негативною динамікою	Z2 зона невизначеності з позитивною динамікою	Z1 стійкий фінансовий стан
1.	Сільське господарство	Менше за - 2,16	Від 2,16 до 1,16	Від -1,16 до 0,63	Від -1,16 до 0,63	Більше за 0,63
2.	Харчова промисловість	Менше за - 2,28	Від 2,28 до 1,28	Від -1,28 до 0,98	Від -1,28 до 0,98	Більше за 0,98
3.	Інші галузі обробної промисловості (текстильна, переробка деревини, хімічна, целюлозно-паперова, тощо)	Менше за - 2,24	Від 2,24 до 1,24	Від -1,24 до 0,82	Від -1,24 до 0,82	Більше за 0,82
4.	Добувна промисловість, металургія, машинобудування, виробництво електроенергії, газу, води	Менше - 2,2	Від -2,2 до -1,2	Від -1,2 до 1,4	Від -1,2 до 1,4	Більше за 1,4
5.	Будівництво	Менше за - 2,12	Від -2,12 до -1,12	Від -1,12 до 0,8	Від -1,12 до 0,8	Більше за 0,8
6.	Оптова та роздрібна торгівля, готелі та ресторани	Менше за - 2,45	Від -2,45 до -1,45	Від -1,12 до 0,8	Від -1,12 до 0,8	Більше за 0,92
7.	Транспорт	Менше за - 2,68	Від -2,68 до -1,68	Від -1,68 до 0,83	Від -1,12 до 0,8	Більше за 0,83
8.	Інші види діяльності	Менше за - 2,1	Від -2,1 до -1,1	Від -1,1 до 0,9	Від -1,1 до 0,9	Більше за 0,9

Враховуючи вищезазначеного матеріалу в даній публікації модель О.Терещенка є досить ефективна і дає не тільки можливість прогнозувати ймовірність банкрутства майже на 100%, оскільки враховує найважливіші показники фінансово – господарської діяльності підприємства, а й детально проаналізувати кредитоспроможність підприємства за методикою дискримінантного аналізу.

Отже, незважаючи на наявність значної кількості наукових і прикладних досліді-

джень попередження банкрутства на підприємстві, більшість з них не верішують у комплексі проблем, важливих для підприємств, що перебувають у фінансовій кризі. У першу чергу, це стосується проблем впровадження контролінгу в господарську практику, адаптації відомих методик раннього попередження банкрутства підприємства, створення ефективних методик оцінки основних засобів та нематеріальних активів, узгодження порядку реорганізації підприємств з податковим законодавством.

Література:

1. Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”// Відомості Верховної Ради України, №31. – с. 440.
2. А. Матвійчук Діагностика банкрутства підприємства // Економіка України. –2007. – №4. – с.20–28.
3. З. Левченко Цивілізоване банкрутство // Цінні папери України – 2008. – №3. – с. 18–23.
4. О.В. Іващенко, О.І. Крисак, Діагностика банкрутства підприємства // Держава та регіони – 2006. – №5. – с. 129–131.
5. Ю.А.Стельмащук Методи діагностики фінансового стану і схильності підприємства до банкрутства // Економіка АПК – 2007. – №2. – с. 78–84.

Оксана Тулай

К.е.н., доцент кафедри фінансів

РОЛЬ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СОЦІАЛЬНОМУ ЗАХИСТІ НАСЕЛЕННЯ

Реформування системи пенсійного забезпечення є одним із пріоритетних напрямів сучасної державної політики. Пенсійне забезпечення виступає своєрідним соціальним показником економічного розвитку держави.

Пенсійне забезпечення в Україні вважається різновидом соціальної допомоги. В його основі було закладено переконання: держава повинна забезпечити всіх громадян пенсійними виплатами, як тільки вони досягнуть відповідного віку. Проте після того, як економіка України почала реформуватися у напрямі переходу до різних форм власності, дедалі наочнішою поставала невідповідність між усезростаючим рівнем змін в економіці та відносною стабільністю державної системи пенсійного забезпечення. Така штучно утримувана стабільність, а також спроби модифікувати цю систему, щоб пристосувати її до потреб окремих прошарків суспільства, призвели до накопичення низки проблем і посилення кризових явищ у цій сфері.

Так, пенсійне забезпечення здійснювалося за солідарним принципом: держава відраховувала частину заробітку з працюючих і перерозподіляла його серед людей похилого віку у вигляді пенсій. Однак сьогодні солідарна система, така, якою вона була в останні десятиліття, не може забезпечити диференціацію розміру пенсій залежно від стажу і величини заробітку. Саме це й спонукало до її реформування, зок-

рема, – до зміни механізму розподілу пенсійних коштів.

Сьогодні Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, що здійснює управління солідарною пенсійною системою на підставі норм Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і Положення про Пенсійний фонд України, затвердженого Указом Президента України від 1 березня 2001 р. №121.

Пенсійний фонд бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері пенсійного страхування, забезпечує збирання й акумулювання коштів, призначених для пенсійного забезпечення, повне і своєчасне фінансування витрат на виплату пенсій, надбавок і доплат, що здійснюється з бюджету держави та Пенсійного фонду України.

Одним з головних напрямів інтенсивної реалізації заходів щодо реформування державної солідарної системи пенсійного забезпечення в Україні стало впровадження системи персоніфікованого обліку відомостей про застрахованих осіб. Цей складний комплекс робіт започатковано Указом Президента України від 4 травня 1998 р. №401/98 "Про заходи щодо впровадження персоніфікованого обліку відомостей у системі обов'язкового державного пенсійного страхування" та відповідними постановами Кабінету Міністрів України від 4 червня 1998 р. №794 і від 8 червня 1998 р. №832, які регламентують основні положення про персоніфікований облік та необхідні заходи щодо його впровадження.

Необхідність впровадження вищезазначеної системи в Україні зумовлена актуальністю переходу до реалізації принципу "пенсію треба заробити". Реалізація цього принципу вимагає прозорості та адекватності як у накопиченні відомостей про пенсійні права застрахованих осіб (перш за все про заробіток і страховий стаж), так і у застосуванні критеріїв диференціації умов й норм пенсійного забезпечення в процесі призначення пенсій, залежно від результатів праці кожного громадянина та його внесків на пенсійне страхування.

Управлінням організації впровадження персоніфікованого обліку Пенсійного фонду України створена автоматизована система персоніфікованого обліку, яка забезпечує збір, посилений контроль та накопичення даних про страховий стаж, заробітну плату та страхові внески від усіх страхувальників за всі періоди, у яких особа підлягала пенсійному страхуванню.

Інформаційна база системи персоніфікованого обліку формується за рахунок відомостей, що надходять від:

- 1) інформаційного фонду Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів та органів Державної податкової служби;
- 2) роботодавців – власників підприємств, установ, організацій або уповноваже-

них ними органів незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання; фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників (у тому числі іноземців, які на законних підставах працюють за наймом в Україні); власників розташованих в Україні іноземних підприємств, установ, організацій (у тому числі міжнародних), філій та представництв, які використовують працю найманих працівників, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України та фізичних осіб;

3) інших підприємств, установ, організацій та військових формувань.

Інформація з бази даних системи персоніфікованого обліку ведеться в електронній формі та може надаватися за запитом страхувальників або застрахованих осіб у вигляді документа, що відповідає вимогам законодавства.

На кожну застраховану особу відкривається персональна облікова картка, в якій використовується постійний ідентифікаційний номер Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів.

Відомості, що містяться в системі персоніфікованого обліку, використовуються виконавчими органами Пенсійного фонду для:

а) підтвердження участі застрахованої особи в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та обчислення страхових внесків;

б) визначення права застрахованої особи або членів її сім'ї на отримання пенсійних виплат;

в) визначення розміру, перерахунку та індексації пенсійних виплат;

г) надання страховим організаціям, які здійснюють страхування довічних пенсій та надання аудитору, який здійснює аудит Накопичувального фонду [1].

Необхідно зазначити, що поступово сформована база даних про страхувальників та застрахованих осіб (страховий стаж, заробітна плата та страховий внесок), від якої залежить в майбутньому розмір пенсії, а також в залежності результатів розрахунку пенсій від рівня достовірності відомостей, поданих до системи персоніфікованого обліку, у кінцевому підсумку посилює особисту зацікавленість працівників у своєчасному і повному перерахуванні страхових внесків роботодавцями до Пенсійного фонду.

Взаємодія Міністерства праці та соціальної політики з Пенсійним фондом України щодо використання відомостей персоніфікованого обліку зумовило створення об'єктивних передумов для виявлення фактів розбіжностей між даними про зарплату та страховий стаж, виданими у довідках роботодавців та даними персоніфікованого обліку, що, в свою чергу, спонукатиме страхувальників до дисципліни.

Також забезпечено створення інформаційної платформи для призначення пенсій відповідно до вимог чинного законодавства, а з прийняттям Закону України

"Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" діюча система персоніфікованого обліку доповнена новим комплексом програм, які дають можливість здійснювати персоніфікації відомостей у накопичувальних пенсійних рахунках застрахованих осіб.

Із набранням чинності законів "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та "Про недержавне пенсійне забезпечення" пенсійна система ввійшла в новий етап своєї діяльності.

В Україні діють норми, фактично успадковані від пенсійного законодавства СРСР, які передбачають відносно ранній вік виходу на пенсію (для чоловіків – 60 років, для жінок – 55 років). Окрім того, існує багато пільгових пенсій, які призначаються ще у більш ранньому віці. Так, два мільйони сучасних пенсіонерів вийшли на пенсію в середньому на 5–20 років раніше від загальновстановленого пенсійного віку, причому коло осіб, які мають на це право за родом професії, за останні десять років значно розширилось [2].

З іншого боку, Україну не обминає і проблема старіння населення, що призводить до кількісного переважання людей похилого віку над працездатними громадянами.

Отже, за таких умов підвищення розміру пенсій можливо або в разі збільшення надходжень від сплати пенсійних внесків, або в разі збільшення чисельності працівників, які сплачують страхові внески до Пенсійного фонду. А таке співвідношення прямо пропорційно залежить від віку виходу на пенсію, тобто чим пізніше люди будуть виходити на пенсію, тим більшими будуть фінансові ресурси Пенсійного фонду і, відповідно, розміри пенсій.

Література:

1. Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення", №1057-IV від 09.07.2003р. // Податки та бухгалтерський облік. – 2003. – №75.
2. Шклярська І. Підвищення пенсійного віку: за і проти // Вісник Пенсійного фонду України. –2003. – №4(10). – С.17–21.

Тетяна Фука

Викладач кафедри фінансів

ІННОВАЦІЇ У МАЛОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ

Економічна природа інноваційної діяльності полягає в тому, що інновація є фактором економічного зростання, способом і стимулом розвитку підприємництва. Інноваційне підприємництво – це процес створення і комерційного використання техніко-технологічних нововведень.

Інновацією загальноприйнято вважати новий підхід до конструювання, виробництва, збуту товарів, завдяки якому інноватор, тобто автор інновації та його компанія здобувають переваги над конкурентами. Зареєстровані у певній країні інновації підтверджуються патентами, за допомогою яких інновація може здобути тимчасову монополію. Залежно від сфери застосування нових підходів та нових ідей розрізняють такі види інновацій:

- 1) продуктові – створення нових товарів або послуг, які орієнтуються на попит, що формується;
- 2) технологічні – вдосконалення методів виробництва уже існуючих на ринку товарів або послуг;
- 3) ринкові – вироблення нових методів діяльності на ринку;
- 4) організаційні – вдосконалення організаційних структур управління підприємствами.

Попит на інноваційні розробки постійно зростає через загострення конкуренції на світових ринках. На інноваційну активність на макrorівні впливають інтелектуальна нація, народ (сукупність здібностей і творчих обдарувань людей, їх освітньо-кваліфікаційний та культурний рівні), оптимальне поєднання ринкових важелів саморегулювання економіки з державними, конкурентне середовище тощо. На мікрорівні такими чинниками є організаційні структури управління підприємством, ступінь розвитку економічної демократії, кількість ризикових підприємств, впровадження новітніх форм і систем оплати праці, інноваційного менеджменту, умов конкурентної боротьби, реалізація інноваційної політики [3, с. 656].

Аналізуючи положення Законів України „Про інноваційну діяльність” та „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, слід вказати, що під економічною сутністю інновацій законодавець розуміє новостворені, вдосконалені (модернізовані), високотехнологічні, конкурентоспроможні, екологічно чисті види продукції, безпечні енерго- та ресурсозберігаючі технології, вдосконалені високоякісні послуги, організаційно-технологічні заходи виробничого, адміністративного та комерційного характеру, які істотно поліпшують структуру виробництва, якість продукції чи соціальну сферу. При цьому інноваційна політика розглядається як інструмент формування інноваційного суспільства, інноваційної ідеології, інноваційної психології [6, с. 51]. Основним носієм у цьому процесі повинен стати середній клас. Адаже тенденції розвитку світової економіки переконливо свідчать, що для України не може бути іншого шляху розвитку, аніж економіка інноваційного типу. Це в повній мірі стосується і організації виробництва широкого спектра конкурентоспроможної продукції в Україні шляхом активізації інноваційної діяльності малих підприємств, оскільки саме цей сектор економіки в більшості індустріально розви-

нених країн є основним ініціатором і розробником інноваційних товарів, послуг та технологій.

Однак слід визнати, що Україна належить до тих країн, економічні показники яких явно не відповідають рівню її науково-технічного потенціалу, залишаючись при цьому перспективною країною стосовно науково-технічного й освітнього комплексу і має значний ресурс для реалізації ефективної інноваційної політики. Необхідною передумовою зростання ролі малого підприємництва у розвитку інноваційної діяльності є зміна розподілу кількості малих підприємств за видами економічної діяльності, поступове зменшення частки підприємств оптової та роздрібною торгівлі з одночасним зростанням питомої ваги сфери операцій з нерухомістю і послуг юридичним особам та будівництва. Відбувається поступовий процес переорієнтації новостворених малих підприємств з торговельної на інші види економічної діяльності.

Невирішеною залишається проблема залучення малих підприємств до інноваційної діяльності. Згідно статистичних даних, ступінь поширення інноваційних процесів у вітчизняному малому підприємстві помітно відстає від ступеню поширення інноваційних процесів в економіці в цілому, а також від аналогічного показника у розвинених країнах світу. Наприклад, у середньому по Україні лише близько 6% малих промислових підприємств є інноваційно активними. Цей же показник для середніх підприємств по Україні становить 16%, для великих – 40%, а для малих підприємств Німеччини – понад 60%.

Поширеною є думка, що малий і середній бізнес – головне джерело інновацій в економіці. Обґрунтовується ця думка тим, що дрібні фірми можуть легко зайняти свою нішу на ринку, створивши новий товар або послугу. Так є в Європейському Союзі, але не в Україні. Як вже було сказано вище, класичне мале підприємство в Україні – це представник торгівлі або сфери послуг, рідше малі підприємства функціонують у сфері будівництва або ж транспорту. Якщо ж проаналізувати структуру кредитів, які вітчизняні банки надають малому та середньому підприємству, то на виробництво припадає менш ніж 5% обороту всього українського малого бізнесу [4, с. 102]. Загалом обсяг ринку кредитування малого та середнього бізнесу становить не більш ніж 10% кредитного портфеля українських банків.

Формування глобального інноваційного поля різко контрастує з вітчизняною практикою організації інноваційного процесу, що підтверджується наявністю суттєвих недоліків інноваційної інфраструктури. Нині в Україні функціонує 24 інноваційних бізнес-інкубатори, 10 інноваційних центрів, Український інститут науково-технічної інформації, підрозділи з питань інтелектуальної власності при вищих навчальних закладах [7]. Такі цифри, безумовно, не відповідають формуванню глобального інноваційного процесу і окресленій тенденції створення міждержавних ме-

реж інноваційної діяльності. Так, найбільш успішною вважається діяльність Європейської бізнес-мережі, яка охоплює понад 200 організацій, у тому числі 150 бізнес-інноваційних центрів, розташованих у 21 країні.

Водночас система регіонального фінансування інновацій поступово впорядковується. Місцевим органам влади надані можливості щодо стимулювання регіональних інтересів, однією із сфер якого є мале підприємництво, адже чим більше буде в регіоні прибуткових підприємств, тим більше податків надійде у дохідну частину бюджету. Зокрема, у структурі джерел фінансування інновацій за 2000–2006 роки найбільшу частку – 86% – займають власні кошти підприємств; при цьому частка коштів державного бюджету у інноваційних процесах є найменшою – близько 2% [5, с. 42].

Ряд фахівців вважає, що сьогодні в Україні реально можуть займатися інноваційною діяльністю лише великі, фінансово стабільні та потужні підприємства, а малі суб'єкти господарювання практично вилучені з цієї діяльності через високий рівень ризику та об'єктивну розтягнутість у часі моменту вкладання коштів та їх повернення. Однак варто зважити на можливість формування малими підприємствами значного креативного потенціалу для продукування інновацій, що ґрунтовно довели окремі дослідники інноваційної активності малих підприємств. В Україні сьогодні відбувається процес спонтанного становлення малого інноваційного бізнесу, для якого не створено сприятливого середовища, наприклад, дієвих механізмів фінансування ризикових проєктів, державних гарантій надання послуг приватними компаніями та інших способів управління ризиками.

Таким чином, як підсумок з вищенаведеного можна зробити висновок, що сучасний розвиток малого підприємництва в Україні характеризується відсутністю сформованого прошарку інноваційно орієнтованого малого підприємництва та низьким рівнем залучення традиційного малого підприємництва до інноваційних процесів в економіці. Найбільш вагомою причиною такого стану можна назвати проблему доступу малих підприємств до економічних ресурсів, що знаходяться у державній власності, а також несформованість інфраструктури процесів реалізації інноваційних проєктів малими підприємствами.

Література:

1. Закон України „Про інноваційну діяльність” // Урядовий кур'єр. – 2002, 7 серпня.
2. Закон України „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” // Урядовий кур'єр. – 2003, 10 лютого.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.: С.В.Мочерний (відп.ред.) та ін. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2000 – 864 с.
4. Кривоног О. Банківське кредитування малих підприємств // Фінанси України. – 2005. – №6. – с.101–105.

5. Папп В. Пріоритетні напрями формування регіональної інноваційно-інвестиційної політики // Економіст. – 2007. – №9. – с.40–42.

6. Пашута М. Мале підприємництво та інновації як фактори зростання економіки // Економіст. – 2004. – №1. – с.50–55.

7. Інноваційна активність промислових підприємств України // Офіційний сайт Державного комітету статистики України www.ukrstat.gov.ua.

Марія Шаварина

К.е.н., доцент кафедри фінансів

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Нова соціально-економічна ситуація, що склалася в нашій країні, зумовлює необхідність формування адекватної системи соціального захисту населення. В умовах ринкової економіки джерелом підвищення добробуту громадян мають стати продуктивна праця, трудова активність та підприємницька ініціатива. Ефективна система соціального захисту населення повинна бути розрахована не тільки на категорії громадян, які безпосередньо потребують захисту, але й на максимальний розвиток економіки, стимулювання трудових зусиль кожного працездатного члена суспільства.

Соціальний захист населення в умовах ринкових перетворень в країні є системою заходів, спрямованих на попередження соціальних ризиків, пом'якшення та ліквідацію їх наслідків, компенсацію соціальної нерівності громадян, забезпечення достатнього життєвого рівня кожної людини шляхом законодавчого закріплення державою соціальних гарантій.

Соціальний захист населення в Україні включає соціальне забезпечення та соціальне страхування. Соціальне забезпечення – поняття більш вузького змісту, ніж соціальний захист, і означає надання певним категоріям громадян соціальних виплат за рахунок коштів бюджетів. Соціальне страхування – це система економічних відносин, за допомогою яких формуються і використовуються фонди грошових коштів, передбачені для матеріального забезпечення непрацездатних. Система соціального захисту включає комплекс заходів щодо виявлення причин соціальних ризиків, вимірювання їх та порівняння із соціальними нормативами, використання різноманітних механізмів забезпечення прийнятого для даного суспільства рівня життя.

Різниця в підходах до систем соціального захисту обумовлена національними особливостями суспільства, однак в найбільш загальному вигляді системи соціального захисту практично всіх країн поділяються на підсистеми соціального страхування і соціального забезпечення. Як показує досвід розвинутих країн, наявність збалансованих систем соціального страхування і соціального забезпечення як базових елементів соціального захисту населення розширює і зміцнює трудові ресурси

країни, підсилює національний потенціал економічного зростання, є необхідною умовою проведення реформ, а також сприяє політичній і економічній стабільності суспільства.

Для вирішення завдань соціального захисту населення необхідно використовувати регулювання соціально-економічних індикаторів рівня життя. Це перш за все, прожитковий мінімум, рівень бідності, межа малозабезпеченості, мінімальна заробітна плата, індекс реальних доходів населення, мінімальна пенсія, середня пенсія та інші.

Назрілим завданням для економічної науки на етапі реформування системи соціального захисту населення України є вирішення проблеми методології оцінки граничних показників соціальної безпеки громадян. Особливо це є актуальним в зв'язку з переходом до адресної соціальної допомоги населенню.

Аналіз фінансового забезпечення соціального захисту населення дозволив оцінити масштаби і рівень бідності в Україні. Головними причинами виникнення та поширення цього явища є зменшення зайнятості населення, зростання рівня безробіття, низький рівень оплати праці та пенсійного забезпечення, заборгованість із заробітної плати і соціальних виплат, що мають суто економічне підґрунтя, відсутність розвинутої системи страхування життєвих ризиків та адресної соціальної допомоги.

Фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення України здійснюється за рахунок коштів державних цільових фондів, державного та місцевих бюджетів, недержавних фондів, територіальних і муніципальних позик, страхових компаній, а також фінансів підприємств, що опосередковано підтримують соціальні програми.

Стан фінансового забезпечення системи соціального захисту населення України можна охарактеризувати такими рисами: надзвичайно високим ступенем державної участі, слабою участю в її функціонуванні інститутів громадянського суспільства і особливо самого населення; великою кількістю та безсистемністю правових актів, що регулюють систему соціального захисту населення; дефіцитом коштів в бюджетах всіх рівнів для фінансування заходів в сфері соціального захисту; великою кількістю соціальних допомог, а також категорій їх отримувачів, розгалуженою системою пільг, переважанням безадресного порядку їх надання. Основною проблемою соціального захисту в Україні є недостатність коштів, у першу чергу, бюджетних, для реалізації у повному обсязі вимог чинного законодавства.

Основним завданнями соціального захисту населення України на сучасному етапі повинні бути: стимулювання соціально-економічної активності населення та адаптація його до ринку; забезпечення державних соціальних гарантій для економі-

чно несаможиттєвих груп; забезпечення рівного доступу населення до соціальних благ; забезпечення ефективності соціальних видатків бюджету; збільшення ролі регіонів у реалізації соціальних програм; увага до підростаючого покоління та здоров'я нації. Пропонуються такі напрями удосконалення системи соціального захисту населення та механізму надання соціальних виплат:

- забезпечення стійких темпів росту валового внутрішнього продукту як надійної основи системи соціального захисту населення;
- проведення державної соціальної політики, спрямованої на активізацію працездатного населення до трудової діяльності й забезпечення своїх потреб за рахунок заробітної плати, а не державних соціальних виплат;
- законодавче встановлення єдиного показника в якості бази розрахунку всіх видів соціальних виплат (наприклад, прожиткового мінімуму);
- поступова заміна всіх видів пільг та компенсацій на адресну соціальну допомогу з урахуванням доходів і витрат потенційних отримувачів.

Надія Шаманська

К.е.н., старший викладач кафедри фінансів

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

Політика зайнятості відображає результативність діяльності держави у сферах соціальної підтримки населення і раціоналізації зайнятості.

Реформи у сфері зайнятості є однією з невід'ємних складових ринкової трансформації, що пов'язано з формуванням нового типу соціально-трудових відносин. Відповідно до генерального курсу на побудову соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні доцільно забезпечити вільно обрану, повну і продуктивну зайнятість на основі ефективного використання людських ресурсів, посилення реального соціального захисту працюючих та збільшення їхніх доходів від участі в суспільно корисній праці. Для правового регламентування цих завдань у країні створена потужна законодавча база, ухвалені нові закони й численні підзаконні акти. Водночас досвід реформування свідчить про те, що трудове законодавство ще не відповідає потребам правового регулювання трудових відносин, властивих умовам ринкової економіки. В ньому не відображені належно нові тенденції розвитку зайнятості, функціонування ринку праці, становлення соціального партнерства.

Положення Закону України “Про зайнятість населення”, ухваленого Верховною Радою УРСР у 1991 р., здебільшого спрямовані на соціальну підтримку безробітних, що було актуальним у період кризових явищ в економіці України. Водночас поглиб-

лення економічних реформ в Україні, зокрема, перехід до етапу стабілізації та початку економічного зростання, рівноправне існування різних форм власності, свобода підприємництва, вільний вибір зайнятості, лібералізація цін, регулювання оплати праці через тарифні угоди та колективно-договірну діяльність створили принципово нову соціально-економічну ситуацію і потребують вироблення адекватної політики зайнятості та своєчасних і дієвих напрямів її реалізації, які були б зафіксовані в новій редакції Закону України “Про зайнятість населення”.

По-перше, стратегічні завдання інтеграції України до ЄС потребують урахування в новій редакції Закону міжнародних норм і стандартів та досвіду розвинених країн, приведення понятійного апарату, який застосовується у сфері зайнятості, у відповідність до методології Міжнародної організації праці.

По-друге, напрями державної політики у сфері зайнятості та захисту громадян від безробіття повинні базуватися на тезі, що ефективна, перспективна стратегія зайнятості населення може бути реалізована, якщо пріоритети зайнятості міститимуться у складі найвищих пріоритетів соціально-економічної політики України. Згідно з цим підходом, основою реалізації політики зайнятості та захисту громадян від безробіття на етапі стабілізації економіки та економічного зростання мають бути такі головні напрями:

- розробка та проведення збалансованої фінансово-кредитної, інвестиційної, податкової та соціально-демографічної політики, спрямованої на раціональне розміщення продуктивних сил;
- економічна експертиза державних економічних програм і держзамовлень, інвестиційних проектів щодо їх впливу на стан ринку праці;
- передбачення цільових показників використання трудових ресурсів в офіційних прогнозах, бюджетних проектах і програмах дій Кабінету Міністрів України;
- розробка на основі прогнозів соціально-економічного розвитку Генеральної схеми розвитку робочих місць;
- пріоритетне фінансування за рахунок державного бюджету та позабюджетних коштів соціальних і економічних програм у регіонах із високим рівнем безробіття;
- орієнтація системи професійної освіти і підготовка кадрів відповідно до потреби ринку праці та перспектив його розвитку з урахуванням інвестиційної політики;
- розробка і реалізація державної та регіональної програм зайнятості населення, спеціальних програм щодо стабілізації зайнятості населення з фінансовим забезпеченням у регіонах із кризовою ситуацією на ринку праці та в малих містах із моногалузевою (моновиробничою) структурою зайнятості, цільових програм сприяння

зайнятості громадян, нездатних на рівних умовах конкурувати на ринку праці;

– проведення наукових досліджень у сфері зайнятості населення та ринку праці, прогнозування змін якості та розподілу робочої сили у зв'язку із структурною перебудовою економіки.

По-третє, у новій редакції Закону потрібно уточнити категоріальний апарат, зокрема, законодавчу інтерпретацію зайнятості населення шляхом розгляду таких понять, як повна та неповна зайнятість, зокрема, застосування гнучких форм зайнятості, а також розширити державні гарантії, які мають передбачати не лише вільний вибір діяльності, а й вибір роботи з різними формами зайнятості.

По-четверте, головним завданням державної політики зайнятості кожної країни є зменшення рівня безробіття. Зокрема, в боротьбі з безробіттям у розвинутих країнах застосовуються моделі, спрямовані на збільшення витрат на заходи, які проводяться безпосередньо на ринку праці, – функціонування державної служби зайнятості, надання матеріальної допомоги особам, які втратили роботу, діяльність системи професійної підготовки безробітних та організація громадських робіт. Проте цей напрям не дає бажаних результатів у зменшенні рівня безробіття, бо надзвичайно “щедро” допомога сприяє його збільшенню, перепідготовка ж безробітних через короткі строки навчання не може значно підвищити конкурентоспроможність безробітного, а громадські роботи не є засобом зменшення безробіття.

По-п'яте, потребує удосконалення за законодавчого закріплення визначення поняття “підходяща робота” для безробітних громадян, яке подане в даному Законі.

По-шосте, на ринку праці України, поряд із державною службою зайнятості, здійснюють діяльність щодо допомоги у працевлаштуванні громадян інші різні служби. Серед них – молодіжні центри праці та різні типи недержавних агентств зайнятості. І якщо молодіжні центри праці сприяють працевлаштуванню молодих громадян, у тому числі тимчасовому працевлаштуванню учнів, студентів, аспірантів у позанавчальний час, то сферу діяльності недержавних агентств зайнятості чітко не визначено. Окремі з них надають посередницькі послуги у підборі висококваліфікованих кадрів для великих іноземних або змішаних фірм, що діють на території України, інші надають послуги з трудової міграції українських громадян (здебільшого тих, що мають високий рівень кваліфікації) до іноземних країн, ще інші займаються пошуком контрактів для артистів, вербуванням українських моряків та льотного складу для роботи за кордоном тощо. У зв'язку з відсутністю в Україні належної правової бази, яка б чітко визначала сфери діяльності та відповідальності недержавних агентств зайнятості і встановлювала необхідний контроль за їх діяльністю, непоодинокі випадки зловживання у цій сфері. Для виправлення цієї ситуації, насамперед, необхідно вдосконалити чинне законодавство. Зокрема, слід ввести до нової

редакції Закону окрему статтю, яка б визначала порядок діяльності недержавних агентств зайнятості, перелік послуг, які вони можуть надавати, форми їх взаємодії з органами державної служби зайнятості та контролю за їх діяльністю, відповідальність за порушення положень законодавства про зайнятість населення. Для всіх служб, які здійснюють послуги у працевлаштуванні громадян і без яких неможливе функціонування ринку праці України, державна служба зайнятості повинна бути координаційним центром, що теж має бути закріплено згаданим Законом. Таким чином, урахування зазначених пропозицій у новій редакції Закону “Про зайнятість населення” дасть змогу удосконалити законодавчу базу України у сфері праці та соціального захисту, наблизити її до європейських стандартів та вимог Міжнародної організації праці.

З метою посилення державного регулювання ринку праці та підвищення ефективності використання трудових ресурсів актуальними в найближчий період будуть такі заходи:

- посилення координації діяльності органів виконавчої влади, пов’язаної з розробленням і реалізацією заходів щодо ефективного використання трудових ресурсів;
- забезпечення підготовки фахівців і кваліфікованих робітників у навчальних закладах відповідно до потреб ринку праці;
- формування і реалізація загальнодержавних, галузевих та регіональних програм у контексті вирішення проблем ефективної зайнятості;
- визначення галузевих і регіональних пріоритетів створення нових робочих місць, залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій відповідно до напрямів економічної розбудови;
- посилення контролю за ефективним використанням робочої сили на підприємствах, розвитком системи професійного навчання кадрів на виробництві;
- активізація розвитку малого та середнього бізнесу, зокрема в регіонах з монофункціональною структурою виробництва.

Для ефективного вирішення проблем регулювання ринку праці та розширення можливостей для працевлаштування безробітних потрібно привести у відповідність до вимог світового товариства чинне законодавство про соціальне страхування на випадок безробіття. Насамперед це стосується запровадження нових форм робіт, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності робочої сили, розвиток підприємницької ініціативи безробітних. Для підвищення ефективності регулювання регіональних ринків праці доцільно обмежити орієнтацію на пасивні форми соціального захисту малозабезпечених і безробітних (виплату окремих видів допомог), створюючи сприятливі умови для підприємницької діяльності та застосовуючи еко-

номічні методи стимулювання зайнятості населення.

Олександр Шашкевич

Викладач кафедри фінансів

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

У більшості країн світу Конституція або законодавство чітко визначає право певних суб'єктів контролю на здійснення аудиту державних фінансів. З початку 2006 р. законодавство передбачило таку форму контролю і в Україні, однак передумови для запровадження державного фінансового аудиту були створені раніше.

Хронологічно процес запровадження державного фінансового аудиту в Україні виглядав таким чином (див. табл. 1).

Таблиця 1

Етапи запровадження державного фінансового аудиту в Україні.

№	Дата прийняття	Назва нормативно-правового акту	Призначення та мета
1	2	3	4
1.	14.09.2002	Концепція застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі	Спрямована на підвищення ефективності використання бюджетних коштів і досягнення результатів від вкладення державних ресурсів
2.	01.01.2004	Паспорти бюджетних програм	Виписано мету, напрями, обсяги затверджених асигнувань та очікувані результати від виконання бюджетної програми
3.	31.12.2004	Порядок проведення органами ДКРС аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетних установ	Визначено механізм проведення державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ (фінансово-господарський аудит)
4.	15.12.2005	Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні"	Передбачено функції і повноваження органів ДКРС щодо проведення державного фінансового аудиту
5.	25.03.2006	Порядок проведення органами ДКРС державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання	Визначено механізм проведення державного фінансового аудиту суб'єктів господарювання державного сектору економіки, а також інших суб'єктів господарювання, що отримують (отримували в період, який перевіряється) кошти з бюджетів усіх рівнів та державних фондів або використовують (використовували у період, який перевіряється) державне чи комунальне майно

1	2	3	4
6.	12.05.2007	Порядок проведення органами ДКРС державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів	Визначено механізм проведення державного фінансового аудиту виконання місцевого бюджету, ефективності використання комунальних коштів, майна та інших активів, достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю

Зазначене надало державній контрольно-ревізійній службі України можливість, відповідно до статей 26 і 113 Бюджетного кодексу, оцінювати якість запроваджених механізмів управління бюджетними коштами та рівень досягнення цілей шляхом вивчення стану організації діяльності, даних фінансової, статистичної, оперативної звітності головних розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, здійснення їх аналізу, врахування думки громадськості тощо.

Логічним завершенням організаційної роботи щодо запровадження державного фінансового аудиту в Україні стало створення в ГоловКРУ України Управління організації і проведення аудиторських досліджень, а в регіональних контрольно-ревізійних управліннях – відповідних відділів.

У Законі України "Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні" від 26.01.1993 р. №2939-ХІІ зі змінами та доповненнями зазначено, що державний фінансовий аудит є різновидом державного фінансового контролю і полягає у перевірці та аналізі фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю.

Фінансово-господарський аудит – це форма державного фінансового контролю, яка спрямована на запобігання фінансовим порушенням та забезпечення достовірності фінансової звітності. Основним завданням фінансово-господарського аудиту є сприяння бюджетній установі у забезпеченні правильності ведення бухгалтерського обліку, законності використання бюджетних коштів, державного і комунального майна, складанні достовірної фінансової звітності та організації дієвого внутрішнього фінансового контролю.

Фінансовий аудит базується на абсолютно іншій базі знань, ніж ревізія. Такою базою передусім є:

- аналіз нормативно-правових актів, планів, методичних розробок;
- аналіз показників статистичної, фінансової та оперативної звітності;
- аналіз результатів раніше проведених ревізій і перевірок;
- результати опитування, інтерв'ювання, анкетування.

В основі аудиторського дослідження лежить метод порівняння – планових показників з фактично досягнутими, результатів діяльності минулих періодів і поточного року, до затвердження бюджетної програми і після її затвердження, кращого досвіду і результатів діяльності підконтрольного об'єкту.

По-перше, під час ревізії ревізор акцентує увагу на законності операцій, правильності і достовірності відображення їх у регістрах бухгалтерського обліку, фінансовій і статистичній звітності (тобто вивчаються минулі факти). Під час аудиторського дослідження необхідно орієнтуватися на якість прийнятих рішень щодо управління бюджетними коштами чи іншими державними ресурсами, оцінити рівень віддачі з метою пошуку резервів для підвищення ефективності їх використання.

По-друге, результатом проведеної ревізії є висновки щодо розмірів допущених фінансових порушень, встановлення винних осіб і, як наслідок, їх покарання та відшкодування завданих державі збитків. Завданням аудиту є оцінка рівня віддачі від вкладених бюджетних коштів (державних ресурсів) і аналіз причин недосягнення поставлених цілей. Результатом проведеного дослідження буде висновок: чи доцільно продовжувати вкладення бюджетних коштів у неефективну програму або які зміни необхідно внести для поліпшення управління щодо її реалізації.

По-третє, результати ревізії оформляються двостороннім документом (актом), де фіксуються тільки документально підтверджені факти, а їх об'єктивність підтверджується підписами ревізора і керівника перевіреного об'єкта. Аудиторський звіт містить конструктивну, об'єктивну інформацію про стан виконання бюджетної програми, яка зібрана під час дослідження з різних джерел (інформування органів влади, статистичні дані, результати ревізій і анкетування тощо).

Фінансово-господарський аудит включає такі етапи:

I етап "Підготовка до проведення фінансово-господарського аудиту" (лютий–квітень поточного бюджетного року);

II етап "Проведення поточних аудиторських процедур" (квітень–грудень поточного бюджетного року);

III етап "Дослідження річної фінансової звітності" (січень–березень року, наступного за звітним).

Завданням першого етапу "Підготовка до проведення фінансово-господарського аудиту" є детальне ознайомлення з особливостями діяльності бюджетної установи, системи її бухгалтерського обліку, фінансової звітності і внутрішньогосподарського фінансового контролю, здійснення оцінки ризиків та підготовка програми проведення фінансово-господарського аудиту.

Завданням другого етапу "Проведення поточних аудиторських процедур" є підтвердження законності проведених операцій, достовірності їх відображення в бухгал-

лтерському обліку та періодичній фінансовій звітності, а у разі виявлення недоліків чи порушень – надання керівництву бюджетної установи рекомендацій щодо їх усунення та моніторинг стану їх врахування.

Завданням III етапу "Дослідження річної фінансової звітності, документування результатів фінансово-господарського аудиту та реалізація його матеріалів" є підготовка висновку щодо достовірності річної фінансової звітності, складання, узгодження та підписання аудиторського звіту та реалізація результатів дослідження.

Таким чином, впровадження у практику державного фінансового контролю в Україні такої форми як державний фінансовий аудит, не тільки запобігатиме нецільовому використанню бюджетних коштів, але і сприятиме підвищенню ефективності їх використання.

Ірина Шняк

Аспірант кафедри фінансівТНЕУ

ФІНАНSOVA СТРАТЕГІЯ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ

Аналіз результатів економічних перетворень в останні роки свідчить про наявність повних позитивних тенденцій щодо скорочення дебіторської й кредиторської заборгованості, підвищення темпів і обсягу випуску промислової продукції та інше. Водночас, аби економічні досягнення мали стійкий довгостроковий характер, треба приділяти увагу раціональному використанню і розподілу економічних ресурсів підприємств у стратегічній перспективі. Одним із найважливіших видів ресурсів є фінансові. Тому дослідження проблем стратегічного управління процесами їхнього формування й використання стає пріоритетною науково-практичною проблемою, що потребує розв'язання у сучасних умовах.

Над питанням сутності фінансових стратегій, процесу їх формування працювали зарубіжні й вітчизняні економісти І.А. Бланк, Ван Хорн, В.В. Ковальов, Н.Н. Треньов, Ю.А. Путятин, О.І. Пушкар, О.М. Тридід [1, с. 3]. Аналіз досліджуваних літературних джерел з означеної проблематики дають підстави зробити висновок, що науково-методичні підходи до питань формування фінансових стратегій промислових підприємств належно не розроблені як у науковому, так і в організаційно-практичному аспекті, про що свідчить відсутність єдиної послідовності етапів процесу формування фінансової стратегії, принципів його здійснення. Об'єктивна потреба подальшого розвитку теоретичних досліджень і методичних підходів з метою удосконалення процесу стратегічного фінансового управління зумовили актуальність і необхідність продовження досліджень у цьому напрямку.

Під фінансовою стратегією підприємства слід розуміти формування системи довгострокових цілей фінансової діяльності і вибір найбільш ефективних шляхів їх досягнення. Фінансова стратегія включає методи та практику формування фінансових ресурсів, їх планування та забезпечення фінансової стійкості підприємства за ринкових умов господарювання. Фінансова стратегія охоплює всі форми фінансової діяльності підприємства: оптимізацію основних та оборотних засобів, формування та розподіл прибутку, грошові розрахунки, інвестиційну політику.

Процес формування фінансової стратегії підприємства проходить ряд етапів.

Початковим етапом розробки фінансової стратегії підприємства є визначення загального періоду її формування. Важливою умовою визначення періоду формування фінансової стратегії є передбаченість розвитку економіки в цілому. У нинішніх умовах розвитку економіки країни період не може бути дуже тривалим і, на нашу думку, в середньому не може виходити за рамки 3–5 років.

Наступним етапом формування фінансової стратегії може бути формування стратегічних цілей фінансової діяльності підприємства. Цілі фінансової стратегії мають підпорядковуватися загальній стратегії економічного розвитку та спрямовуватися на максимізацію прибутку та ринкової вартості підприємства. Формування стратегічних цілей фінансової діяльності отримує своє відображення в розробці певної системи фінансових показників. Як такі цільові стратегічні показники, І.А.Бланк пропонує нам: середньорічний темп зростання власного капіталу; коефіцієнт рентабельності власного капіталу; співвідношення оборотних і необоротних активів; співвідношення довго- і короткострокової заборгованості; граничний рівень фінансових ризиків [1, с. 103–105].

Розробка фінансової політики по окремих аспектах фінансової діяльності є наступним важливим етапом стратегічного планування. Фінансова політика є формою реалізації фінансової стратегії підприємства в розрізі окремих аспектів фінансової діяльності. На відміну від фінансової стратегії в цілому, фінансова політика формується лише по конкретних напрямках фінансової діяльності підприємства: податковому, амортизаційному, дивідендному, емісійному.

Наступним етапом розробки фінансової стратегії є конкретизація показників фінансової стратегії по періодах її реалізації.

Оцінка ефективності розробленої фінансової стратегії проводиться по наступних параметрах: її узгодженості із загальною стратегією розвитку; внутрішньою збалансованістю цільових стратегічних показників; реалізації стратегії з урахуванням кон'юнктури фінансового ринку; прийнятності рівня ризиків, пов'язаних з її реалізацією. Важливе значення для формування фінансової стратегії має врахування факторів ризику. Фінансова стратегія розробляється з урахуванням ризику неплате-

жів, інфляційних коливань, фінансової кризи та інших непередбачуваних обставин.

Фінансова стратегія підприємства забезпечує:

- формування та ефективне використання фінансових ресурсів;.
- виявлення найефективніших напрямів інвестування та зосередження фінансових ресурсів на цих напрямках;
- відповідність фінансових дій економічному стану та матеріальним можливостям підприємства;
- визначення головної загрози з боку конкурентів, правильний вибір напрямків фінансових дій та маневрування для досягнення вирішальної переваги над конкурентами.

Таким чином, процес формування фінансової стратегії підприємства є найбільш складний і важливий етап планування, що вимагає високої кваліфікації виконавців. Він створює основи для успішної діяльності підприємства.

Література:

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент. – К.: Ника-Центр. – 1999.
2. Финансовые механизмы стратегического управления развитием предприятия: Монография / Путятин Ю.А., пушкарь А.И., Тридед А.Н. – Х.: Основа. – 1999.
3. Ястремська О.М., Гриньов А.В. Якість формування фінансової стратегії підприємства // Фінанси України. – 2006. – №6. – С.121–128.

Богдана Шулюк

Викладач кафедри фінансів

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО МЕТОДУ БЮДЖЕТУВАННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПОСЛУГ

В період становлення ринкових відносин в Україні актуальною є потреба у поліпшенні прозорості і зрозумілості бюджету для громадськості, вдосконаленні якості надання соціальних послуг, які залежать як від обсягу реальних доходів бюджету, так і від того наскільки ефективно розпорядники бюджетних коштів управляють цими фінансовими ресурсами.

З метою підвищення якості надання державних послуг та ефективності використання бюджетних коштів з 2002 року почалось впровадження програмно-цільового методу планування у бюджетний процес України. Сьогодні відбувається подальше удосконалення формування та виконання бюджету на основі програмно-цільового методу. При цьому важливим є поглиблення застосування зазначеної методики на-

самперед у сфері соціально-культурних послуг.

Питання програмно-цільового методу бюджетування досліджували у своїх працях такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як І.Т. Балабанов, У.О. Балик, В.В. Бочаров, О.Є. Кузьмін, Г.Г. Кирейцев, Г.О. Партин, В.І. Самборський, В.Є. Хруцький та інші. Проте досить актуальним є визначення науково-практичних засад подальшого удосконалення використання зазначеного методу у сфері соціально-культурних послуг не лише з огляду на міжнародний досвід, а й на особливості розвитку бюджетних відносин в Україні.

Програмно-цільовий метод складання бюджету уперше запропоновано у США в середині 1960-х років ХХ століття, де й дотепер використовується більшістю штатів і муніципалітетів.

Відтоді практика програмно-цільового методу складання бюджету поширилася на цілу низку інших країн. Його активно практикують Канада й більшість країн Європейського союзу, зокрема саме останні здійснюють надання допомоги іншим країнам у формі соціальних програм.

Дедалі більше дослідників схиляються до думки, що найпрогресивнішими у плані застосування програмно-цільового методу складання бюджету є Австралія та Нова Зеландія. З регулярних бюджетних звітів, які видаються цими двома країнами, видно, що вони досягли вражаючого рівня відкритості й прозорості діяльності урядових структур та соціально-економічних результатів. Саме їхній досвід застосування програмно-цільового методу бюджетування часто ставлять за приклад для наслідування [2, с. 79].

Запровадження програмно-цільового методу складання бюджету України є суттєвою зміною в бюджетній ідеології, оскільки змінюється характер розроблення та реалізації бюджетних програм – акцент переноситься із забезпечення виконання зобов'язань на забезпечення ефективності використання бюджетних коштів [3, с. 39]. З впровадженням програмно-цільового підходу до планування сфери соціально-культурних послуг реалізується принцип переходу від утримання бюджетних установ до виділення їм коштів для надання суспільних послуг. При цьому головний напрям аналізу спрямовується на програмні категорії, зокрема на цілі, завдання та показники результативності.

Останніми роками в Україні з'явилися суттєві нормативно-правові та практичні напрацювання щодо впровадження елементів програмно-цільового методу бюджетування у сферу соціально-культурних послуг. Однак програмно-цільовий метод усе ще застосовується в Україні відокремлено від інших інструментів макроекономічної та фінансової політики [1, с. 19]. Тим часом, спираючись на методологічний та практичний досвід країн, які є „класичними” щодо використання програмно-

цільового методу, слід констатувати, що планування сфери соціально-культурних послуг на основі програм повинно базуватися на системі прийняття рішень щодо розроблення, аналізу та впровадженні програм соціально-культурного розвитку і відповідного розподілу ресурсів – на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу.

Проте слід зауважити, що в Україні нині відсутня єдина стратегія соціально-культурного розвитку держави. Існує велика кількість програм, які є відособленими та нескоординованими між собою, не призначені для розв'язання певної стратегічної мети суспільного розвитку. Така ситуація зводить нанівець зусилля із бюджетування сфери соціально-культурних послуг, підвищення її ефективності, розпорошує державні фінанси, призводить до значних фінансових втрат суспільства. Тому, на сьогодні надзвичайно важливою є проблема розробки єдиної стратегії соціально-культурного розвитку держави, з чітким формулюванням суспільних пріоритетів, цільових установок та завдань, у відповідність до якої слід привести всі інші програми та проекти розвитку. Лише за таких умов може йтися про вдосконалення програмно-цільового методу бюджетування у сфері соціально-культурних послуг на практиці, а не тільки у теоретичній площині.

Отже, враховуючи вищевикладене, для успішного застосування програмно-цільового методу бюджетування у сфері соціально-культурних послуг необхідно здійснити низку заходів, зокрема:

- прийняти законодавчий акт, який би регламентував програмно-цільовий метод як основний метод планування сфери соціально-культурних послуг;
- через проведення навчань, семінарів, тренінгів змінити стереотипне мислення фінансових працівників, головних розпорядників бюджетних коштів, працівників органів місцевого самоврядування щодо доцільності програмно-цільового методу бюджетування у сфері соціально-культурних послуг;
- разом із відповідними міністерствами і відомствами розробити систему показників оцінки виконання бюджетних програм соціально-культурного розвитку;
- запровадити обов'язкове розроблення стратегічних планів у соціально-культурній сфері.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що нині в Україні певною мірою розроблено та запроваджено у процес бюджетного планування сфери соціально-культурних послуг основні принципи програмно-цільового методу. Однак з метою істотного підвищення рівня державного регулювання у сфері видатків бюджету на соціально-культурний розвиток необхідне удосконалення насамперед науково-теоретичних положень та методологічних основ зазначеного методу з урахуванням як зарубіжного, так і вітчизняного досвіду.

Література:

1. Запатріна І.В., Лебеда Т.Б. Програмно-цільовий метод бюджетування у контексті стратегічного та середньострокового планування // Фінанси України. – 2006. – №10. – С. 18–31.
2. Кульчицький М.І., Перун З.В. Формування та виконання бюджету за програмно-цільовим методом // Фінанси України. – 2005. – №2. – С. 78–83.
3. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Теоретико-методологічні засади удосконалення програмно-цільового методу планування видатків бюджету // Фінанси України. – 2004. – №9. – С. 37–44.

ЗМІСТ

1. Ольга Кириленко	
Проблеми ефективності державного сектора України	3
2. Мирослав Артус	
Проблеми ціноутворення на продукцію підприємств природних монополій ...	7
3. Вікторія Безгубенко	
Ефекти та проблеми ефективності оренди об'єктів державної власності в Україні	10
4. Йосип Бескид	
Державний бюджет як інструмент макроекономічної рівноваги	12
5. Ярослава Буздуган	
Досвід фінансового забезпечення охорони здоров'я в Латвії та можливість його використання в Україні	16
6. Вікторія Булавинець	
Соціальні пріоритети бюджетної політики в Україні	20
7. Ольга Ванів	
Проблемні аспекти казначейського обслуговування державного бюджету та шляхи їх вирішення	23
8. Катерина Вишньовська	
Вітчизняний досвід лікарняних кас	26
9. Володимир Горин	
Соціальна допомога як інструмент подолання бідності	29
10. Мирослава Гупаловська	
Інспектування: реалії і перспективи	32
11. Василь Дем'янишин	
Актуальні проблеми формування і реалізації бюджетної доктрини України ...	34
12. Василь Дем'янишин	
Напрями удосконалення фінансових потоків бюджетних установ	38
13. Антоніна Дем'янюк	
Проблеми поглиблення процесу децентралізації управління бюджетними коштами в постстабілізаційний період	40
14. Андрій Дерлиця	
Теоретичне підґрунтя проблематики бюджетного перерозподілу	43
15. Наталя Карпишин	
Вдосконалення фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні	46
16. Оксана Квасниця	
Ефективність державної підтримки малого бізнесу в США	49
17. Тетяна Кізіма	
Фінанси домогосподарств у фінансовій системі України: сутність та необхідність виокремлення	51

18. Юрій Клапків	
Розвиток коінтегрованої бізнес архітектури в Україні	54
19. Світлана Коваль	
Роль репутації у нарощуванні капіталу банківської установи	56
20. Марія Комуніцька	
Державний фінансовий аудит виконання місцевих бюджетів – новий напрямок в діяльності органів ДКРС	58
21. Володимир Костецький	
Оцінка фінансового стану підприємств міського електротранспорту	62
22. Наталія Кравчук	
Суспільний і державний борг: семантика та колізії в інтерпретації сутності ...	64
23. Ольга Кукурудза	
Проблеми та перспективи розитку місцевих запозичень в Україні	69
24. Зоряна Лободіна	
Перспективи запровадження контрактних відносин у галузь охорони здоров'я	73
25. Галина Лопушняк	
Теоретичні аспекти дослідження ролі вищої освіти в розвитку економіки й суспільства	78
26. Надія Лубкей	
Генезис, сутність та фінансово-економічні наслідки контрабанди	81
27. Олександра Майборода	
Перспективи введення податку на нерухоме майно в Україні: можливості використання зарубіжного досвіду	85
28. Анна Малець	
Особливості функціонування ринку муніципальних цінних паперів в США	90
29. Богдан Малиняк	
Пріоритетні напрямки удосконалення планування і виконання видаткової частини місцевих бюджетів	93
30. Андрій Машко	
Приватизація як псевдоджерело фінансування дефіциту бюджету	96
31. Оксана Мелих	
Політика обмінного курсу у контексті інфляційних процесів України	98
32. Надія Парижак, Василь Овод	
Трансферти як інструмент міжбюджетних відносин	101
33. Віталіна Перевознюк	
Фінансова політика місцевого самоврядування в умовах демократизації суспільства	104
34. Віталій Письменний	
Фінансове забезпечення місцевого самоврядування в Україні: стан і шляхи поліпшення	107

35. Тетяна Письменна	
Удосконалення державного фінансового контролю у контексті реалізації пріоритетів бюджетної політики України	110
36. Галина Погріщук	
Окремі аспекти прогнозування природоохоронних заходів в Україні	113
37. Віктор Русін	
Тимчасово вільні кошти місцевих бюджетів та особливості їх розміщення на депозитних рахунках	116
38. Савчук Світлана	
Світовий досвід бюджетного вирівнювання	119
39. Володимир Свірський	
Вплив фінансової системи на реальний сектор економіки	124
40. Ірина Сидор	
Оподаткування процесів споживання через призму ринкового ціноутворення	127
41. Олександр Тимчук	
Бюджетна децентралізація	132
42. Наталія Ткачук	
Капітал банку: теоретичні підходи до трактування сутності	135
43. Мар'ян Тріпак	
Банкрутство підприємств: світовий досвід та вітчизняна прагматика	139
44. Оксана Тулай	
Роль пенсійного забезпечення у соціальному захисті населення	144
45. Тетяна Фука	
Інновації у малому підприємстві	147
46. Марія Шаварина	
Соціальний захист населення та проблеми його фінансового забезпечення в Україні	151
47. Надія Шаманська	
Проблеми регулювання ринку праці в умовах реформування державної політики зайнятості в Україні	153
48. Олександр Шашкевич	
Становлення державного фінансового аудиту в Україні	157
49. Ірина Шняк	
Фінансова стратегія підприємства: сутність та етапи формування	160
50. Богдана Шулюк	
Теоретико-методологічні засади удосконалення програмно-цільового методу бюджетування у сфері соціально-культурних послуг	162